

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

TÜRKİYE’DE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN DEMOKRATİK AÇIDAN İRDELENMESİ

Mehmet İhsan ÇİL

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

TÜRKİYE’DE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN DEMOKRATİK
AÇIDAN İRDELENMESİ

Mehmet İhsan ÇİL

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

ÖZET

Çil, Mehmet İhsan. *Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Demokratik Açıdan İrdelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2022.

Egemenliğin kullanım aracı olan demokrasi olgusu bir yönetim modeli ve aynı zamanda siyasi bir rejimdir. Gelişmiş tüm siyasi sistemler için demokratik bir rejim kurmak zorunlu bir idealdir. Bu idealin hayata geçirilmesinde hükümet sistemlerinin rolü kritik önemdedir. Demokrasi ile hükümet sistemleri arasındaki ilişkiye bakıldığında bir ülkede uygulanmakta olan hükümet sisteminin hangisi olduğu kadar devletin demokratik ilkelerle hangi boyutta/çerçevede uyumlu olduğunun da önem taşıdığı görülmektedir. Bununla birlikte hükümet sistemlerinin kurumsal yapısı, teorik, pratik uygulamaları, demokrasinin oluşumu ve demokratikleşmenin sürdürülebilirliği açısından hayati bir rolü olduğu da bilinen bir gerçektir.

Bu çalışmada, Türkiye’de 2018 yılından beri uygulanmakta olan Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin teorik çerçevesinin ve pratik uygulamalarının demokratik açıdan irdelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada demokratik hukuk devleti olma uğraşı içerisindeki Türkiye’nin, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile birlikte bu amaca ne denli ulaştığı; liberal demokrasi ilkelerini ne düzeyde benimsediği ve hayata geçirdiği değişiklikler bağlamında tespit edilmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma yaklaşımından durum çalışması modelinin kullanıldığı bu çalışmada cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi literatür/yazın taraması ile derinlemesine, bütüncül bir yaklaşımla araştırılmış, elde edilen veriler liberal demokrasi teorisi bağlamında analiz edilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda, henüz olgunlaşma aşamasında olan Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin liberal demokrasi ilkeleri ile uyumlu olmadığı bulgularına ulaşılmıştır. Elde edilen bulgularda mevcut sistemin demokratik ilkelerin işlemlerini engelleyici teorik ve pratik bazı düzenlemeleri içerdiği saptanmıştır. Bununla birlikte, mevcut hükümet sisteminin, hukuk devleti; kuvvetler ayrılığı, yasalara uyma zorunluluğu, hak ve özgürlüklerin garanti altına alınması ve yargısal denetime tabi olma ilkeleri açısından liberal demokrasi

anlayışı ile örtüşmediği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin daha demokratik ve katılımcılığı esas alan bir yönetim hedefini gerçekleştirme yolunda teorik, yapısal ve kurumsal açıdan revize edilmesinin önemini ortaya koymuştur.

Anahtar Sözcükler

Hükümet sistemleri, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, Liberal demokrasi

ABSTRACT

Çil, Mehmet İhsan. *Democratic Examination of the Presidential Government System in Turkey*, Master's Thesis, Nevşehir, 2022.

The phenomenon of democracy, which is the tool of use of sovereignty, is a management model and a political regime at the same time. Establishing a democratic regime is a necessary ideal for all advanced political systems. The role of government systems is critical in the realization of this ideal. When we look at the relationship between democracy and government systems, it is seen that the size/framework that the state is compatible with democratic principles is as important as the government system being implemented in a country. In addition, it is a well-known fact that government systems have a vital role in terms of institutional structure, theoretical and practical applications, the formation of democracy and the sustainability of democratization.

In this study, it is aimed to examine the theoretical framework and practical applications of the Presidential government system, which has been implemented in Turkey since 2018, from a democratic perspective. In the study, how far Turkey, which is trying to be a democratic state of law, has reached this goal with the Presidential government system; In this study, it has been tried to determine to what extent the liberal democracy principles have been adopted and implemented in the context of the changes. In this research, in which the case study model from the qualitative research approach was used, the presidential government system was researched with an in-depth and holistic approach through literature / literature review, and the data obtained were analyzed in the context of liberal democracy theory.

As a result of the analysis, it was found that the Presidential government system, which is still in the maturation stage, is not compatible with the principles of liberal democracy. In the findings obtained, it has been determined that the current system contains some theoretical and practical arrangements that prevent the functioning of democratic principles. However, the current government system, the rule of law; It has been concluded that the principles of

separation of powers, obligation to comply with the law, guaranteeing rights and freedoms and being subject to judicial review do not coincide with the understanding of liberal democracy. The findings revealed the importance of theoretical, structural and institutional revision of the Presidential government system in order to achieve a more democratic and participatory management goal.

Keywords

Government systems, Presidential government system, Liberal democracy

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	
DEMOKRASİNİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL TEMELLERİ	11
1.1. DEMOKRASİNİN KAVRAMSAL AÇIDAN ELE ALINMASI	11
1.2. DEMOKRASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	13
1.3. DEMOKRASİNİN KURAMSAL OLARAK ELE ALINMASI VE SINIFLANDIRILMASI	15
1.3.1. Ampirik Düzeyde Yapılan Sınıflandırma	18
1.3.2. Normatif Düzeyde Yapılan Sınıflandırma	24
2. BÖLÜM	
HÜKÜMET SİSTEMLERİ	29
2.1. GENEL OLARAK	29
2.2. KUVVETLER BİRLİĞİ SİSTEMLERİ	30
2.2.1. Yürütme Organında Birleşme	30
2.2.2. Meclis Hükümeti	32
2.3. KUVVETLER AYRILIĞI SİSTEMLERİ	34
2.3.1. Parlamenter Sistem	35
2.3.2. Başkanlık Sistemi	38
2.3.3. Yarı Başkanlık Sistemi	42
3. BÖLÜM	
TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİ: CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ ve DİĞER HÜKÜMET SİSTEMLERİ İLE İLİŞKİSİ	45
3.1. GEÇMİŞTE TÜRKİYE'DE UYGULANAN HÜKÜMET SİSTEMLERİ	45

3.2.TÜRKİYE’DE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GEÇİŞ SÜRECİ	49
3.3. TÜRKİYE’DE YAŞANAN HÜKÜMET SİSTEMİ SORUNLARI CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GEÇİLMESİ	50
3.3.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Temel Özellikleri ve Diğer Hükümet Sistemleri İle İlişkisi	52
3.3.2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Hukuksal Temeli	56
3.3.3.Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Kurumsal Yapısı	62
4. BÖLÜM	
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN DEMOKRATİK AÇIDAN İRDELENMESİ	71
4.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	71
4.2. LİBERAL DEMOKRASİ ANLAYIŞININ TEMEL İLKELERİ	72
4.3. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN DEMOKRATİK İLKELER EKSENİNDE İRDELENMESİ	74
4.3.1. Hukuk Devleti İlkesi Açısından	76
4.3.2. Eşitlik İlkesi Bakımından	104
4.3.3. Aktif Katılım İlkesi Bakımından	106
4.3.4. Seçim İlkesi Bakımından	108
4.3.5. Temsil İlkesi Açısından	112
4.3.6. Çok Partili Sistem İlkesi Bakımından	118
4.3.7. Çoğulculuk İlkesi Bakımından	120
4.3.8. Muhalefete Hoşgörü Bakımından	121
SONUÇ	125
KAYNAKÇA	139
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	156

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

TDK : Türk Dil Kurumu

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

AB : Avrupa Birliği

GİRİŞ

Devlete ait temel kuvvetlerin nasıl ayrılacağı ya da birleşeceği, aralarındaki bağların ne şekilde oluşturulacağı, bu kuvvetlerin ne şekilde kullanılacağı ve kimler tarafından oluşturulacağına dair sorulara verilen yanıtlar kapsamında ortaya çıkan tercihler, hükümet sistemlerinin temelini meydana getirmektedir. Daha sade bir anlatımla hükümet sistemleri; “devlet içinde bulunan organların düzenlenişi ve dağılımı açısından anayasal demokrasilerde veya demokrasinin olmadığı sistemlerde uygulanmakta olan kurumlar ve kurallar dizgesinin bütünüdür” (Hekimoğlu, 2009: 5). Hükümet sistemleri, kurucu iktidarlar tarafından; toplumların sosyal, politik ve iktisadi gerçekleri/yapısı dikkate alınarak gerçekleşen tercihlerdir. Bir ülkede politik sistemin ve bulunan tüm çarkların sorunsuz bir biçimde işlemesi uygulanan hükümet sistemi ile yakından ilişkilidir. Bundan dolayı hükümet sistemini belirlemeye dair alınacak karar, ülkelerin istikrarı, gelişmişliği ve demokratikleşmesi açısından kilit öneme sahiptir.

Hükümet sistemi, devlet türü ve pratikleri ülkelerin demokratiklik düzeyinin tespit edilmesinde önemli bir olgudur. Sözlük anlamı “halkın kendi kendini yönetme şekli” olarak tanımlanan demokrasi kavramı, halkın gücüne bağlı bir yönetim şekli veya halk yönetimi olarak ifade edilebilir (Ejder, 1996:190; Gözübüyük, 2008:22; Dahl, 2001:11). Demokrasinin en basit ve gerçekçi biçimi şöyle belirtilmektedir; “yönetenlerin adil, serbest ve düzenli seçimler yoluyla halk (yönetilenler) tarafından ve halkın içinden seçildiği yönetim rejimi”dir (Duverger, 1962:96). Temeli eski Yunan Şehir Devletlerinde uygulamalara kadar dayanan demokrasinin tanımlarında ve uygulamalarında farklılıklar bulunsa da, toplumların büyük bir bölümü tarafından en meşru yönetim şekli olarak algılandığı bilinen bir gerçektir (Aktaş, 2015: 90). Modern demokrasilerin olduğu devletler, temel hak ve siyasal hürriyetlere önem verilen ülkelerdir. Ayrıca demokrasiyi benimsemiş bu ülkelerde hak ve hürriyetlerin demokrasinin gelişmesine olanak tanıyan siyasal bir kültür aracılığıyla desteklendiği de görülmektedir. Böyle devletlerde hükümetin işleyişi tatmin edici seviyededir. Hak ve özgürlükler anayasal güvence altındadır. Kuvvetler ayrılığı sistemi etkili ve sorunsuz biçimde

işlemektedir. Yargı kuvveti bağımsız bir konuma sahip olup yargı kararları tereddütsüz şekilde uygulanabilmektedir. Demokrasilerin işleyiş sürecinde problemlerle karşı karşıya kalma durumu oldukça sınırlıdır (Kurt Topuz, 2016). Türkiye de yönetim şekli olarak uzun yıllar parlamenter sistemi ve demokratik yönetim anlayışını benimsemiş toplumlardan birisidir. Ancak son 35-40 yıldır Türkiye’de parlamenter sistemin devletin temel güçleri arasında yaşanan krizlere ve sorunlara kalıcı çözümler üretilmediği yönünde siyasi ve akademik çevreler tarafından eleştiriler yapılmış ve alternatif hükümet sistemlerinin uygulanmasına yönelik tartışmalar giderek artmıştır. Bu doğrultuda 2017’de yapılan referandumla Anayasa değişikliğine gidilmiş ve parlamenter sistem yerini, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine bırakmıştır (Akıncı, 2020). Devletin temel erklerinin birbirleriyle olan ilişkilerini yeniden tanımlayan “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” başkanlık sistemlerinin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan “Türk tipi başkanlık sistemi” olarak nitelendirilen yeni bir hükümet sistemi şeklindedir.

Türkiye’de partili cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin işleyen ve dayanıklı bir demokratik rejim kurmayı amaçladığı, sistem uygulamaya geçirilirken iddia edilmiş ve bu amaç çerçevesinde bazı kesimler, Türkiye’nin parlamenter sistem sürecinde yaşadığı istikrarsızlıkların neticesinde demokratik değerlerin kurumsallaştırılamadığı ve beklenen iktisadi performansın sergilenemediği argümanlarını sunmuştur (Gül, 2019; Akıncı, 2020). Ayrıca mevcut sistemi destekleyenler; başkanlık sisteminin meşruiyet, rejim krizleri ve kutuplaşmalara neden olabildiği için bir takım zayıflıklarının olduğunu ifade ederek, bu olumsuz etkilerinin önüne geçmek ya da bu etkileri azaltmak amacıyla cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine hukuksal bazı mekanizmaları eklemek zorunda kaldığını öne sürmüşlerdir (Gülener ve Miş, 2017; Koç, 2021). Olması ihtimal bir yürütme-yasama krizine karşı getirilmiş bu mekanizmaların, ülkemizin şartları doğrultusunda başkanlık sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemesi koşuluyla demokratik rejimin de istikrarlı bir biçimde işlemesine ortam sağlayacağı iddia edilmiştir (Akman, 2019). Bu nedenle cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin Türkiye’de istikrarlı bir demokratik rejimin işleyişine katkı sağlayabileceğini iddia edenlerin dayandığı teorik ve kurumsal ilkelerin tespit edilmesi ve uygulamalar açısından karşılaştırılması gerekmektedir. Ayrıca mevcut sistemin demokrasinin

temel koşulu olan kuvvetler ayrılığı ilkesine dayandığı ve kuvvetler ayrılığını istikrarlı hale getirecek denge ve fren mekanizmasına sahip olduğu argümanlarının da mevcut sistemin kurumsal, hukuksal ve güncel/pratik uygulamalar çerçevesinde gerçekliğinin belirlenmesi ve ele alınması gerekmektedir.

İlgili yazın incelendiğinde bugüne kadar yapılan araştırmalarda genel olarak mevcut sistemin Anayasal temelleri doğrultusunda teorik açıdan incelendiği pratiğe pek bakılmadığı görülmektedir. Bu nedenle cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle ilgili, teorik eleştirilerle yetinilmeyip, fiiliyata da bakmakta ve uygulamanın bir dört yıllık bilançosunu ortaya koymakta fayda vardır. Çünkü teori ve pratik birbirinden oldukça başka şeylerdir. Bazen pratik, teoriden daha iyi, bazen de daha kötü olabilir. Dolayısıyla ülkemizde Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi *pratiği*, Anayasanın ortaya koyduğu *teorik* sistemden daha mı iyi, yoksa daha mı kötüdür? (Gözler, 2019b). Çünkü başkanlık sistemi olarak yola çıkan ve istikrarı getirerek demokrasiyi güçlendireceği ifade edilen cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle ilgili birçok çevrede önemli çekinceler bulunmaktadır. ABD başkanlık sisteminde bulunan sert kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsenmediği hatta tam tersi güçler birliği olduğu (Gözler, 2017a) ve sistemde denge ve kontrol mekanizmalarının işlerliğinin olmadığı, yürütmenin yetkilerinin genişletilerek yargı ve yasama alanlarının daraltıldığı yönünde düşüncelerin ağırlık bastığı görülmektedir (Bektaş, 2019; Kaya, 2021). Literatürde bulunan ilgili araştırmalarda demokratik ve hukuksal açıdan Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin; yasama ve yürütme arasındaki kontrol ve denge ilişkileri (Kaya, 2021), hukuksal altyapı (Kanadoğlu, 2018; Gözler 2021), anayasaya uygunluk (Gözler,2017a; 2017b), demokratik değerlerle uyum (Bektaş,2019), kuvvetler ayrılığı (Özbudun, 2016), sistemin otoriterleşmesi (The Economist, 2016; Akartürk, 2020) açısından sorunlu alanların olduğu ve bu alanların daha çok gelişeceği iddia edilmektedir.

Kamuoyunda Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin hukuksal ve kurumsal açıdan ifade edilen sorunlu alanların zamanla düzeleceği ve eksikliklerin giderileceği yönünde bir görüş oluşturulmaya çalışılsa da, ilgili araştırmalar sorunların azalmak yerine arttığını ileri sürmekte ve Türkiye'nin giderek daha çok

otoriterleştiiği ve sistemin tek adam rejimine dönuştüğünu vurgulamaktadır. Zira modern demokrasiden uzaklaşarak katılımcı ve liberal demokrasi ilkelerinin benimsenmediği toplumlarda otoriterleşme ve çoğunluğun tiranlığı ya da seçilmişlerin diktası oldukça sık karşılaşılan bir durumdur.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'de uygulanan ve partili cumhurbaşkanlığı sistemi olarak da nitelendirilen cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin demokrasi ile ilişkisini, liberal demokrasi teorisi bağlamında irdelemek, ortaya koymaktır.

Demokrasinin temel ilkeleri, modern demokrasi kuramları ve hükümet sistemlerinin demokrasiye etkisinin uzun yıllardan beri araştırmacılar tarafından oldukça ilgi gösterilen popüler konular olduğu görölmektedir (Acar, 1999; Çetin, 2001; Dahl, 2001; Holden, 2007; Abdullayev, 2009; Demir, 2010; Demirhan, 2014; Aktaş, 2015). Aşağıda ilgili literatürde ifade edilen tüm çalışmalarda (Gül vd.,2017; Kara, 2019; Akıncı, 2020; Esen ve Kalağan, 2020; Tan, 2021) Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile demokrasi ilişkisinin dolaylı olarak ve genel çerçeveleri ile ele alındığı, modern demokrasinin ilkeleri açısından irdelenmediği veya oldukça kısıtlı incelendiği (Bektaş, 2019; Kaya, 2021) görölmektedir. Ayrıca çalışmalarda oldukça köklü olan liberal demokrasi anlayışı ekseninde Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin demokratik durumunun incelenmediği de gözlenmektedir.

Çalışmanın özgün katkısı bu alanda yapılmış olan çalışmalardan farkı; cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin liberal demokrasi teorisi çerçevesinde; hem teorik, anayasal ve kurumsal açıdan hem de pratik/uygulama sonuçları/çıktıları bağlamında irdelenmesidir. Pratik çıktılar/uygulamalar içerisinde cumhurbaşkanlığı kararnameleri, cumhurbaşkanı kararları ve güncel sosyal, siyasal ve hukuksal gelişmeler yer almaktadır. Çalışmanın amacı bu alanda yapılmış olan çalışmaların örnek sayısını arttırmak değil alana özgün bir katkı sağlamaktır. Teorik açıdan; cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin demokratiklik düzeyini ortaya koyacak anayasal maddeler/hükümler ele alınarak konuyu teorik açıdan tartışmak, anayasada öngörülen hali ile uygulamada var olan halini liberal demokrasi ilkeleri çerçevesinde irdelemektir. Ayrıca 9 Temmuz 2018 tarihinde cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi yürürlüğe girdikten sonra;

cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yasama, yürütme ve yargı organı bağlamında incelenmesi ve sistemin denge-kontrol mekanizmalarının durumunun ortaya koyulması da amaçlanmaktadır.

Çalışmanın temel konusunu oluşturan cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yeni bir sistem olması ve dört yıldır yürürlükte bulunması; sistemin hukuksal temelleri ve uygulama pratikleri ile ilgili kuramsal tartışmaların doğal olarak yeterli seviyelere ulaşmadığı ve konuyla ilgili büyük bir literatür kıtlığının olduğu görülmektedir. Ayrıca mevcut sistem kapsamında her gün gelişen yeni bir düzenlemenin hukuksal ve sosyal etkilerinin olduğu ve bunun tespit edilmesinin gerekliliği de bulunmaktadır. Betimsel özellikteki bu çalışmanın cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin ve demokrasiyle ilişkisinin anlaşılması bakımından katma değeri yüksek olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi yöntem merkezli bir dönüşüm olmasından dolayı, bu çalışmanın bulguları ilgili yazını zenginleştirecek ve sistemle ilgili yapılan çalışma ve tartışmaların doğru yönde şekillenmesine ve ilerlemesine katkı sunacaktır. Ayrıca çalışmanın bulgularının, ileride bu alanda yapılacak çalışmalara yöntem ve demokrasi tartışmalarıyla ilgili kaynaklık ederek; özellikle demokrasi, Türk demokrasisi, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve Türk Siyasi tarihinde yöntem konularında katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Tüm bu ifade edilenlerden dolayı bu çalışmanın, literatüre özgün bir değer katarak Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin demokratik ilkelerle uyumu konusunda literatürdeki boşluğu doldurma yönünde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma amacı ve önemi doğrultusunda, araştırmanın problem cümlesi şöyle ifade edilmiştir: “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, demokrasinin özellikleri ve liberal demokrasinin temel ilkeleri ile uyumlu mudur?” Araştırma sorusundan hareketle çalışma şu parametreler arasındaki ilişkileri incelemiştir. Demokrasi ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ilişkisi, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve kuvvetler ayrılığı ilişkisi, Cumhurbaşkanıya tanınan yetkiler ve demokrasi ilişkisi, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve siyasi partiler ilişkisi, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve Anayasal güvence çerçevesinde bir denge ve denetleme sistemi ilişkisi, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve yürütme iradesinin konumu ilişkisidir.

Bu problem cümlesi doğrultusunda ilgili yazında cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve demokrasi konusunda yapılan bazı çalışmaların özetlenerek araştırmacılar tarafından ortaya koyulan bulguların belirtilmesinde fayda vardır.

Gül, Kamalak ve Sallan Gül (2017) çalışmalarında, ABD başkanlık ve Fransız yarı-başkanlık sistemleri ışığında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini irdelemişlerdir. Çalışmada hükümet sistemleri ve demokrasi arasındaki ilişki de tartışılmış ve hükümet sistemi sorununun Türkiye demokrasisinin sorunlu alanlarının nedeni olmadığı, bir neticesi olduğu vurgulanmıştır. ABD’de başkanlık modeli, Fransa’da yarı-başkanlık modeli ve Türkiye cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin karşılaştırılmalı olarak ele alındığı çalışmada yapılan değerlendirmeler sonucunda; Cumhurbaşkanı kararnamelerinin ve atamaların meclis onayı olmadan uygulanabilecek olmasının, parlamentonun gündem belirleme ve yasa yapma gücünü zayıflatacağı, özgürlükleri ve çoğulculuğu koruma açısından da güçsüz kalacağı bildirilmiştir. Çalışmada, cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin istikrarı sağlama açısından etkili bir model olduğu fakat bunun karşılığında; çoğulculuğu, içericiliği, katılımcı demokrasiyi ve hürriyetleri azaltacağı yönünde düzenlemelerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akıncı, (2020), “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Olası Demokratik Ve Ekonomik Etkileri” adlı çalışmasında Türkiye’de uzun yıllar geçerli olan parlamenter sistem yerine geçen yeni hükümet sistemi bağlamında demokrasi ve ekonominin ülkemizin demokrasisi ve ekonomik performansı üzerindeki etkisinin nasıl ortaya konulacağını analiz etmiştir. Araştırma sonucunda, sistem değişikliğinin Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde tek elden yürütülen yürütme eyleminin, kararların hızlı alınmasını sağlayacağı, aynı elden alınan kararların hızlı bir biçimde uygulanmasının takip edilebileceği ortaya konmuştur. Buna göre başkanlık sisteminde alınan kararların tutarlılığı ve etkinliği ile demokrasinin kurumsallaşması ve iktisadi göstergelerinin iyileştirilmesi mümkün olabilecektir. Ayrıca mevcut sistemde demokratik katılım ve hesap verebilirliği ön planda tutan devletin temel kuvvetlerinden ikisinin meşruiyetinin alınmasının, Türkiye demokrasisinin pekiştirilmesine direkt katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Araştırmada demokratik kazanımlar sayesinde toplum genelinde oluşturulacak güven ve istikrarın, ekonomik yaşamın canlanması ve dolayısıyla yatırımların

artmasıyla maddi kazanımların artmasına olanak sağlayacak bir ortam hazırlayacağı ileri sürülmüştür.

Kara (2019), cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle birlikte ortaya çıkan politik ve bürokrasideki dönüşümü incelediği çalışmasında; 2017’de anayasa değişikliği neticesinde, yürütmenin daha çabuk ve etkin karar alabilme yeteneğine dayalı olarak tekrar şekillendirilen sistemin, ülkemizde kurum, kural ve alışkanlıklara farklı etkilerinin olacağını belirtmiştir. Mevcut sistemin getirilmesi sürecinde Türkiye’nin durumu, politik ve sosyal kültürü dikkate alınarak farklı özgün modellerin ortaya koyulduğunu ifade eden araştırmacı, yeni sistemin sert bir kuvvetler ayrılığına dayanması gerektiğini, parlamenter sistemde yasama, yürütme ve bürokratik üst kademeyi birbirinden ayırarak yeni bir durum ortaya koyulması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye’nin uzun süredir yaşadığı bir takım sorunları çözerek; iktisat, güvenlik ve dış siyaset alanlarında yaşanan kırılganlıkları kararlı ve hızlı adımlar atarak engellemesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. İlgili çalışmada yeni sistemin demokratik kazanımların daha da artmasını sağlayarak ülkeyi şimdi olduğu noktadan daha ileri düzeylere taşımasının mümkün olabileceği iddia edilmiştir.

Esen ve Kalağan (2020), Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde merkezi idarenin dönüşümünü inceledikleri araştırmalarında dünyada demokrasi ile yönetilen toplumların hükümet sistemleri incelendiğinde parlamenter, yarı başkanlık ve başkanlık olmak üzere üç tür demokratik yönetim sisteminin var olduğunu ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin iç dinamikleri açısından “Türk Tipi Başkanlık” olarak adlandırılabileceğini öne sürmüşlerdir. 24 Haziran 2018’de Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle beraber Türk siyasi yaşamında ve hükümet rejiminde köklü değişme ve dönüşümlerin yaşandığını ifade eden araştırmacılar, cumhurbaşkanının tek yürütme organı haline geldiğini ve bakanlar başta olmak üzere mevzuatta belirtilen bürokrasideki üst düzey yöneticilerin atanması ve vazifeden alınması işleminin rutin bir idari işe dönüştüğünü vurgulamışlardır. Mevcut sisteminin Türkiye için yabancı bir rejim olduğunu belirten Esen ve Kalağan (2020) kuvvetler arasındaki dengelerin demokrasi geleneğiyle zamanla olgunlaşmaya gereksinimi olduğunu ifade etmişlerdir.

Bektaş (2019) Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yasama-yürütme ilişkisi ve bu sistemin Türkiye demokrasisine etkilerini incelemiştir. Bu kapsamda çalışmada yürütmenin görev ve yetkilerini anayasal çerçeveden ele almış, disiplinli ve merkezi siyasi partileri ve partileri önceleyen seçim sistemini de değerlendirerek günümüz hükümet sisteminde siyasi kurumların ülkemiz demokrasisine etkilerini incelemiştir. Araştırmada sonuç olarak, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yasama-yürütme ilişkilerinin anayasal açıdan zayıf bir yasama ve güçlü bir yürütme biçiminde kurgulandığı, parti ve seçim yöntemlerinin parti liderini güçlendirmesi sebebiyle de yürütmenin parlamento denetimi gibi anayasal kısıtlamalardan kaçınmasını kolaylaştırdığı ve sistemin demokratikleşmesinin oldukça güç olduğu belirtilmiştir.

Güvenç (2022) demokrasi, seçim ve hükümet sistemleri çerçevesinde Türk tipi başkanlık sistemine dair değerlendirmeler yaptığı çalışmasında temsili demokrasi konuları ve 2007-2017 Anayasa değişiklikleriyle beraber mevcut sisteme yönelik değişiklikleri ele almıştır. Çalışmanın sonunda, sivil anayasa yapımı çalışmaları kapsamında, Türk tipi başkanlık sisteminde görülebilecek tikanıklıkların, krizlerin ve çatışmaların önlenmesi adına kuvvetler ayrılığı ve denge-denetim mekanizmalarının aktif olarak işlemesi gerektiği önerilmiştir.

Tan (2021) kuvvetler/güçler ayrılığı teorisinin hükümet sistemlerine etkisi ile cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine yönelik yapılan eleştiri ve tartışmaların güçler ayrılığı ilkesi bağlamında incelemesini gerçekleştirmiştir. Araştırmada mevcut sistemin oluşumuna neden olan olaylar ve faktörler sunulmuş ve sistemin teşkilat yapısı açıklanmıştır. Ayrıca mevcut sistemin yürütme ve yasama ve yargı organlarının durumları ve düzenleyici işlemleri kuvvetler ayrılığı ilkesi bakımından değerlendirilmiştir. Sistemde yürütme ve yasama organlarının kuvvetler ayrılığı ilkesiyle uyumlu olduğunu belirten araştırmacı yargı organının ise teoride bağımsız ama pratikte ayrı bir kuvvet olmadığını belirtmiştir. Mevcut sistemde yürütme ve yasamanın etkisi ve denetiminde olmasından dolayı yargının bağımsız ve tarafsız olamayacağı ve bunun demokratik ilkelerle bağdaşmadığı bildirilmiştir.

Koç (2021) Türkiye’de hükümet sistemi tartışmaları ve cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini incelediği çalışmasında parlamenter sisteme yönelik yapılan eleştirileri ve Türkiye’de siyasal ve ekonomik istikrarın durumunu kurulan koalisyon hükümetleri perspektifinde ele almıştır. Ayrıca mevcut sistemin kurumsal ve hukuksal yapısına genel bir çerçeveye bakan araştırmacı, sisteme yönelik eleştirilerden; otoriterleşme, kuvvetler ayrılığı, eyalet sistemi ve kazananın her şeyi alması eleştirilerini tartışarak hükümet sistemlerinin tek başına otoriter olarak nitelendirilmemesi gerektiğini savunmuştur. Demokratik devletler için, kuvvetler ayrılığının anayasal anlamda güvence altına alınmasının tek başına yeterli olmadığını, bunun yanında mesleki örgütlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimlerinin güçlendirilmesi ve basın özgürlüğünün bulunması gerektiğini bildirmiştir. Araştırmada son olarak; Türkiye’nin batıya dönük tarafının ve AB’ye uyum çerçevesinde demokratikleşme yolunda yapılan yasaların önemli olduğu vurgulanmış, mevcut sistemin parti içi demokrasiyi artıracığı ve seçimlerden önce yapılacak ittifakların seçmenlerin iradesine göre yapılacak olmasının daha demokratik olduğu belirtilmiştir.

Kaya (2021), hükümet sistemi sınıflandırılmasında cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini analiz etmiş ve sistemi sınıflandırmaya çalışmıştır. Bu noktada başkanlık sisteminin salt bir şekilde uygulandığı ABD ve yarı başkanlık sistemiyle yönetilen Fransa örnekleri derinlemesine incelenmiştir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini “sui generis başkanlık sistemi” olarak nitelendiren Kaya (2021) mevcut sistemi denge ve denetim mekanizması açısından irdlemiştir. Çalışmanın sonunda ise cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin demokratikliği incelenmiş ve sistemden doğan olumsuz tesirleri; anti demokratik rejim görüntüsü, demokratik ilkelere terslik, özgürlük sorunu, kutuplaşma sorunu ve iktidarın kişiselleştirilmesi sorunu kapsamında ifade etmiştir.

Bu çalışmada ele alınan konunun hükümet sistemi ve demokrasi olması ve konunun hassas ve dinamik yapısı gereği bakış açısını korumak ve konunun bütününde mantıksal tutarlılığı korumak önemlidir. Bu çerçevede, öncelikle hükümet sistemlerinin özellikleri, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kurumsal yapıları, içinde bulundurduğu hukuk sistemi, hukuk dünyasındaki etkileri ve siyasal bir kurum olarak sosyo-siyasal etkileri dahi bütün boyutlarıyla

irdelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle 2017 anayasa değişikliğinin devlet yönetiminde getirdiği değişiklikler incelenerek, söz konusu sistemin temel özellikleri teorik açıdan ortaya koyulmuştur. Yeni sistemin yapısı ve devletin temel kuvvetlerinde öngördüğü değişim irdelendikten sonra, sistem değişikliğinin ve güncel uygulamaların Türkiye'nin demokratik değerlerine muhtemel etkileri ve demokratik ilkelerle uyumu ele alınmıştır. Bu nedenle çalışmada nitel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın verileri derinlemesine literatür taraması yapılarak elde edilmiş ve bu veriler nitel analiz yöntemlerinden durum çalışması yöntemi kullanılarak işlenmiş ve analiz edilerek bulgulara ulaşılmıştır. Tezde ilgili başlık altında yöntem ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler sunulmuştur.

Son olarak bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde demokrasinin kavramsal ve kuramsal olarak temelleri incelenmiş ve demokrasinin tarihsel gelişimi özetlenmiştir. İkinci bölümde hükümet sistemleri kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı sistemleri başlığı altında ayrıntılı olarak sunulmuştur. Üçüncü bölümde Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kurumsal ve hukuksal yapısı incelenmiş ve sistemin diğer hükümet sistemleri ile ilişkisi tartişılmıştır. Dördüncü bölümde ise araştırmanın yöntemi, liberal demokrasinin temel ilkeleri sunularak, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi demokratik açıdan irdelenmiştir. Sonuç bölümde ise araştırmada ulaşılan genel sonuçlara yer verilmiş, konuyla ilgilenen kesime sistem ve araştırma önerileri sunulmuştur.

1. BÖLÜM

DEMOKRASİNİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL TEMELLERİ

Demokrasi kavramsal ve kuramsal açıdan çok geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Demokrasi kavramı tarihsel gelişim süreci ile ele alınarak tanımlanmakta, normatif ve ampirik olmak üzere demokrasi iki ana hat üzerinden sınıflandırılarak incelenmektedir.

1.1. DEMOKRASİNİN KAVRAMSAL AÇIDAN ELE ALINMASI

Demokrasi terimi zamanımızda üzerinde en fazla konuşulan ve çok fazla sayıda tanımı olan, siyaset yazınında en popüler kavramlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle demokratik bir niteliğe sahip olmayan yönetimler dahi demokratik olduklarını iddia etmektedirler. Çok farklı isim ve sıfatlarla farklı anlamlar edinen bu terimin oldukça farklı tanımı yapılmakta ve sınıflamalara tabi tutulmaktadır. Her tanım önceki tanımlara göre içeriklere odaklansa da henüz üzerinde konsensüs sağlanan bir tanıma ulaşamadığı görülmektedir. Tanım ve görüşlerdeki farklılıklara rağmen demokrasinin çağımızda toplumların büyük bir bölümü tarafından en meşru yönetim şekli olarak kabul görmektedir (Aktaş, 2015:88).

Yunanca “insanlar/halk” anlamındaki “demos” ile “güç/egemenlik/iktidar” anlamındaki “kratos” kelimelerinden gelen demokrasi kavramı halkın iradesine, halkın gücüne bağlı bir yönetim şekli, “halk yönetimi” olarak değerlendirilebilir. Demokrasi kavramını ilk kullananların Yunanlılar ve büyük olasılıkla da Atinalılar olduğu ileri sürülmektedir (Gözübüyük, 2008:22; Dahl, 2001:11). Demokrasinin açık ve şeffaf anlamına olmasına rağmen bir ideali temsil ettiği öngörüsü demokrasiyi kavramsal olarak başka bir boyuta taşımıştır. Bundan dolayı “demokrasi nedir” ile “demokrasi ne olmalıdır” düşüncesini birbirinden ayırtırmak mümkün görülmemektedir (Sartori, 1996:8). Halkın kendi kendini yönetmesi şeklinde tanımlanan demokrasi kavramı daha geniş bir ifadeyle; “yöneticilerin

adil, özgür ve düzenli seçimler yoluyla halk tarafından ve halkın içinden seçildiği yönetim biçimi” şeklinde de tanımlanabilir (Aktaş, 2015:90).

Demokrasi kavramı ile ilgili olarak en çok kabul gören ve yaygın bir şekilde kullanılan tanımlar halkın egemenliğine dayanmaktadır. Demokrasinin özü, zorunlu koşulu dayanağının halk olması, yani egemenlik sahibinin asıl olarak halk olması gerekliliğidir. Lincoln bu nedendir ki demokrasi kavramını; “halkın halk tarafından halk için idaresi” (Heywood, 1992:272) biçiminde tanımlanmıştır.

Atatürk de “Demokrasi prensibi, hakimiyete etki eden vasıta ne olursa olsun esas olarak milletin hakimiyete sahip olmasını ve sahip kalmasını gerektirir”, “Demokrasi esasına dayanan hükümetlerde, hakimiyet halka, halkın çoğunluğuna aittir. Demokrasi prensibi, hakimiyetin millete ait olduğunu, başka yerde olamayacağını gerektirir. Bu suretle, demokrasi prensibi, siyasi kuvvetin, hakimiyetin kaynağına ve meşruiyetine temas etmektedir” ifadelerini kullanmıştır (Aktan, 2009).

Demokrasinin ne olmadığını kesin olarak tanımlamak ve anlayabilmek ne olduğunu tanımlamaktan daha kolay görünmektedir. Demokrasi sadece tek kişinin hakimiyetindeki bir otokrasi veya diktatörlük olmadığı gibi, toplumun belli bir kesiminin egemenliğine dayanan oligarşi olarak da değerlendirilemez. Demokrasi tam manasıyla ele alındığında tamamıyla azınlıkların çıkarlarının ele alınmaması anlamına geliyorsa da “çoğunluğun egemenliği” olarak da değerlendirilmemelidir. Teorik açıdan da olsa demokrasi, bütün halk adına ve “iradelerine” göre hükmetmek olarak değerlendirilmelidir (Heywood, 2019).

Demokrasi temel iki ilke sayesinde yaygın bir çekicilik ve ahlaki bir güç kazanmıştır. Bu iki temel ilke:

1. Bireysel özgürlük: Hiç kimsenin başkaları tarafından dayatılan ilke ve kurallara tabi olması gerekmediği düşüncesini kapsamaktadır. İnsanların her birisi kendi hayatlarının kontrolünü sağlayabilmelidirler.

2. Eşitlik: Toplumu meydana getiren bireyleri etkileyecek kararlar üzerinde katkı sağlayabilmek amacı ile her bir bireyin diğerleri ile eşit haklara ve fırsatlara sahip olması gerekliliğidir.

Bahsi geçen bu ilkeler sezgisel açıdan demokrasinin niçin bu denli popüler ve cazip olduğunu ortaya koymaktadır.

1.2. DEMOKRASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Demokrasi tarihsel açıdan ele alındığı zaman karşımıza çıkan ilk örnekler eski Atina Sitelerinde ki doğrudan demokrasi uygulamalarıdır. Doğrudan demokrasi uygulamalarında halk belirli bir meydanda bir araya gelmekte ve önem arz eden meselelerdeki kararlarını doğrudan bir şekilde yöneticilere iletmektedirler. Atina Sitelerinde antik çağda bilinen ilk demokrasi örneklerinin doğrudan demokrasi uygulamaları olmasının yanında, demokrasiden sadece “yurttaş” olarak kabul edilenlerin faydalanması sağlanmıştır. Demokratik hak ve özgürlüklerden köleler, kadınlar ve yabancılar hiçbir şekilde faydalandırılmamışlardır. Meydanlarda gerçekleştirilen toplantılara yalnızca belli bir yaştan üstünde olan ve köle olmayan erkekler iştirak edebilmekte ve toplantı kararları belli bir grup tarafından uygulamaya koyulmaktadır. Atina Sitelerinde uygulanan bu demokrasi anlayışında oy kullanma hakkı, söz hakkı ve eşitlik gibi kurallar her ne kadar günümüzdeki hali ile uygulanmamış olsa da, bu demokrasi yönteminde “tek kişinin yönetimde mutlak ve sınırsız söz sahibi olması” gibi bir özellik de bulunmamaktadır (Giritli ve Sarmaşık, 2001:49; Gözler, 2012b:115). Atina siteleri içinde bulunan dönemin koşulları dikkate alınarak yapılacak değerlendirmede demokratik olarak değerlendirilmektedir.

Nihayetinde ilerleyen senelerde yönetimde tek bir kişinin mutlak ve sınırsız bir hakimiyeti elinde bulundurmasının önüne geçilebilmek adına büyük çabalar sarf edilmiştir. Mutlak hakimiyetin tek kişide olması, Avrupa’da öncelikle yerini, yönetimde toprak soylularının sözünün geçtiği feodal yapıya bırakmıştır. Feodal sistemin yıkılmasının ardından merkezi krallık uygulamaları gelişmiş ve toprağa bağlı olmanın yerini; ticaret, zanaat ve tarımsal yapı almıştır. Bu durum burjuvazi bir sınıfla birlikte işçi sınıfının da doğmasına neden olmuştur. Burjuvazi sınıf ile merkezi krallıklar arasında uzun süren çekişmeler yaşanmıştır. Bu çekişmeler, monarşinin yıkılarak parlamento dönemine geçilmesini sağlamış ve klasik batı demokrasisinin tohumları atılmıştır. Tüm bunların yanında kendini ezdirmek

istemeyen işçi sınıfı bir mücadele başlatmış ve sosyalist akımı meydana getirmişlerdir. İşçilerin başlattıkları bu sosyalist akım; ihtiyaçlar doğrultusunda üretim yapılması, üretim araçlarının topluma mal edilmesi ve bu işlemlerin tamamen demokratik usuller çerçevesinde yürütülmesi şeklindeki görüşleri benimseyen sosyalist veya Marksist demokrasi anlayışını ortaya çıkarmıştır (Giritli ve Sarmaşık, 2001:49-50).

Tarihsel süreç açısından ele alındığında modern demokrasi fikrinin ortaya çıkışında ise sözleşmecî teorisyenlerin oldukça etkili oldukları görülmektedir. Bu teorisyenlerin geliştirmiş oldukları toplumsal sözleşme, doğal hukuk, doğal hak ve sınırlı devletle ilişkili teoriler öncelikle İngiltere ve diğer tüm burjuva devrimlerinin ana kaynağını oluşturmuştur. Demokrasinin tarihsel açıdan göstermiş olduğu gelişim aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Kuzu, 1992: 337; Çaha, 2014: 310; Sabancılar Eren, 2019; Öztekin, 2018 ;Kapani, 2015);

- 18. asırda gücünü daha da arttıran demokrasiye ait ilk belgeler arasında Orta çağ döneminde İngiltere’de kralın yetkilerini din adamları ve halk adına sınırlayan ve 1215’de kabul edilen “Büyük Özgürlükler Sözleşmesi” olarak bilinen Magna Carta Libertatum gösterilmektedir.

- İrlanda’da, İskandinav ülkelerinde, İtalyan şehir devletlerinde ve birçok farklı ülkede, küçük özerk birimlerde meclis meydana getirmek ve bu meclisler için seçimler yapmak gibi faaliyetlerde bulunulmuştur. Ancak bu ülke örneklerinin her birisinde erkek olmak ve belirli bir miktarın üzerine vergi vermek demokrasiye katılabilmek için önemli birer ölçüt olarak değerlendirilmiştir.

- 17. asırda 1648 ve 1688 senelerindeki “Burjuva Devrimleri” ve “Haklar Bildirisi” demokrasi tarihi açısından önemli birer basamak niteliğindedir.

- 18. asırda 1776 senesinde ABD’de “Bağımsızlık Beyannamesi” ve “Haklar Bildirgesi” ve 1787 Anayasası demokrasi tarihi açısından oldukça önem arz etmektedir.

- 1789 senesindeki “Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi” demokratik değerleri daha önemli kılmaya başlamış ve bu bildiri demokratik değerler açısından bir dönüm noktası olmuştur. Demokrasi bu çağların öncesinde büyük

devletlerde pek görülmemiş ve sadece küçük toplulukların uygulamakta oldukları bir yönetim biçimi olarak değerlendirilirken, yapılan hukuki düzenlemeler etkilerini göstermiş ve insanların eşit oldukları fikri yayılmaya başlamıştır. Bu fikir ile iktidarın sınırları tartışılır olmuş ve demokrasi kavramı giderek daha da güçlenmiştir.

- 20. yüzyılda 1929'da Büyük buhran sebebiyle 1930'lar diktatörler çağı olarak nitelendirilmiştir.

- 2. Dünya savaşı sonrasında sömürgecilik anlayışı biterken pek çok bağımsız ülke meydana çıktı.

Demokratikleşme hareketleri Batı Avrupa'da artmış, diktatörlükler bitmiş, silahlanma politikası yerini imzalanan sözleşmelerin de etkisiyle refah devleti olma düşüncesine bırakmıştır.

1.3. DEMOKRASİNİN KURAMSAL OLARAK ELE ALINMASI VE SINIFLANDIRILMASI

Günümüzde demokrasi kavramının tam olarak tanımının ne olduğu hususunda halen tartışmalar devam etmektedir. Demokrasi kavramının tanımındaki bu anlam karışıklığının sebebi toplumların her birinin sosyal, ekonomik ve siyasal farklılıklardır. Kuramsal yönden demokrasi kavramının içinde bulunduğumuz dönemdeki hali ancak 18. asırda ortaya çıkıp bütün dünya üzerinde bir etkiye neden olmuştur. Gelişmesi modernizmle de ilişkili olan demokrasi kavramı, bireyleri temel alan ve egemenliği her bireye eşit yurttaşlık ilkesi ile tanımlayan bir düşünce ve yönetim sistemidir (Kantar, 2020:123).

Her bireyin siyasal karar alma mekanizmalarına dahil olması demokrasinin temel ve zorunlu unsurlarından birisidir. Ana siyasi kararlar alabilmek ve bu kararları yürütebilmek halkın kendini yönettiği sistemlerde oldukça önem arz etmektedir. İşte bu hususta oldukça farklı düşünce ve görüşler mevcut olsa da demokrasilerde olmazsa olmaz nitelikler ve temel ilkeler bulunmaktadır. Her türlü düzenleme de bu temel ilkeler çerçevesinde yapılmalıdır. Dahl'a (2001: 47-48) göre demokrasinin temel nitelikleri; oy kullanma eşitliği, etkin katılım, gündemin kontrolü, bilgi edinebilme ve yetişkinlerin sürece dâhil olması şeklinde

yorumlanmaktadır. Aktan (2016: 9- 10) demokrasinin temel ilkelerini; sınırlı iktidar, güçler ayrılığı, siyasal özgürlük, şeffaflık, hukuk devleti, laiklik, demokrasi kültürü ve sivil toplum şeklinde ele almaktadır. Çaha (2014: 317) ise bu ilkeleri; insan hakları, denetim, eşitlik, hukukun üstünlüğü, halkın egemenliği, özgürlük, açık toplum, barış ve muhalefet şeklinde ele almıştır. Siyasal kurumlar açısından ele alındığı zaman demokraside üç ilke oldukça önem arz etmektedir. Bu ilkeler:

- İktidar tarafında saygı duyulması gereken temel hakların kabul edilmesi,
- Yönetim görevini yerine getirenlerin ve uyguladıkları siyasetin toplumsal temsiliyeti,
- Yurttaşlık bilinci yani hukuk kurallarına dayalı bir topluluğun üyesi olma bilincinin taşınması,

şeklinde ifade edilmektedir (Touraine, 1994:358-360). Bu açıdan ele alındığı zaman demokrasi; katılımcı, şeffaf ve çoğulcu çerçevede işlevsel olan bir yönetim biçimidir (Bayhan, 2002: 1).

Demokrasi kuramının tanımlaması yapılırken üç ana model üzerinde durulmaktadır. Demokrasinin tam olarak ne anlama geldiği ve ne alama gelmesi gerektiği ile alakalı çözümler bu açıdan daha anlamlı bir hal alacaktır. Bu modellerden ilki “Schumpeter’in seçimci ve minimalist demokrasi anlayışı”, ikincisi “Dahl’ın temel hak ve özgürlükleri geniş bir açıda ele alan rekabetçi, çoğulcu ve çok partili demokrasi anlayışı” diğeri ise Linz ve Stephan’ın bir ülkede kalıcı bir demokrasi sağlanması açısından ele almış olduğu demokrasi anlayışıdır (Sayarı ve Dikici Bilgin, 2013: 59-61). Bu açıdan ele alındığı zaman demokrasi kavramı siyasal katılımın seçim yapılarak elde edildiği halkın kendini yönetmesi olarak ifade edilebilir. Bunun yanında bu tanıma ilaveten rekabetçi, çoğulcu ve temel hak ve özgürlükler açısından garanti sağlanan bir yönetim olarak demokrasi kavramı tanımlanabilir. Son olarak ise demokrasi, bu kavramsallaştırmaların tamamını kapsayarak; bireysel, toplumsal ve yönetsel bakımdan içselleştirilen ve istikrarın hakim olduğu bir yönetim olarak da ifade edilebilir. Demokrasi kavramının tanımı bu yaklaşımların üçü ile de yapılabilmesinin yanında, bu yaklaşımlar demokrasinin niteliklerine de katkıda bulunmaktadır (Sabancılar Eren, 2019:398).

Demokrasi teorisyenlerinin birçoğu “Demokrasiyi niçin desteklememiz gerekir?” sorusu üzerinde durmuş ve cevaplar kişiden kişiye farklılıklar göstermiştir. Dahl’a (2001: 63- 64) göre bu sorunun cevabı şu şekildedir:

1. Demokrasi sayesinde yönetim; acımasız, kötü niyetli ve zalim otokratların eline geçmemektedir
2. Demokrasi sayesinde demokratik olmayan sistemlerle elde edilemeyen ve elde edilemeyecek olan birçok temel hak elde edilebilmektedir
3. Demokrasi sayesinde vatandaşlar mümkün görünen seçeneklerden daha kapsamlı bir kişisel özgürlük elde edebilmektedirler.
4. İnsanlar demokrasi sayesinde kendi temel çıkarlarını koruyabilmektedirler.
5. İnsanların kendi seçeneklerini değerlendirebilme açısından özgür davranabilmeleri sağlayan, yani özgür bir yaşam için kendi kanunlarını kendilerinin seçtikleri azami fırsatlar yalnızca demokrasi ile sağlanabilmektedir.
6. Ahlaki sorumluluklar ancak demokratik hükümetlerin sağladıkları fırsatlarla yerine getirilebilmektedir
7. İnsanlar demokrasi sayesinde gelişim imkanı olan alternatiflerden daha fazla desteklenmektedir.
8. Politik açıdan eşitlik demokrasi sayesinde göreceli olarak elde edilebilmektedir.
9. Modern temsili demokrasiler arasında herhangi bir savaş yaşanmamaktadır.
10. Demokratik sistemlerle yönetilmekte olan ülkeler ile demokratik olmayanlar kıyaslandığı zaman, demokratik ülkelerin daha zenin oldukları görülmektedir.

Demokrasi kavramının tanımı yapılırken tam olarak uzlaşmaya varılamadığı gibi demokrasi kavramını kuramsal açıdan açıklama hususunda da farklı düşünceler ortaya atılmış ve demokrasi kavramı uzmanlarca farklı gayeler ve işlevler çerçevesinde ele alınmıştır. Bu sebeple ortaya birçok bilimsel yöntem

çıkmiştir. Bu bilimsel yöntemler demokraside farklı modellerin ve farklı sınıflandırmaların meydana gelmesine yol açmıştır. Bu çalışmada demokrasi kavramının sınıflandırmaları incelenirken; ampirik, normatif ve biçimsel sınıflandırma tiplerleri ele alınmıştır. Demokrasi türlerinin açıklamaları, bu sınıflandırmalar çerçevesinde aşağıda ilgili başlıklar altında yapılmıştır.

1.3.1. Ampirik Düzeyde Yapılan Sınıflandırma

Tarihsel süreç incelendiğinde dünyada demokrasi uygulamalarında, halk egemenlik olgusunu bazı zamanlarda direkt olarak kendisi kullanmış, bazı zamanlarda ise egemenlik yetkisinin direkt olarak kullanılmasının zorluğu ve imkansızlığı sebebiyle, bu yetkinin kullanılmasını seçtiği temsilcilere vermiştir. Zira egemenliğin kullanılmasındaki bu ayrıma uygun olarak temelde ampirik olarak iki çeşit demokrasi uygulaması ile karşı karşıya kalınmıştır. Bunlar doğrudan ve temsili demokrasidir (Demir, 1998:9).

1.3.1.1. Doğrudan Demokrasi

Saf demokrasi ismi ile de anılan “doğrudan demokrasi”, halkın herhangi bir aracıya ihtiyaç duymadan egemenlik yetkisini bizzat kendisinin kullanmasıdır. Antik Yunan ve Roma’da, kısıtlı şekilde de zamanımızda bazı İsviçre kantonlarında işleme konulan doğrudan demokrasilerde, toplum önemli kamu işlerini bir araya gelerek toplantılarda tartışıp, konuşup karar almaktadırlar. Bu demokrasi çeşidinde halk, daha fazla yasa yapma (yasama), devler gelirlerini ve giderlerini belirleme, idam gibi cezalarda hüküm verme gibi önemli egemenlik işlevlerini kendi elinde tutmakta, bunun haricinde kalan yürütme ve yargı faaliyetlerini ise seçtikleri temsilcilere vermektedir (Demir, 1998:10).

Doğrudan demokrasinin en önemli savunucusu olarak tanınan Jan Jack Rousseau’ya göre halk egemenliği bir başkasına verilemez, “milli irade”nin temsili olmaz. Milli iradenin göstergesi olan kanunların direkt olarak halk vasıtasıyla gerçekleşmesi, halkın yasama işlevini elinde bulundurması gerekir. Buna karşın, yürütme ve yargı işlevleri milli iradenin bir belirtisi olmayıp, milli iradenin emir ve

direktifleri karşısında bir takım yetkilerin kullanılmasını ifade eder. Bu sebeple, yürütme ve yargı işlevlerinin direkt kullanılması mecburi değildir. Halk ihtiyaç duyarsa bu işlevini kendini temsil eden farklı erklere devredebilir. Ancak yasama yetkisi mümkün olduğu derecede devredilmeyip direkt olarak halk tarafından kullanılması tercih edilmelidir (Demir, 1998:10).

1.3.1.2. Temsili Demokrasi

Doğrudan saf demokrasinin uygulamaya konmasında karşılaşılan olanaksızlık ve ortaya çıkması ihtimali olan sakıncalar, zamanımızda “temsili demokrasi” görüşünün benimsenmesine neden olmuştur. Hukuki açıdan “temsili” başkaları adına irade belirterek faaliyet yürütebilme yetkisini ifade eder. Özel hukukta ortaya çıkıp oradan kamusal hukuka transfer edilen temsil kavramına göre, halk seçmiş olduğu temsilcilere kendi namına karar vermeleri için vekalet vermiş sayılır. Yani temsilcileri kendine vekil olarak belirlemiştir. Bu vekaletin verildiği yönetici de kendini seçen halkın emir ve talimatıyla bağımlı olmaktadır. Yönetici kendini seçen halkın emir ve direktiflerine karşı gelir ve aykırı davranırsa, Özel Hukuk’taki müvekkilin (vekalet veren) vekili azletmesi gibi, seçen kişiler de temsilci olan vekillerini devre dışı bırakabilir. Özellikle eskiden meşruti krallıklar devrinde uygulamada olan ve Özel Hukuk’taki emredici vekalet görüşünün hiç farklılaştırılmadan Kamu Hukuku’na transfer edilmesinden ibaret olan bu temsil olgusu zamanımızda terk edilmiş durumdadır (Demir, 1998:11).

Zamanımızda temsili demokrasi anlayışının temellerinin, 18. yüzyıl filozoflarının düşüncelerinde bulmak mümkün olabilmektedir. Kralların mutlak egemenliklerinin gruplandırılmasına dair bu düşünce sahiplerinden Rousseau saf demokrasi taraftarı olmasına rağmen, Montesquieu temsili demokrasi taraftarı olarak bilinmektedir. Montesquieu’ye göre, temsili demokrasi mecburi olup, iki açıdan saf demokrasiye göre üstünlük içermektedir. Bunlar (Demir, 1998:12);

1. Saf demokraside yasama, yürütme ve yargı yetkileri halkın elinde bulunduğundan, siyasal özgürlükler kısıtlanmaktadır. Zira, siyasal özgürlükleri sağlamak adına, yasama görevini yürütme ve yargıdan ayırıştırarak halkı temsil eden bir parlamentoya devretmek gerekir.

2. Halk kanunları çıkaracak olanları seçebilir; ancak kendisi kanun yapma konusunda ehliyet ve yeteneklere sahip değildir. Bu sebeple yasama işlevi, yargı ve yürütmeden ayrıştırılarak halkı temsil eden bir parlamentoya verilmelidir.

Temsili demokrasi modeli ana gayesi ele alındığında, daha geniş bir alana demokrasinin yayılmasından çok, çoğunluğun iradesini ortaya koyulmasının ve kararların bu irade çerçevesinde alınmasının ön planda olduğu görülmektedir (Mouffe, 2002: 29). Bu sayede yönetimler daha büyük bir ölçüde meşrutiyet kazanmaktadır. Ancak bu hususla ilgili olarak şu noktaya da dikkat edilmelidir ki, çoğunluğun elinde olan yönetim ile azınlığın korunması denge içinde yürütülmelidir. Bu nokta, demokrasi yönetimleri açısından oldukça hassas ve göz ardı edilmemesi gereken bir husustur (Özgür, 2003: 205). Tüm bunların yanında temsili demokrasinin gayelerinden biri de, devlet tarafından uygulanan bazı müdahalelerden halkın korunması ve siyasal iktidara sınır getirilmesidir (Dursun, 2008: 191-192).

Temsili demokrasi gelişmeler ve uygulamaları açısından farklı türlere ayrılmaktadır. Bunlar; seçim demokrasisi, liberal demokrasi, çoğunlukçu demokrasi ve oydaşmacı demokrasidir.

1.3.1.2.1. Seçim Demokrasisi

Seçim demokrasisi siyasi sistem içerisinde serbest, genel ve eşit seçim mekanizmalarını kullanarak demokratik minimum ölçütlerin yerine getirilmesidir. Tüm dünyada seçim demokrasisini uygulama oranı özellikle 1975'lerden sonra hızla artmaya başlamış ve 21. Yüzyılın başlangıcı itibariyle seçim demokrasilerinin bütün ülkeler içindeki payı neredeyse % 65'lere dayanmıştır (Merkel vd., 2003:11; Özalp, 2008:132). Merkel (2010:31)'e göre seçim demokrasisinin asgari şartları: siyasi katılım hakkının olması, sivil özgürlüklerin bulunması, güç denetiminin kurumsal garantisi, demokratik olarak seçilmiş temsilcilerin etkili yönetme güçlerinin de facto ve de jure güvence altına alınmasıdır.

Aslında seçim demokrasisi tüm demokrasi tiplerinde yönetimin iktidara geliş mekanizmasını belirler. Ama bir devletin seçim demokrasisini kullanıyor olması o ülkede demokrasiinin işlevsel ve pekiştirilmiş olduğuna bir kanıt değildir. Seçim demokrasisini uygulayarak hangi iktidarın yönetime geleceğini belirleyen birçok arızalı demokrasi rejimi görülebilir (Özalp, 2008). Bazı yönetimlerde bir kısmi rejimdeki arıza başka bir bölümü etkilerken bazılarında periyodik ve çoğulcu seçimlere rağmen demokrasiinin içi boşaltılarak sessiz sedasız otokratikleşmeye neden olabilir. Burada önemli olan demokrasiide hukuk devletinin nasıl kurgulandığı ve güçler ayrılığına ne kadar sadık kalındığıdır. Çünkü liberal demokrasiilerde organlar karşılıklı olarak birbirinin içine geçmiş (embedded) olarak işlevlerini sürdürürken, arızalı demokrasiilerde bu organlar işlevlerini yapamaz hale gelmiş ve hukuk devletinin temel mantığı ihlal edilmiştir (Merkel, 2003:69). Seçim demokrasiinin koşullarını yerine getiren fakat arızalı bir demokrasiye sahip olan ülkeler liberal bir hukuk devletinde bulunması gereken hürriyet, eşitlik ve kontrol unsurları gibi devletin organlarının işlemesi ve faaliyet yürütmesinde arıza göstermektedirler (Özalp, 2008:144). Daha çok bu demokrasi tipi illiberal demokrasi olarak tanınmakta ve dünyanın her yerinde en çok karşılaşılan arızalı demokrasi modeli olarak bilinmektedir. İlliberal demokrasiilerin bilinen en genel özellikleri içinde; hukuk devleti ile alakalı norm ve aşamaların sürekli ihlal edilmesi, kişisel hak ve özgürlüklerin önemli şekilde sınırlandırılması, yasama organının marjinalleşmesi, yürütme ve yargı organları arasında birbirini engelleme, demokratik seçilmiş yürütme erkinin hukuk devleti ilkelerine dikkat etmemesi bulunmaktadır. İlliberal demokrasiilerin en hasarlı boyutu ise hukuk devleti ve ilkeleridir (Merkel, 2003:69; Özalp, 2008:143).

1.3.1.2.2. Liberal Demokrasi

İlk demokratik uygulamaların dayanaklarına bakıldığında, çoğunluğun yönetiminin hakim olduğu görülmektedir. Liberalizmin ve liberal demokrasiinin gelişmesi, tanımı liberal çoğulcu demokrasi şeklinde yapılabilecek bir yönetim şeklinin gelişerek bugüne gelmesini sağlamıştır (Aktaş, 2015:94).

Genel manada liberal demokrasi, bireylerin yöneticilere razı oldukları ve yöneticiler tarafından da bireylerin haklarına anayasa gereğince saygılı olmalarının gerektiği bir yönetim şeklidir. Dünyanın gelişmiş ülkelerinin çoğunda liberal demokrasi sistemi benimsenmiştir. Liberal demokrasinin barındırdığı özellikler şu şekilde ifade edilmektedir (Touraine, 2004: 88-91):

1- Etnik, ırksal, dilsel, dinsel ve ekonomik azınlıklar çerçevesindeki azınlıkların bireyleri de dahil olmak üzere, yetişkinler yaygın bir şekilde siyasi katılım gösterebilmektedirler.

2- Oylamalar gizli yapılmakta ve sık aralıklarla seçim yapılmaktadır.

3- İnsanlar siyasi partiler kurma ve istedikleri partiyi desteklemeleri hususunda özgürdürler.

4- Partilerin her birisi görüşlerini özgürce sunabilmekte ve özgür bir şekilde hükümet kurabilmektedir.

5- Hükümetler belli sınırlar çerçevesinde ve çoğunluğun tercihlerini dikkate alarak yasaları değiştirebilmekte, yorumlayabilmekte ve uygulayabilmektedir.

6- Bireylerin ve azınlıkların; ifade, din, toplanma, vicdan ve basın özgürlüğü ve kanun önünde eşit sayılmaları gibi hakları güvence altına alınmaktadır.

7- Yasama, yürütme ve yargı yetkileri farklı kişilere ya da kurumlara verilmektedir.

Güç kullanma yetkisinde sınırlandırmaların olması ve İnsan haklarının güvence altına alınmasının öneminden dolayı, genel olarak liberal demokrasi anayasal demokrasi ile eş anlamlı kabul edilmektedir. Liberal demokrasinin temelini liberal dünya görüşü oluşturmaktadır. Liberal demokrasinin uygulanması; başkanlık sistemi, yarı başkanlık sistemi, parlamenter sistem ve meclis hükümeti gibi sistemler ile olmaktadır (Bekcan,2005:16-32). Çalışma konusu gereği mevcut sistem liberal demokrasi ilkeleri açısından irdelendiği için aşağıda ilgili başlık altında liberal demokrasi kuramı ve ilkeleri daha ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.

1.3.1.2.3. Çoğunlukçu Demokrasi

Mutlak demokrasi olarak da bilinen çoğunlukçu demokrasi, çoğunluk ilkesini temel alan bir demokrasi çeşididir. Çoğunluk prensibinin temel dayanağı devlet yönetiminde halkın çoğunluğun iradesinin ön planda tutulması ve çoğunluk tarafından alınan kararların her şeyin üzerinde olduğu anlayışıdır. Bu anlayışa göre yönetim hakkının çoğunluğa ait olması mutlaklıktır. Yönetim hakkına; kuvvetler ayrılığı, azınlıkların hakları, kanunların yargısal denetimi ve çift meclis sistemi gibi kuram ve kavramlarla sınırlandırma koyulmamalıdır (Gözler, 2012b: 114).

Halk tarafından alınan kararların her şeyin üzerinde olduğu görüşünün hakim olduğu bu yönetim sisteminde Rousseau'ya göre, halkın çıkarları genel iradeye yön vermelidir. Genel iradede hata oranı düşüktür, yani belirli bir konuda karşı oy veren ve muhalif davranışlar sergileyenlerin hata yaptıkları ve bu nedenle çoğunluk dahilinde kaybedilmeleri gerektiği hakim bir düşüncedir. (Misçi, 2006: 65).

1.3.1.2.4. Oydaşmacı Demokrasi

Oydaşmacı demokrasi sisteminde devlet yönetimi için kararlar alınırken oy çokluğu değil oy birliği önem arz etmektedir (Fatali, 2020: 10).

Çoğunlukçu toplumlarda görülen çoğunluk yönetiminin mana olarak demokrasi değil de çoğunluk diktatoryası ve iç çatışma şeklinde anlaşılması durumunda çatışmadan ziyade oydaşma üzerinde duran bir demokrasi modelidir. Bunun yanında dışlayıcılığı kabul etmeyerek kapsayıcılığın benimsendiği ve dar bir çoğunluğun değil de yönetici bir çoğunluğun daha kapsamlı bir şekilde uygulanmaya çalışıldığı bir demokrasi modelidir. Westminster demokrasi anlayışının çoğunlukçu özelliklerine ters düşen bu model aşağıdaki özellikleri barındırmaktadır (Lijphart, 1986:14-18):

- Yürütme gücü paylaşılmaktadır.
- Resmi ve gayri resmi kuvvetler ayrımı vardır.
- Dengeli iki meclislidir ve azınlıkların temsil hakkı bulunmaktadır.

- Çok partili ve çok boyutlu parti sistemi mevcuttur.
- Yerel ve yerel olamayan federalizm ve yerinden yönetim uygulaması vardır.
- Yazılı anayasa bulunmaktadır ve halk veto hakkı vardır.

1.3.2. Normatif Düzeyde Yapılan Sınıflandırma

Temelindeki amaca göre demokrasi konusunda farklı görüşler bildirilmektedir. Özellikle küreselleşme sürecinde büyük önem atfedilen ve siyasi modeller olduğu iddia edilen demokrasi türlerini içine alan normatif düzeyde demokrasi modelleri sınıflandırılacak olunursa; müzakereci demokrasi ve radikal demokrasi ve diğer eleştirel demokrasi modelleri olarak üç sınıfta incelenebilir.

İçinde bulunduğumuz zamanda üzerinde en çok çalışma yapıp fikir üretilen ve teorik açıdan geliştirilen demokrasi teorilerinden biri de normatif teoridir. İktidar olarak demokrasinin ikna etmeye yönelik ihtiyaçlarının araştırılması bu teorinin temel amacıdır. Normatif teorinin müzakereci, radikal, cumhuriyetçi, feminist ve çevreci gibi alt başlıkları son zamanların en çok üzerinde durulan çalışma konularındandır (Göztepe, 2010). Bu çalışmada da normatif demokrasi modelleri kısaca özetlenmiştir.

1.3.2.1. Müzakereci (deliberative) Demokrasi

Normatif demokrasi kuramları içerisinde cumhuriyetçi ve katılımcı görüşlerin demokrasiyi kamu alanını, günlük hayatı ve halk arasındaki diyalog ve etkileşimi kapsayan bir süreç olarak ele alan ortak vurgusu, kamusal alandaki farklı müzakere/tartışma tecrübelerini demokratik meşruluğun kaynağı olarak değerlendiren müzakereci demokrasi modelinin kavramsal temellerini meydana getirmektedir. Bunun yanında müzakereci demokrasinin liberal demokrasinin aktif yurttaş katılımını sağlayacak bir dönüşümden geçirilmesi hususundaki vurgusu, demokrasinin mevcut kurumların yönetimine direkt katılım yoluyla işlerlik kazanacak bir sürecin ötesinde, devletin farklı öğelerini aynı oranda

kapsayacak bir var oluş şekli olarak algılanmasına dayanmaktadır (Doğanay, 2002:26).

Müzakereci demokrasi liberal sistemi eleştiren kesim tarafından öne sürülüp geliştirilen bir modeldir. Bu demokrasi modelinin gelişmesinde, gelişen dünya düzeni içerisinde liberal demokrasinin sorunlara karşı yeterli çözüm üretemediği ve meşrutiyet bunalımı meydana getirdiği anlayışı hakim olmuştur. Model olarak doğrudan demokrasiye oldukça yakın kabul edilmektedir. Bu demokrasi modelinde karar alma sürecinde temsil yerine halkın katılımı yani kararların alınmasında müzakereler yapılması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Tunç, 2008:1124). Liberal demokrasi ekseninde toplumda var olan bireylerin, grupların, kimliklerin karar alma süreçlerine katılımı müzakereci demokrasiyi mümkün kılar (Özdemir, 2018: 130).

Müzakere, müzakereci demokrasi açısından ele alındığında, yetki sahibi olanların bir karar almanın öncesinde ikna edici gerekçeler ikna yoluna gitmesi ve ortak bir karara varılması çabası olarak ifade edilmektedir. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere “müzakereci demokrasi”, toplumun geleceğine yön verecek ortak kararların müzakerenin ardından belirlenmesi ile demokrasinin sağlanması durumudur (Fatali, 2020: 11).

1.3.2.2. Radikal Demokrasi

Toplumsal hareketlerde çeşitliliğin artış gösterdiği ve sisteme karşı çeşitli yöntemlerle bir araya geldikleri son kırk yıllık süreçte toplumsal hareketleri ortak hale getirebilmek amaçlı teorik girişimler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda C. Mouffe ve E. Laclau 1985 senesinde liberal demokrasinin uygulanabilir yöntemlerinden yola çıkarak; çatışmacı düşüncüyü ve çoğulculuğu temelde tutan esas Radikal Demokrasi Kuramı’nı ortaya atmışlardır. Mouffe bu kuramın ana temeline “yeni toplumsal hareketleri” ve “kimlik politikalarını” yerleştirmiştir. Mouffe’ye göre liberal siyasetin ana temelinde uzlaşma yoktur. Çünkü liberal siyaset; kimliklerin kurulmasını sağlayan çatışmanın olmayıp uzlaşmanın mümkün olduğu gibi yanlış bir varsayıma dayanmaktadır. Radikal demokraside iki önemli eğilim bulunmaktadır. Bunlar özne-konumlarının çok katmanlılığı ve

çeşitliliği ile çelişkiyi esas alan agonist (çekişmeci) çoğulculuk yaklaşımıdır. Tüm bunların yanında radikal demokraside ayrıcalıklı konum ve sınıf kimliği yerine, kimliklerin birbirleri ile “eşdeğerlik zinciri” oluşturmalarının önemli olduğu üzerinde durmaktadır (Üstüner,2007: 321).

Radikal demokrasi yaklaşımında demokrasi, yalnızca bireysel özgürlükler çerçevesinde değil bunun yanında halkın çıkarlarına da hizmet edecek bir araç olarak değerlendirilmektedir. Özgürlük, eşitlik ve çoğulluk gibi demokratik değerler üzerinden hareketle, uzlaştırılabilir iktidar ilişkileri oluşturmak önem arz etmektedir. Çok kültürlülüğün önemli olduğu bu yaklaşımda halkın yüksek oranda katılımı da gerekli bir unsur olarak kabul edilmektedir (İba,2008: 87).

1.3.2.3. Diğer Eleştirel Demokrasi Modelleri

Demokrasi modelleri incelendiğinde cumhuriyetçi, feminist ve çevreci görüşlerin ağırlığının nüfus ettiği bir takım eleştirel demokrasi görüşlerinin özellikle son dönemler daha çok ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda aşağıda cumhuriyetçi demokrasi, feminist demokrasi ve çevreci demokrasi kısaca açıklanmıştır.

Cumhuriyetçi Demokrasi: Cumhuriyetçi demokraside toplum modeli eşit bireylerin iletişimsel uzlaşmasına dayanmaktadır. Bireyler siyasi yapıya aktif bir şekilde katılmaktadırlar. Devlet aktif statü haklarını korumakla yükümlüdür. Bu yükümlülük, irade ve düşünce meydana getirme sürecinin güvence altına alınması şeklinde de ifade edilebilmektedir. Habermas tarafından liberal model, aktif katılım dahilinde ele alınmaktadır. Demokratik sürecin vatandaşların etik tavırları ve erdemlerine çok fazla bağlı olduğu Cumhuriyetçi modelini ise bu yönüyle eleştirmiştir. Habermas cumhuriyetçi ve liberal teorilerin ve söylem kuramının özelliklerini temel almakta ve bunları “ideal bir usul” kavramında bir araya getirerek ifade etmektedir (Göztepe, 2009).

Feminist Demokrasi: Feminizmin esas amacı her alanda kadınlar için eşit haklar elde etmektir. 18. asırdan bu yana ataerkil sistemi eleştirmekte olan feminizm; cinsiyet ayrımına karşı durmakta ve kadınların haklarını elde

edebilmeleri için mücadele etmektedir. Feminizm kavramı sırf kadın oldukları için kadınların karşı karşıya oldukları her türlü zorluğu inceleyen bir bilim dalı olarak da nitelendirilmektedir. Feminizm kavramı ilk defa İngiltere’de 18. asırda meydana gelmiştir (Taş, 2016: 165). Anne Philips hem feminizm ve demokrasinin ortak noktalarının çok fazla olduğunu belirtmiştir. Ancak bu kavramların gelişimleri birbirlerine koşut gerçekleşmemiştir. Demokrasi olgusu asırlarca kadınlar yokmuş gibi ele alınmış ve bu durum bir çok çağdaş yazar tarafından sadece “ utanılacak bir gözden kaçırma” şeklinde ifade etmişlerdir (Phillips, 2005: 14). Kadınların yaşadıkları mağduriyetleri çeşitli kıtalar ortak bir payda olarak değerlendirmektedirler. bu mağduriyetler feminist demokrasinin gelişmesine neden olmuştur. Feminist demokrasi kadın üstünlüğü çabası, kadının önemi, eşit hakka sahip yönetim biçimi, cinsel kimlik farklılığı gibi düşüncelerin demokrasi olgusu bağlamında vurgulanmasına işaret etmektedir. Ayrıca feminist demokrasi çatısı altında birlikte paylaşılan evrende cinsel kimlik fark etmeksizin demokratik haklarda yaşam sürdürebilmenin ve yer alabilmenin sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Güngör, 2018:114).

Çevreci Demokrasi: Çevre hakkı ve bu kapsamda çevrenin korunması, diğer bütün insan hakları sorunları gibi özünde bir demokrasi sorunu, demokratik katılım sorunudur (Turgut, 1997:709). Uluslararası hukuk açısından bakıldığında, diğer haklara kıyasla çevre hakkı hukuku yeni kabul edilen bir hukuk alanıdır. Günümüz anlamıyla, çevre konusundaki uluslararası düzenlemelerin başlangıcı olarak Birleşmiş Milletler tarafından Haziran 1972 tarihinde Stockholm’da gerçekleştirilen “İnsan Çevresi Konferansı” sonrasında kabul edilen “Stockholm Deklarasyonu” gösterilmektedir (Çiçek, 2012:352). Dünya geneline bakıldığında zaman 1970-80’li senelerde çevreci örgütlerin sayılarının giderek çoğalmaya başladığı görülmektedir. Bu durum çevreci anlayışın siyasal alanı da etkilemesini ve yeşil partilerin kurulmasını sağlamıştır. Çevreyi korumayı temel amaç edinen ve bununla birlikte benimsenen bazı değerleri hayata geçirmeye çalışan düşüncelerin oluşturduğu bir demokrasi çeşididir. Çevresel amaçlara değer veren çevreci demokrasi anlayışı toplumsal adalet, katılımcı demokrasi ve şiddete karşıtlığı benimseyen ideal bir düşünce şeklidir. Çevreci demokrasi anlayışında gelişen yönetim sistemi güçlerini üç unsurda yoğunlaştırmaktadır. Bunlar;

Çevrecilik, demokratikleşme ve sosyal adalet anlayışıdır (Bozkır, 2018:57-60). Çevreci demokrasi demokratik katılımın bir yansıması olarak görölmekte ve kişilerin çevresel konularda kendi kaderlerini belirleme hakkının (environmental self-determination) tarafsız, önceden ve aydınlatılmış rıza hakkının uluslararası hukuk doktrini ekseninde yansıtılmış şekli olduğu ifade edilmektedir (Simons ve Collins, 2010).

2. BÖLÜM

HÜKÜMET SİSTEMLERİ

2.1. GENEL OLARAK

Devlet, üstün ve geniş kapsamlı bir tüzel kişilik olarak, ülkede bulunan tüm topluluklara hâkim olan ve resmi organları vasıtasıyla toplumun ortak gereksinim ve beklentilerine karşılık veren örgütlenme şeklidir (Gözler, 2007:4). Devlet yönetimi, belirli bir sistem içerisinde resmi kurum ve kuruluşların birbirleriyle uyum sağlayarak devlet hizmetlerini karşılamak için faaliyet yürüttüğü kompleks ve çok yönlü bir süreci kapsamaktadır. Dolayısıyla bu süreç zarfında devletin temel işlevlerini gerçekleştirme gayesiyle oluşturulan organların düzenlenişi ve işleyişi, benimsenen hükümet sistemine göre farklılaşabilmektedir. Bir toplum sözleşmesi olarak nitelendirilen anayasalar devletin siyasi ve idari yapılarının kuruluşu, vazifeleri ve karşılıklı ilişkilerini düzenleyerek hükümet sisteminin yasal dayanağını meydana getirmektedir (Demir, 1999).

Devletin iradesini yasama, yürütme ve yargı organları ile gösterdiği neredeyse tüm anayasalarda kabul edilmiştir (Teziç, 2012:417). Devlet yasama çalışmaları ile toplum düzenini sağlayacak ve halkın uyması zorunlu olan genel kuralları koyarken, yürütme organı da bu genel kuralları kendine özgü biçimde özel hallere entegre ederek tatbik eder. Yargı organı ise bağımsız mahkemeler vasıtasıyla kuralların yorumundan doğacak anlaşmazlıkları çözüme kavuşturur, suçlu varsa cezalandırır; kamu ve özel hukuk alanındaki uyuşmazlıkları çözer. Devletin elinde tuttuğu bu güçlerin tek bir organda toplanması veya ayrı organlara dağıtılarak ayrışmaları her daim önemli bir tartışma konusudur. Siyasal rejimlerin sınıflandırılması yapılırken bu tartışma esas alınmakta ve güçler ayrılığı teorisi bu noktada devreye girmektedir. Bu duruma göre, devletin bütün güçlerinin tek bir organda toplanmasından kuvvetler birliği sistemleri ortaya çıkarken; güçlerin dağıtılarak ayrı organlara verilmesi halinde ise kuvvetler ayrılığı sistemleri ortaya çıkmaktadır (Dönmez, 2015:6).

2.2. KUVVETLER BİRLİĞİ SİSTEMLERİ

Hükümet modelleri yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki ilişkiye göre; kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler birliği olarak iki sınıfta incelenmektedir. Üçüncü bir kuvvet olarak bilinen yargı erki sınıflandırma dışında değerlendirilmektedir. Çünkü genel olarak yargının bağımsız olduğu ya da olması gerektiği kabul edilmektedir. Kuvvetler birliği sistemleri ise kendi içinde güçlerin birleşimindeki haline göre iki gruba ayrılarak incelenmektedir. Tüm güçlerin yürütme organında toplanması halinde oluşan sistemler mutlak monarşi ve diktatörlük iken güçlerin yasama organında toplanması halinde oluşan sistem meclis hükümeti olarak adlandırılır. Özet olarak kuvvetler birliği sistemleri; yasama ve yürütme erklerinin, yasama ya da yürütme organında birleşmesiyle gelişen sistemlerdir (Gözler, 2011a: 553).

2.2.1. Yürütme Organında Birleşme

Güçlerin yürütme erkinde toplandığı modellerde hem yasaları yürütme organı düzenlemekte, hem de bu yasaları uygulamaya geçirmektedir (Gözler, 2011a: 554). Yasama ve yürütme güçlerinin yürütme erkinde birleşmesi, tipolojik yöntem açısından iki sistem ihtimalinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu rejim modelleriyle de; mutlak monarşi sistemi ve diktatörlük sistemi olmak üzere iki şekilde karşılaşılmaktadır.

2.2.1.1. Mutlak Monarşi

Mutlak monarşi sistemi; yasama ve yürütme güçlerinin hükümdarın makamında birleştiği bir hükümdar-iktidar rejimi olarak tanımlanabilir. İfade edilen bu sistemde, devlet bünyesinde en yüksek güç ve otoriteye sahip olan tek kişi hükümdardır ve bu doğrultuda hükümdar elinin altında tuttuğu yasama ve yürütme kuvvetlerinin yanında yargı gücünü de eline alarak devlet otoritesine tamamen sahip olmaktadır (İzci ve Sarıtürk, 2017:519). Başka bir deyimle, bu rejimde hükümdar kanunları tespit etmekte; bunların uygulanmasını sağlamakta

ve ortaya çıkan uyuşmazlıkları gidermektedir. Ancak hükümdar ifade edilen bu yetki ve görevleri doğrudan ve aracısız şekilde kullanamamakta ve bunların yerine getirilmesi maksadıyla kendisine memur olarak konumlandırılan yardımcılarını tayin etmektedir (Dönmez, 2015: 11). Yani hükümdar yetkilerini doğrudan doğruya kendi kullanmamakta, bu yetkileri kullanacak görevlileri vazifelendirmektedir. Bu vazifeli memurlar ise her koşulda hükümdara bağlı çalışırlar. Bu nedenle hükümdar karşısında herhangi bir bağımsızlıkları bulunmamaktadır. Eski dönemlerde olduğu gibi zamanımızda da mutlak monarşi sistemini uygulayan ülkeler bulunmaktadır. Bunlara örnek verilecek olunursa; Klasik dönemli Osmanlı, Rus Çarlığı mutlak monarşi ile yönetilmiştir. Günümüzde ise Suudi Arabistan yönetim sistemi mutlak monarşi rejimini benimsemiştir (Ersöz, 2015: 4).

Mutlak monarşi sistemi ile meşruti monarşi sistemini (hükümdarın yetkilerinin anayasa ile sınırlandırılan, devlet idaresinin, üyelerini halkın seçtiği bir Meclis'le beraber yürüttüğü monarşi şeklidir) karıştırmamak gerekir. Meşruti monarşilerde güçler ayrılığı yönünden yasal bir sınırlandırma bulunmaktadır. Bu sebeple meşru monarşiler güçler birliği değil, güçler ayrılığı sistemi olarak değerlendirilmektedir. Belçika, Hollanda, Japonya gibi yerlerde uygulanan hükümet sistemleri meşruti monarşiye örnek olarak verilebilir (Gözler, 2011a:555).

2.2.1.2. Diktatörlük

Yasama ve yürütme güçlerinin bir kişi ya da grup/zümrenin elinde olduğu rejimdir (Gözler,2012b: 77). Diktatörlükler, demokratik sistemler değildir. Demokratik anlayışın karşıt anlamlısı olarak değerlendirilen bu rejimlerde bazı dönemlerde seçimler de gerçekleştirilebilmektedir. Bu diktatör rejimlerde yapılan halk oylaması ve seçimler genel olarak vatandaşın özgür iradesine dayanmadığından böyle diktatörlükler “plebisit diktatörlükler” olarak ifade edilmektedir (Ersöz, 2015:5).

Diktatörlük sisteminin en temel özellikleri; yönetimde olan kişi veya grubun iktidarı keyfi ve kanun tanımaz şekilde kullanması, siyasi ve toplumsal düzenin

despotik tavırlarla kontrol edilmesidir. Diktatörlüklerin genelinde iktidardaki yönetimin katı, sıkı ve toptancı bir ideolojisi ile bireysel ve toplumsal hak ve hürriyetler üzerinde önemli bir kısıtlaması bulunmaktadır. Bununla birlikte en başta medya ve iletişim organları yoluyla yoğun ve yaygın bir siyasi mobilizasyon yapılmakta, özellikle muhalif kesimin ifade özgürlüğü zapt edilmektedir (Ersöz, 2015:5).

Diktatörlük rejimleri oldukça çeşitlidir fakat genel olarak iki sınıfa ayırmak daha doğru bir gruptandır. Bunlar; totaliter ve otoriter rejimlerdir (Gözler, 2011a: 556). Totaliter diktatörlük rejimi, toptancı ideolojinin, kütleli tek partinin ve yaygın terörün olduğu diktatörlük sistemi olarak belirtilebilir. Totaliter diktatörlük rejimi ise, devlet içinde kendinden başka iktidarın yönetime girmesine izin vermez. Sıkı ve toptancı ideolojilerden iktidar zeminini hazırlar ve sağlamlaştırır. Muhalif grupların engellenmeleri için keyfi uygulamalar ve zorbalık yapılabilir. Sol totalitarizm yönetim örneğine, Stalin'in Sovyetleri, sağ totalitarizm örneğine ise Hitler Almanyası verilebilir. Otoriter diktatörlük rejimi, sınırlı plüralizm bulunduran ideolojinin değil, zihniyetin hâkim olduğu, yaygın ve yoğunlaşmış bir politik mobilizasyonu kapsayan ve katılım üretmeyen sistemlerdir. Franko döneminde İspanya, Salazar döneminde Portekiz, Kaddafi döneminde Libya, Saddam döneminde Irak ve Güney Amerika'da var olan pek çok anti-demokratik rejim örnek olarak sayılabilir (Gözler, 2011a: 556).

2.2.2. Meclis Hükümeti

Yasama ve yürütme güçlerinin, mecliste bir araya geldiği sisteme meclis hükümeti (konvansiyonel) sistemi adı verilmektedir. Yasama erki hem kanunların düzenlenmesinde hem de bu kanunların yürütmesinde yetkilidir. Meclis hükümeti modelinin teorik temelleri, J.J. Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi" eserinde belirttiği, millet iradesinin ve egemenliğinin bölünmezliği ve tekliği prensibine dayanmaktadır (Ersöz, 2015:5). Dolayısıyla egemenlik tek ve bölünmez bir özelliğe sahipse, tek ve bölünmez bir şekilde temsil edilmelidir. Bu doğrultuda egemenlik yetkileri yasama veya yürütme organlarının elinde birleştirilmeli ve temsil edilmelidir. Bu yetkilerin kullanılacağı en müsait kurum ise, milletin

temsilcilerinden meydana gelen meclistir. Bu yetkilere haiz olan meclis, yasama ve yürütme güçleri dahil diğer işlemlerde de milli iradeyi açıklar ve temsil eder (Gözler, 2011a: 557).

Meclis hükümeti sisteminde yürütme ve yasamanın temel özellikleri şöyledir (Gözler, 2012b: 78).

- Yasama organı tek meclislidir ve meclis kendi kendini toplantı için çağırabilmektedir.
- Meclisin öz fesih hakkı bulunduğu için kendi kendini feshedebilir.
- Yasama yürütmenin kararlarını değiştirebilmekte ya da iptal edebilmektedir. Bu sebeple meclisin istimrarı (sürekliliği) için devamlı faaliyet yürütmelidir.
- Meclis hükümetlerinde güçler ayrılığı yoktur, sadece görevsel olarak ihtisaslaşma vardır.
- Hükümetin, meclisten ayrı bir varlığı ve teşebbüs gücü bulunmamaktadır. Meclisin aldığı kararları uygulamaya koyan bir organ pozisyonundadır. Meclis'e karşı hiçbir etkileme vasıtasına sahip değildir.
- Sistemde bir devlet başkanı ve başbakanlık makamı vardır.
- Hükümet üyeleri Meclis'e karşı kişisel olarak sorumludur ve hükümet üyelerinin sorumlulukları arasında kolektiflik bulunmamakta ve bakanlar arasında dayanışma olmamaktadır.
- Hükümetin üyelerini meclis, meclis üyeleri arasından tek tek seçmektedir.
- Meclisin, Hükümet üyelerine direkt olarak emir ve talimat verme yetkisi vardır.
- Hükümetin aldığı kararlar ve uygulamalar Meclis denetimine tabidir. Gerekli görülürse meclis tarafından bu kararlar değiştirebilir ya da tamamen iptal edilebilir.

Meclis hükümeti modeli, İsviçre haricinde genellikle olağanüstü ve krizli dönemlerde kullanılmış bir sistemdir. Dünya genelinde ilk uygulama Fransa'da Konvansiyon döneminde(1792-1795) olmuştur. Diğer örnek ise; Türkiye'deki

Birinci Meclis dönemidir (1923-1923) ve bu dönem 1921 yılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ikinci maddesi kapsamında yürütme ve yasama güçleri Büyük Millet Meclisi'nde toplanmasıyla yasalaşmıştır (Gözler, 2011a:564-565; Ersöz, 2015:7).

2.3. KUVVETLER AYRILIĞI SİSTEMLERİ

Devletin temel yetkilerinin fonksiyonel olarak ayrılması neticesinde kuvvetler ayrılığı, modern anayasalarda temel bir unsur haline gelmiştir (Erdoğan, 2011: 68). Kuvvetler ayrılığı kuramı bir devletin elinde olan yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirinden bağımsız olan üç farklı kuruma dağıtılması gerektiğini savunur (Gözler, 2011a:538). Bir başka deyimle kuvvetler ayrılığı anlayışı devletin; yasama, yürütme ve yargı işlevinin birbirinden bağımsız erkler vasıtasıyla yerine getirilmesidir (Teziç, 2012:463).

Kuvvetler ayrılığının altyapısının Aristo'nun "danışılan", "yöneten" ve "yargılayan" şeklinde güçleri birbirinden ayırmasıyla oluşturulduğu bilinmektedir. Keza Doehring, bu teorinin modern kuvvetler ayrımı ile yalnızca dış benzerliğinin bulunduğunu iddia eder. Teorik ve kurumsal temelleri ilk çağa uzanan kuvvetler ayrılığı kavramının meydana gelişi, John Locke'a ve Montesquieu'ya dayandırılır. Kuvvetler ayrılığındaki temel amaç; güç ve yetkiler arasında dengeyi gözeterek denge ve denetimin ideal bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktır (Keskinsoy ve Kaya, 2018: 72-74). Ayrıca bu teori, devletin yetkilerinin tek elde toplanmasını engelleyerek bireylerin temel hak ve hürriyetlerini güvence altına almayı amaçlamaktadır (Özbudun, 2017:171). Kuvvetler ayrılığı kavramı denince akla ilk gelen ünlü Fransız sosyo-bilimci Montesquieu'dur. Güçler arasındaki dengenin bireylerin hürriyetlerini önemli şekilde etkilediğini belirten Montesquieu; yönetimde yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrılması gerektiğinin altını çizerek bu üç organın, eşit olduğunu ve aralarında bir dengenin oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır (Erdoğan, 2011:69). Montesquieu'a göre; insanoğlunun yaratılış fitratı gereği elinde bulunan orantısız gücü kötüye kullanmaya eğilimi vardır. Hürriyetin sağlanabilmesi için ise, kötüye kullanımın olmaması şarttır. Mevcut yasalara uyulmuş olsa da, güçlerden ikisi veya üçü bir organda

birleştğinde bireylerin özgürlükleri tehdit edilebilir (Keskinsoy ve Kaya, 2018: 72-74).

İfade edilenler doğrultusunda, kuvvetler arasında dengenin tam olarak sağlanması ve iktidarın yetkilerinin sınırlandırılması gerekir. Kuvvetler arasındaki sert ve yumuşak ayrıma göre hükümet şekilleri değişebilmektedir. Bu sistemler; parlamenter, başkanlık ve yarı başkanlık olarak üç sınıfta incelenmektedir. Zamanımıza kadar yaşanan süreçte ise kuvvetler ayrılığı boyut değiştirmiş, kuvvetlerin birbirleri ile olan ilişkileri ve birbirleri üzerindeki etkileri gibi yeni kavramlar da ortaya koyulmuştur. Özellikle değişen ve gelişen siyasal kültürün getirdiği yeni düzen bu kavramların ortaya çıkmasında oldukça etkilidir (Gözübüyük, 2008:69). Aşağıda ilgili başlıklar altında bu sistemlerin özellikler tek tek incelenmiştir.

2.3.1. Parlamenter Sistem

“Parlamenter sistem” veya onunla aynı manada kullanılan “parlamentarizm” teriminin kökeni “parlamento” kelimesidir. Parlamento kavramı ise köken olarak “parler” (konuşma) sözcüğünden türemiş ve zamanla konuşulan yeri tanımlamak için kullanılır olmuştur. Bu kavram Türkçe diline İtalyanca’dan aktarılmıştır (Sur, 2013:4).

Parlamenter sistem, yasama ile yürütme erkleri arasındaki dengeli ve yumuşak ayrımdan oluşmuş rejim şeklidir. Bu sistem; güçler ayrılığına dayanan fakat güçlerin ayrılmasından öte aynı zamanda iç içe olduğu ve yasama ile yürütme kuvvetlerinin karşılıklı birbirlerinin varlığını sona erdirebildikleri hükümet yönetim sistemidir (Gözler, 2011a:587; Teziç, 2012:477). Parlamenter sistemin tarihsel geçmişi incelendiğinde, uzun bir rejim birikiminden sonra ilk kez 18. yy İngiltere'sinde uygulanmaya başlandığı görülmektedir. İlerleyen yıllarda ise dünyanın farklı ülkelerinde de parlamentarizmin örnekleri görülmüştür. Günümüzde ise pek çok ülke parlamenter hükümet sistemini kullanmaktadır (Çağlar, 2017: 112). Parlamenter rejimlerde yasama ve yürütme kuvvetleri hukuki açıdan birbirinden ayrılmıştır. Ancak bu ayrışma sert olmadığı için aralarında sürekli bir işbirliği ve koordinasyon bulunmaktadır (Erdoğan, 2003: 213).

Parlamenteer yönetim Şekli devletlerin anayasaları ile Şekillenir ve organlar bu sistemde hem bireysel hem de ulusal olarak ũlkenin çıkarlarını korumak için kurumsallaŐır. Parlametonun yalnızca yasama iŐlemlerine odaklandığı, yũrũtme erkinin gerçek gũcũnũn kabine vasıtasıyla gerçekleştirildiği bir sistemdir. Parlamenteer sistemde yasama ve yũrũtme erkleri arasındaki yumuşak bir denge vardır ve bŕylece devletin iŐleyiŐinde uyum yakalanabilmektedir (Erdoğan, 2011: 17).

Parlamenteer sistem ifadesi; yoėunlaŐtıėı kilit organ olan parlamento yani yasama organını ve iktidarın merkezi olan hũkũmet anlamına gelen yũrũtme organını akıllara getirmektedir. Bu rejimde yasama erki meclistir ve hũkũmet yasama organına karşı sorumludur. Devletlerin tek meclis veya çift meclis bulundurmasına gŕe parlamenteer modeller farklılaşabilmektedir. Parlamenteer sistemin yũrũtme erkini ise bakanlar kurulu, başbakan ve anayasal açıdan yetkilerinin tasarlanıŐ durumuna gŕe Cumhurbaşkanı meydana getirir. Bu niteliğinden dolayı parlamenteer hũkũmet sistemlerinde çift baŐlılıktan bahsedilmektedir. Fakat esas itibariyle bu sistemde tarafsız bir devlet başkanı olan Cumhurbaşkanı varlığı semboliktir ve siyasi bir sorumluluğu bulunmamaktadır (Dŕnmez, 2015:15). Yũrũtme organının çift başlı bu mekanizmasında sorumsuz kanat genellikle devlet baŐkanıyken sorumlu kanat ise başbakan ve bakanlar kuruludur. Bakanlar Kurulunun yönetimdeki sorumluluğu meclise karşı bir sorumluluktur. Ayrıca hem kişisel hem de ortak kolektif bir sorumluluktur. Devlet başkanları, başbakan ve bakanların atamasını gerçekleŐtirirken meclisteki çoğunluğu ciddiye alırlar (Akgũl, 2010: 92). İlgili literatũr incelendiğinde Lijphart (1988), parlamenteer hũkũmet sisteminin ayırıcı ŕzelliklerini asli ve tali olmak ũzere iki Şekilde kategorize etmiştir. Sistemin asli ŕzellikleri temel karakteristik ŕzelliklerdir ve bu ŕzellikler parlamenteer sistem için olmazsa olmaz unsurlardır. Asli ŕzelliklerin olmadığı sistem parlamenteer sistem değildir. Fakat tali ŕzelliklerin olmaması, sistemi parlamenteer yapıdan çıkarmaz yalnızca tipik niteliğinden uzaklaŐtırır (Caner, 2013: 185). Lijphart (1988:45-46) parlamenteer sistemin diğer sistemlerden ayıran minimum iki asli ŕzelliėini Őŕyle belirtmiştir (Akt: Gŕzler, 2011a:589):

(1) Hükümet yasama erkinden kaynaklanır; yani yasama erki tarafından seçilir.

(2) Hükümet yasama erkine karşı sorumludur.

Gözler (2010:589) bu asli özelliklere üçüncü bir özellik olan “Yürütme ikili yapıdadır” özelliğini de ekleyerek üç asli özelliğin varlığına işaret etmiştir.

Tali özellikler ise parlamenter özellik gösteren hükümet sistemlerinin gösterdiği özelliklerdir. Lijphart (1988:45-46) bu özelliklerin genel olarak üç tane olduğunu belirtmiştir. Bu özellikler ise (Akt: Gözler, 2011a:594):

(1) Yürütme erki, yasamayı feshedebilir.

(2) Aynı kişi hem yürütme erkinde, hem yasama erkinde vazife alabilir.

(3) Bakanlar Kurulu yasama erkinin çalışmalarına katılabilir.

Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Almanya, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç, İngiltere (Atar, 2021:144) ve diğer pek çok toplumda uygulanan parlamenter yönetim sisteminin ayırt edici niteliklerinin içinde yürütmenin iki kanatlı olması hali, cumhurbaşkanı ve kabinenin yürütmeyi meydana getirmesinden kaynaklandığı daha önce ifade edilmişti. Ancak ülkenin rejimlerine göre Cumhurbaşkanının göreve gelmesi değişebilmektedir. Monarşik rejimlerde cumhurbaşkanı veraset usulü ile göreve gelirken, cumhuriyet rejimlerinde yasama erki tarafından seçilmektedir. Parlamenter sistemlerde Cumhurbaşkanı hangi yöntemle göreve gelirse gelsin, devletin devamlılığını somutlaştıran bir statüdedir fakat iktidarın kullanılmasına katılmaz (Kaboğlu, 2011: 133).

Literatüre göre parlamenter sistemin güçlü tarafları bulunduğu kadar zayıf tarafları da bulunmaktadır. Bu özellikler aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- Parlamenter rejimler sahip oldukları güvenoyu ve fesih sistemleriyle yönetimin tıkanma durumlarında seçimlere gidilerek halkın tercihinin başvurulur. Güvenoyu ve fesih yöntemleri ülkenin demokratik krizlerden çıkış yolunu sağlamakta ve halkın katılımının yönetime çok çabuk bir biçimde yansımalarının aracıdır. Böylece parlamenter rejimlerin devamlılığı sağlanır (Kurban, 2014:15).

- Parlamente sistemler esnektir; yani hükümet ile meclis arasındaki süreç devamlı olarak gelişime ve iletişime açıktır (Gözler, 2011a:612).
- Parlamente sistemde hükümetin görevine devam edebilmesi için meclisin sürekli güvenine sahip olması şart olduğu için bu model kutuplaşmayı engellemektedir (Tunç, Bilir ve Yavuz, 2011: 38).
- Parlamente sistemde devletin ve milletin bütünlüğünü temsil eden Cumhurbaşkanı partiler üstü bir pozisyonadadır ve yasama ile yürütme erkleri arasında uzlaştırıcı bir vazifesi bulunmaktadır (Kurban, 2014:16).
- Parlamente sistemin istikrarsız hükümetlere neden olması en zayıf yanlarından biri olarak görülmektedir. Yürütme kuvveti her an görevden alınma tehlikesi ile karşı karşıya bırakılmıştır (Uluşahin, 1999:79).
- Parlamente rejimlerde güçlü hükümetlerin görülme olasılığının düşük olması bu sistemin zayıf taraflarından birisidir (Erdoğan,2011: 18).
- Hükümet istikrarsızlığı bulunan toplumlarda aynı şahısların yıllar içinde defalarca başbakanlık veya bakanlık yapmaları sürekli görülen bir olgudur.
- Parlamente yönetimde önce halk meclis üyelerini seçmekte, meclis üyeleri de hükümeti seçmektedir. Yani halk kendilerini temsil edecek yürütme organını doğrudan doğruya belirleyememektedir (Gözler, 2011a:618). Yani halkın temsil edilmesi açısından sistemin zayıf yönü bulunmaktadır.

2.3.2. Başkanlık Sistemi

Yasama ve yürütme kuvvetlerinin yetkilerinin birbirinden sert ve kesin bir biçimde ayrıldığı, bu kuvvetlerin birbirini farklı mekanizmalarla kontrol ettiği, yürütme organının daha güçlü ve baskın bir biçimde tasarlandığı hükümet yönetim sistemidir. Başkanlık sistemi temsili demokrasinin benimsendiği sistem örneklerinden birisidir. Bu sistemin tarihsel geçmişi incelendiğinde; ilk defa ABD'de ortaya çıktığı için halen en saf şekli de orada uygulanmaktadır. Başkanlık rejimi, ABD'de kurucu meclisin 1787'de hayata geçirdikleri anayasa neticesinde ortaya çıkmış ve İngiltere'de benimsenen parlamente sisteme hiç benzemeyen yeni bir sistemdir (Keser, 2011: 32). Bu sistemde yürütme organının tüm yetkileri

başkan tarafından kullanılmaktadır. Bundan dolayı hükümetin siyasi alandaki sorumluluğu, başarı ve başarısızlık da başkana aittir. Hükümette görev yapacak bakanlar, başkan tarafından seçilir ve ona karşı sorumludur. Dolayısıyla bakanların başkanla düşünce ayrılığına düşmemesi önemlidir. Ayrıca bu sistemde kuvvetlerin sert bir şekilde ayrışması yetkileri de ayırmakta olup başkanın kanun koyma ve bütçe hazırlama yetkileri bulunmaz (Kahraman, 2012: 438).

Saf başkanlık rejiminde yasama ve yürütme erkleri birbirinden mutlak bir biçimde ayrıldığı için, bu erklerin göreve gelme ve görevlerine devam etmeleri birbirinden farklılık göstermektedir. Yasama ve yürütme erkleri birbirinden ayrı seçilmekte ve Birbirlerini görevden almamaktadırlar. Bu sistemin en önemli belirleyicilerinden birisi güçler arasında "denge" ve "denetleme" mekanizmasının güçlü bir şekilde tasarlanmasıdır. Erkler arasında dengeli bir güç dağılımı söz konusudur. Yani hukuki manada bir denge bulunmaktadır. Fakat siyasi olarak yürütme erki yasama erkinden daha güçlü şekilde kurgulanmıştır (Tunç ve Yavuz, 2009: 7-8).

Başkanlık rejiminin en saf haliyle uygulandığı ülke olan ABD'de yasama erki çift meclisli bir yapı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu meclislerden biri nüfusa orantılı biçimde tasarlanmış "Temsilciler Meclisi", diğeri de her eyaletten seçilen iki üyeden (senatör) meydana gelen "Senato"dur. Senato üyeleri altı yıllığına seçilir ve senatonun üçte bir üyesi iki senede bir periyodik yapılan seçimlerle yenilenir. Temsilciler Meclisi için her iki senede bir seçim gerçekleşmektedir. Aynı kişi hem yasama hem de yürütme erkinde görev yapamaz. Bu sistem sert güçler ayrılığını şart kıldığı için, yürütme gücünün sorumlusu olan başkan yasama organı üyesi olamaz. Başkan yasama erkinin faaliyetlerine katılamadığı gibi, yasamanın çalışmalarını engelleyecek bir işlemde de bulunamaz. Fakat yürütme erki yasama erkine ilişkin faaliyetlerde sunulan yasaları veto etme yetkisine haizdir. Yasama erkine de yürütme erkine ilişkin bazı işlemlerde yetkiler sunulmuştur. Başkanlık sisteminde bazı üst düzey bürokratların atanmasının onayı, milletlerarası sözleşmelerin onaylanması, bütçenin onaylanması gibi yetkiler yasamanın sorumluluğundadır. Özellikle bütçe, kongrenin başkana karşı kullanabileceği en etkin araçtır. Zira kongrenin bütçeyi onaylamama gibi bir

yetkisi bulunmaktadır (Tunç ve Yavuz, 2009: 9-10). Sistemde başkan, Temsilciler Meclisi tarafından suçlandırılabilir. Suçlandırılan (impeachment) başkanın yargılanması Senato ve Federal Yüksek Mahkeme vasıtasıyla gerçekleştirilir. Başkan yalnızca vatana ihanet suçundan suçlanmışsa görevinden alınabilir (Fendoğlu, 2012: 43).

ABD dışındaki farklı ülkelerde uygulanan başkanlık sistemlerinin tipik başkanlık sisteminden sapma özelliği gösterdiği görülmektedir (Teziç, 2012:502). Bundan dolayı mevzunun daha iyi anlaşılması yönünden saf başkanlık sistemini tanımlamak önemlidir. Nur Uluşahin'e göre saf anlamda başkanlık sistemi ifade edilirken şu üç asli özelliğe yer verilmelidir (Uluşahin, 1999:30):

1. Başkanın doğrudan veya doğrudan-benzeri bir şekilde halk tarafından seçilmesi,
2. Belirli bir dönem için seçilen yürütme erkinin yasamanın güvenine dayanması,
3. Yürütme erkinin tek kişiden meydana gelmesidir.

Her sistemde olduğu gibi başkanlık sistemlerinin de güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Literatür doğrultusunda bu özellikler:

- Başkanlık Sisteminde parlamenter sistemdeki “fesih” ve “güvensizlik oyu” gibi unsurların olmaması istikrarlı ve güçlü bir yönetimin meydana gelmesine imkan tanımaktadır (Kuzu, 2012:100).

- Yasama erki güçlüdür ve başkanın meclise ihtiyacı vardır. Meclisin ise güvenoyu ile düşürülmesi tehlikesi bulunmamaktadır. Bu karşılıklı ilişki durumu bu rejimin uygulandığı devletlerde hükümetlerin istikrarlı ve uzun ömürlü olmasına yol açmaktadır (Kotan, 2013: 33).

- Başkanın yani yürütme erkinin doğrudan halkın oyuyla seçilmesi bu sistemi daha demokratik hale dönüştürmektedir. Başkanlık rejiminde temsil ilişkisi doğrudan kullanılmakta ve bu sebepten ötürü halk egemenliği ve ulusal temsil, gerçeğe dönüşmüş olmaktadır (Kuzu, 2012:99).

- Başkanlık sisteminin parlamenter yönetimlere göre daha demokratik olduğunu gösteren bir başka niteliği; bu sistemde sorumluluğun kimde olduğunun

net bir şekilde belli olmasıdır. Bundan dolayı hesap sorulabilirlik ilkesi açısından daha demokratik olduğu değerlendirilmektedir (Gözler, 2012a:239).

- Başkanlık rejiminde kuvvetlerin sert biçimde ayrılmış olması güçlerin bölünmesini sağlamaktadır. Bu sebeple otorite tek bir elde toplanmamıştır (Evcimen, 1992:319).

- Başkanlık rejimi esnek olmayan katı bir sistemdir. Hem başkan hem de yasama erki görev süreleri bitene kadar işlem ve faaliyetlerini sürdürürler. Özellikle fesih ve güvenoyu gibi mekanizmaların bulunmaması başkanlık sistemini katı bir hale dönüştürmüştür (Teziç, 2012:507).

- Başkanlık sistemlerinde halkın güvenini kaybetmiş başkanın görevinden alınamaması başkanın meşruluk problemi yaşamasına neden olabilmektedir (Yazıcı, 2011:50).

- Sistemin genel yapısından dolayı sistem kendi içerisinde kurumsal ve siyasi güçlükleri barındırır. Başkan belli bir siyasi programı sürdürmek maksadıyla yürütme erkini elinde bulundurmakta fakat kanun yapım sürecine dahil olamamaktadır (kurumsal anlamda güçlük). Başkanın ve yasama erkinin farklı partilerden olduğu kutuplaşmış siyasi partilerin olduğu ülkelerde sistem kriz ile tıkanabilmektedir (siyasi anlamda güçlük) (Teziç, 2012:507).

- Başkanın elinde bulundurduğu yürütme gücünü ve yetkilerini yanlış biçimde kullanması nedeniyle başkanlık rejimlerinde devlet başkanı kendini “kral”, “imparator” gibi hissederek kararlar alabilmektedir. Bu olay sistemi demokrasiden uzaklaştıracak bir hale sokacaktır (Dönmez, 2015:29).

- Başkanlık sisteminde yasama erkinin ve başkanın doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi çift meşruluk sorunsalını gündeme getirmektedir (Atar,2021: 147).

- Başkanlık rejiminde başkanın halkın oyları ile doğrudan seçilmesi başkanın iktidarının kişiselleşmesine sebebiyet verebilir (Uluşahin, 1999:136).

- Başkanlık modelinde kazanan her şeyi kazanmakta kaybeden ise her şeyi kaybetmektedir. İktidarın bölünememesi nedeniyle göreve seçilen başkan yürütme erkinin tek sahibidir. Seçimi kaybetmelerinden dolayı oyunun dışında

kalan muhalefet iktidarı elde etmek için demokratik bulunmayan yollara başvurabilir (Dönmez, 2015:30).

2.3.3. Yarı Başkanlık Sistemi

Yarı başkanlık sistemi adından anlaşılacağı üzere melez bir hükümet yönetim modelidir. Başkanlık ile parlamenter sistemin bazı özelliklerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Duverger'e göre bir rejimin yarı başkanlık olarak kabul edilebilmesi için ayırt edici şu özelliklere ihtiyacı vardır (Shugart ve Garey, 1995:23; Atar, 2021: 149):

- Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi,
- Cumhurbaşkanının başbakan ve ilgili bakanların karşı-imzaları olmaksızın tek başına kullanabileceği önemli kanuni yetki ve görevlerinin olması.
- Yürütme yetkilerini kullanan, meclisin güvenine tabi olan ve meclise karşı sorumlu başbakan ve bakanlar kurulu bulunmalıdır.

Geçmişten bugüne dünyada yarı-başkanlığın uygulandığı başlıca devlet örnekleri; Fransa, Avusturya, Portekiz, Singapur, İzlanda, Weimar Almanyası ve Finlandiya ülkeleridir. Bu ülkelerde sistemde önemli yetkilerle donatılan cumhurbaşkanı halkın oyu ile doğrudan seçilmektedir (Erdoğan, 2011:23).

Yarı-başkanlık sistemi, 1962'de Fransa anayasasında gerçekleştirilen değişiklik neticesinde hayata geçirilen bir modeldir. Bu kavramı 1970'lerde alana kazandıran ve modelin başkanlık ile parlamenter sisteme benzemesi sebebiyle yarı-başkanlık sistemi şeklinde gruplandıran Duverger'dir (Erdem, 2017: 1). Duverger'in yarı-başkanlık özelliklerinden yola çıkarak yaptığı tanım 1990'lara kadar genel hatlarıyla kabul görmüş, fakat üçüncü demokrasi dalgasının ardından bu tanım çeşitli çevrelerce oldukça sorgulanmıştır. Farklı bilim insanları bu tanımı ya yeniden revize etmiş ya da bütünüyle değiştirip kendilerine özgü bir tanımlama ortaya koymuştur. O'Neil, Linz ve Sartori bu bilim insanları arasında en bilinen bir kaçıdır. Sartori, Duverger'in tanımına yakın yeni bir tanım ifade etmektedir. Devlet başkanının belli bir süre dilimi için doğrudan ya da dolaylı olarak halkın oylarıyla seçilmesi, devlet başkanının yürütme yetkilerini

başbakanla paylaşması, iradesinin bakanlar kurulu vasıtasıyla uygulanması, yürütmenin meclise bağımlı olması bu tanımın genel hatlarını oluşturmaktadır (Erdem, 2017: 2).

Yarı-başkanlık sisteminde yürütme erki parlamenter sistemde olduğu gibi iki başlı yapı olarak kurgulanmıştır. Bu yapının bir kanadında cumhurbaşkanı, diğer kanadında ise bakanlar kurulu bulunmaktadır. Yürütme erkinin bir kanadı olan bakanlar kurulu yasama kuvvetine karşı sorumludur. Görüldüğü üzere, bu özellikler yönünden yarı-başkanlık sistemi parlamenter sisteme benzemektedir. Fakat cumhurbaşkanının halk tarafından belli bir süre için seçilmesi ise yarı-başkanlık modelinin başkanlık sistemine benzeyen özelliklerinden birisidir (Gözler, 2011a: 585-586).

Yarı-başkanlık sisteminin güçlü ve zayıf yönleri ilgili literatürde şöyle özetlenmiştir:

- Yarı-başkanlık sisteminin güçlü yönlerinin olduğunu savunanlar için iki kanatlı yürütme temel avantaj olarak değerlendirilmektedir. Çünkü rekabet eden kuvvetler arasında bir dereceye kadar işbirliği ve yetki paylaşımına olanak tanınmaktadır. Siyasal çekişme içinde olan kişilerden bir tanesi cumhurbaşkanlığı, diğer kişi ise başbakanlığı makamına sahip olabilir. Bu durum taraflar arasında işbirliği ve dengede kolaylık sağlayabilir (Erdem, 2017: 4-5).

- Yarı-başkanlık sisteminde İki kanatlı yürütmenin sistem için sorun yaratacağını belirtenler ise sistemin dezavantajlı olduğunu ortaya koymaktadır. Cumhurbaşkanı ve başbakan arasındaki rekabetin karar almayı geciktireceği ve birbirine zıt politikaların ortaya çıkmasına zemin hazırlayacağı yönünde endişeleri vardır.

- Yarı-başkanlık sistemini eleştirenlerin temel argümanlarından birisi de bölünmüş azınlık hükümeti riskinin olmasıdır. Cumhurbaşkanının, başbakanın ya da herhangi bir parti ittifakının mecliste çoğunluğu elde edememesi halinde, istikrarsız koalisyonların gelişmesine sebep olacağı ve bu durumun cumhurbaşkanının anayasada tanımlanan yetkilerin dışına çıkmasına izin vererek ona bir hak kazandırabilir. Bu olay ise güçler ayrılığına aykırı olan demokratik bir sorunsala döner (Erdem, 2017: 6).

3. BÖLÜM

TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİ: CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ ve DİĞER HÜKÜMET SİSTEMLERİ İLE İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de uygulanmakta olan Türk tipi başkanlık sistemi olarak nitelendirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kavramsal, kurumsal ve hukuksal çerçeveden incelenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle ülkemizde geçmişte uygulanan hükümet sistemleri özetlenmiş, ardından Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş süreci sunulmuştur. Daha sonra Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kurumsal, hukuksal temelleri ile kurumsal yapısı konularında bilgiler verilmiştir.

3.1. GEÇMİŞTE TÜRKİYE’DE UYGULANAN HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Hükümet sistemleri çerçevesinde Türk anayasaları incelendiği zaman genel manada parlamenter hükümet sisteminin benimsendiği görülmektedir. Türkiye’de 1876 Kanun-i Esasi Anayasasında ilk kez meclis öngörüsünde bulunulmuştur. Kanun-i Esasi’ye göre yasama organını Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan adında iki meclisten oluşturulmuştur. Bu iki heyet arasındaki fark Heyet-i Mebusan üyelerinin bir kısmının seçimle gelmesi Heyet-i Ayan üyelerinin ise padişah tarafından seçilmesidir. Yürütme yetkisinin padişaha ait olduğu bu sistemde padişahın yetkileri vekiller heyeti aracılığı ile kullanılmıştır. Vekiller Heyetinin parlamentoya karşı herhangi bir sorumluluğu bulunmazken padişaha karşı sorumlu olarak faaliyet göstermişlerdir. Bu açıdan ele alındığı zaman bu sistem tam olarak parlamenter kabul edilmemektedir (Tunç, Bilir ve Yavuz: 2011:30).

1921 Anayasası’nda ise benimsenen sistem Meclis Hükümeti sistemidir. Kurtuluş savaşı bu sistemin benimsenmesinin gerekli kılmasıdır. Meclis rejiminin belirlenmesi aşamasında J.J.Rousseau’nun “Egemenliğin Bölünmezliği” ilkesinin rolü oldukça büyüktür. Kuvvetler birliğinin benimsendiği 1921 Anayasası’nda,

meclis egemenliğin tek sahibidir. 1921 Anayasası'na göre hükümetin bölümleri; meclis tarafından seçilen, meclis tarafından görevlendirilip yönlendirilen ve lüzum durumundan meclis tarafından görevden alınabilen vekiller tarafından yönetilmektedir. Bunun yanında 1921 Anayasası'nda devlet başkanına da yer verilmemiştir. Devlet başkanına verilmesi gereken görev ve yetkiler Büyük Millet Meclisi başkanına verilmiştir. Meclis başkanı aynı zamanda vekiller heyetine de başkanlık yapmaktadır. (Gözler, 2011b:25).

1924 Anayasası'nda ise, Anayasa hazırlama sürecinde genel olarak parlamenter sistemi benimseyen Fransız Anayasası ve meclis hükümet sistemini benimseyen Polonya Anayasası etkisinde kalınmıştır. Bu nedenle 1924 Anayasası'nda karma bir sistem mevcuttur. 1924 Anayasası her ne kadar bu iki anayasadan etkilenmiş olsa da parlamenter sistem özelliklerin daha ağır bastığı görülmüştür. Bunun yanında yasama ve yürütme yetkisinin meclis tarafından kullanılması, hükümetin meclis tarafından her zaman denetlenebilecek olması ve hükümetin meclis tarafından düşürülebileceği ancak hükümetin meclisi düşüremeyeceği gibi uygulamalar 1924 Anayasası'nda meclis hükümet sisteminin de varlığını ortaya koymaktadır. 1924 Anayasası "kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı" sistemi olarak da adlandırılmıştır (Özbudun,2005: 31-32).

1961 Anayasası'nda parlamenter sistemin model alındığı, yumuşak bir kuvvetler ayrılığı benimsenmiştir. 1961 Anayasası'nda yürütme görevi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna verilmiştir. Meclise karşı Cumhurbaşkanı'nın siyasi bir sorumluluğu bulunmazken, Bakanlar kurulu meclise karşı sorumludur. Yürütmenin oldukça dar bir alana çekildiği bu Anayasa'da yasama yetkisi ise Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nun meydana getirdiği TBMM'dedir. Millet meclisinin üyeleri halk tarafından seçilmektedir. Cumhuriyet senatosu ise; 150 tanesinin halk tarafından seçildiği, 15 tanesinin Cumhurbaşkanı tarafından seçildiği senatörlerden ve "tabi üyeler" olarak tabir edilen Milli Birlik Komitesi üyeleri ve eski cumhurbaşkanlarından oluşmaktadır (Tunç, Bilir ve Yavuz, 2011:48-49).

1982 Anayasası parlamenter sistem devam ettirilmiştir. Prof. Dr. Kemal Gözler, 1982 Anayasası'nın kurduğu hükümet sisteminin 21 Ekim 2007 halk

oylamasına saf parlamenter rejim olduğu ifade etmiştir (Gözler, 2011b:25). Nitekim 1982 Anayasası'nda parlamenter rejimin özelliklerinin tümü bulunmaktadır (Kotan, 2013:106). 1982 Anayasa'sının 8. maddesinde yürütme yetkisi cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu arasında paylaştırılmıştır. 101 ve 105. maddelerde de cumhurbaşkanlığı makamının tarafsız ve sorumsuz olduğu belirtilmiştir (Yazıcı, 2011:125).

1982 Anayasası darbe yönetimi tarafından hazırlanmıştır. Bu yönetim oldukça derinden sarsıntı yaşayan devlet düzeninin devletin organlarınca yerine getirilmesine yönelik düzenlemeler getirmeye çalışmıştır. 1961 Anayasası'nın yetersiz kaldığı gerekçesi ile devletin gücünü arttırma düşüncesi güdülmüş ve yürütme organının yetkileri genişletilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Cumhurbaşkanına da daha geniş kapsamlı yetkiler verilmiştir. 1961 Anayasası'nda "yürütme görevi" ibaresi kullanılırken; 1982 Anayasası'nda "yürütme yetkisi ve görevi" ibaresi kullanılmıştır. Yani 1961 Anayasası yürütme kuvvetini yetki olarak değerlendirmezken, , 1982 Anayasası hem yetki hem de görev olarak değerlendirmiştir (Dönmez, 2015:37).

Önemli görevlere ve yargı organlarına atama yapma yetkisi Cumhurbaşkanının yürütme yetkisini daha güçlü hale getirmektedir. Bunun yanında Cumhurbaşkanı sorumsuz tutulmuş ve tek başına kullanacağı yetkiler yargı denetimi dışında bırakılmıştır. Bu durum parlamenter sistemden uzaklaşma şeklinde ele alınabilir. Saf parlamenter sistemlerde yürütme organı iki kanatlı öngörülürken, 1982 Anayasası'nda yürütme iki başlı ir biçimde öngörülmüştür. Cumhurbaşkanı'nın yetkileri artırılması ve sorumsuz olması sonucunda parlamenter sistemden sapmalar meydana geldiği görülmüştür. Bundan ötürü 1982 Anayasası'nın hangi hükümet rejimini benimsediği ile ilgili görüşler çeşitlilik göstermekte ancak bu görüşler parlamenter sistemden sapıldığı noktasında birleşmektedirler (Kuzu, 2012:86). Özellikle yargı organları olmak üzere Devletin çeşitli kademelerinde atamaların Cumhurbaşkanınca yapılması ve Cumhurbaşkanı yetkilerinin yargı denetimi dışında tutulması Cumhurbaşkanlığı için önemli bir güç niteliği taşımaktadır (Kotan, 2013:107). Bununla birlikte Cumhurbaşkanı'nın verdiği kararlardan sorumlu olarak gösterilebilecek siyasal anlamda bir organın olmaması da parlamenter sistem mantığı ile ters

düşmektedir (Özbudun, 2005:315). İfade edilen bu durumlar 1982 Anayasasında yarı başkanlık sisteminin hakim olduğunu kanaatini uyandırır da bu yanlış bir değerlendirmedir. Bu duruma örnek olarak; Olağanüstü Hal tedbirleri hususunda karar alma yetkisi cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan bakanlar kuruluna ait olduğu gösterilebilir. Bu duruma bir diğer örnek de; parlamentonun feshi hususunda cumhurbaşkanına sınırsız yetki verilmemiştir. Bu iki örnek dahi 1982 Anayasasında Yarı Başkanlık Rejiminin olmadığını ortaya koymaktadır. Yine cumhurbaşkanına parlamentoyu feshetme yetkisini sınırsız bir şekilde tanımaması da Anayasanın belirlediği sistemin yarı başkanlık sistemi olmadığını göstermektedir (Yazıcı, 2011:141). Çünkü bu yetkiler yarı başkanlık rejiminde tamamen sınırsız olmaktadır.

Tarihsel süreçte Türk toplumu, günümüze kadar sınırlı da olsa demokrasiyi benimsemiş ve demokratikleşme yönünde atılan adımları desteklemeye çalışmıştır. Ancak Osmanlı Devleti açısından ele alındığı zaman demokratikleşme yönündeki çalışmaların Avrupa'ya nazaran daha farklı seyrettiği görülmektedir. Osmanlı Devletinde 1839 senesinde Tazminat Fermanı'nın ilanı edilmesi; Türk Demokrasisi açısından oldukça önemli bir belirleyici temel ve kurumsal yapıların ve siyasi katılımın meydana gelmeye başladığı önemli bir dönüm noktasıdır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşında uğramış olduğu yenilginin ardından; Türk Kurtuluş Mücadelesi başlamış ve bu mücadelenin sonucunda merkezi Ankara olan millî ve modern bir devlet kurulmuştur. 23 Nisan 1920 tarihinde tamamen Milli Egemenlik çerçevesinde faaliyet gösterecek olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılması ve ardından 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesi ile beraber, kurulmuş olan bu yeni devletin yönetim şekli ortaya koyulmuş ve bu yeni devlete Türkiye Cumhuriyeti ismi verilmiştir. Meclis içinde partileşmenin de gelişmesi ile birlikte Türk Demokrasisi kurumsallaşmaya da başlamıştır. Türk siyasi hayatının kurucu olarak değerlendirilen dönemi 1946 senesinde Demokrat Parti'nin kurulması ile son bulmuş ve Türk siyasi hayatının ikinci dönemi başlamıştır (Kantar, 2020:123-124). 1950 senesinden başlayıp 10 yıl süren Demokrat Partinin iktidarlık süresi, toplumsal açıdan çok partili demokrasiye katkıda bulunmuş ancak siyasal açıdan muhalefet ile iktidar arasında meşru bir gerilim meydana getirmiştir. Türkiye'de

1946 senesinde başlayan demokratikleşme süreci siyasal kültürün gelişmemesi nedeniyle; sivil ve askeri seçkiler arasındaki iktidar çekişmesi nedeniyle 27 Mayıs 1960 tarihindeki askeri darbeden dolayı kesinti yaşamıştır (Çavdar, 1996). Türkiye bu tarihten sonra demokrasisini kalıcılık ve devamlılık çerçevesinde daha güçlü hale getirme gayretine girişmiştir. Bu gayretini parlamenter sistem yolunda oldukça yoğun bir şekilde göstermeye çalışmıştır. Türkiye'nin bu gayreti 1971 senesindeki askeri muhtıra ve 12 Eylül 1980 tarihindeki askeri darbe ile tekrar kesintiye uğramıştır. 1990'lı senelere gelindiğinde ise Türkiye'de koalisyonlu hükümetlerin oldukça etkili olduğu görülmüştür. Bu dönemde Türkiye toplumsal, politik ve iktisadi yönden çok fazla sorun yaşanmış ve bu sorunlar Türkiye'yi 2000'li senelere taşıırken demokratikleşme açısından önemli adımlar atılabilmesine mani olmuştur (Kantar, 2020:127). 16 Nisan 2017 tarihinde bir Anayasa Referandumu yapılmış ve yönetimde yöntem değişikliğine gidilmiştir. Bu değişiklik ile Türkiye yeni bir sistem deneyimi içine girmiştir. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu yeni sistem daha geniş bir çerçevede ele alınmış ve demokratik açıdan irdelenmiştir.

21 Ekim 2007 tarihinde gerçekleştirilen referandumun ardından cumhurbaşkanının genel oylama sonucunda belirlenecek olmasıyla yarı başkanlık rejiminin benimsendiği ileri sürülen görüşlerdendir. Bu sistem parlamenter sistemden uzaklaşıp başkanlık sistemine yakınlığı sonucu doğursa da, yarı başkanlık sistemi olarak nitelendirilmemelidir. Cumhurbaşkanını halkın seçiyor olması rejimin temel unsuru olmamıştır çünkü bu sistemde kendi programını yürütme hususunda bağımsız değildir. Mevcut düzenlemede cumhurbaşkanına, yarı başkanlık sistemi özelliklerinden olan parlamentoyu şartsız fesih etme yetkisi verilmemiştir. Tüm bunların yanında, bu sistem parlamenter olarak da kabul edilmemektedir. Çünkü parlamenter sistemde cumhurbaşkanını meclis seçmekte ve bu makam sembolik bir makam olarak kabul edilmektedir. 2007 yılında yapılan bu referandumla birlikte bazı sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bu sorunlarda en önceliklisi gelen yeni sistemin hiçbir hükümet sistemi ile örtüşmemektedir. Mevcut sistemin özelliklerine bakıldığı zaman parlamenter sistemden de yarı başkanlık sisteminden de özellikler barındırdığı görülmektedir. Hem Cumhurbaşkanını hem de yasama organını halkı seçiyor

olması ile parlamentonun tek meşruluk sıfatı kalkarak çift meşruluk durumu meydana gelmiştir. Bunun yanında cumhurbaşkanını halkın seçmesi cumhurbaşkanlığı makamının en önemli vasıflarından olan tarafsızlığa gölge düşürmüştür. Sistemin işleyiş aşamasında yasama organı ile cumhurbaşkanı arasında fikir yönünden uyuşmazlıkların yaşanması tıkanmalara yol açabilir. Nihayetinde mevcut değişikliğin meydana getirdiği sistem, hiçbir hükümet sistemi ile birebir benzerlik göstermemektedir. Böyle bir değişikliğe gidilmesi başkanlık sistemine doğru atılmış olan bir adım şeklinde düşünülebilir (Dönmez, 2015:39). Neticede, 16 Nisan 2017 Anayasa Referandumu ile yönetimde yöntem değişikliğine giden Türkiye, demokrasi adına yeni bir sistem deneyimlemeye başlamıştır. İlerleyen bölümlerde bu konu daha geniş şekillerde ele alınmış ve yeni hükümet sisteminin demokratikliği incelenmiştir.

3.2.TÜRKİYE'DE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GEÇİŞ SÜRECİ

Ülkemizde 1909 Anayasa değişikliği sonrası dönemden itibaren, bazı dönemler istisna tutulacak olursa, hep parlamenter sistem uygulanmıştır. 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de hükümet sistemi değişikliği tartışmaları önem kazanmıştır. Özellikle son 20-25 yıldır birçok politikacı ve akademisyen tarafından parlamenter sisteme alternatif olarak başkanlık ve yarı başkanlık sistemi önerilmiştir

Başkanlık sistemine geçme yolundaki tartışmalar ilk kez 1980 senesi Mart ayında Yeni Forum Dergisi tarafından önerilen "Anayasa Projesi" ve Tercüman gazetesi tarafından düzenlenen "Anayasa Semineri" dahilinde başlamıştır. Tartışmaların özünde ya mevcut sistem çerçevesinde cumhurbaşkanı yetkilerinin genişletilmesi ya da başkanlık sistemine geçilmesi savunmaları yer almıştır. Bu süreçte Anayasa yeniden düzenlenirken, diğer konu ile ilgili kuruluşlardan da görüş alan Danışma Meclisi Cumhurbaşkanını TBMM'nin seçmesi ve cumhurbaşkanına daha geniş yetkiler verilmesi yönünde kararlar almıştır (Yazıcı,2011:160). İlerleyen zamanlarda ara ara mevcut sistemde değişikliğe gidilmesi dile getirilmiştir. Bu süreç içerisinde Turgut Özal 1987 senesinde

cumhurbaşkanı yetkilerinin olduğu gibi kalması ancak cumhurbaşkanı seçiminin beş yıllığına iki tur içeren mutlak çoğunluk yöntemi ile gerçekleştirilmesini öne sürmüştür. Turgut Özal aynı zamanda cumhurbaşkanı seçimlerinin genel seçimle bir arada yapılmasını savunmuş ve cumhurbaşkanının en fazla iki dönem görev yapabilmesini önermiştir. Ancak siyasi partiler Turgut Özal'ın bu düşüncelerine pek ilgi göstermemişlerdir (Yazıcı,2011:161). 1997 senesine gelindiği zaman ileride “28 Şubat Olayı” şeklinde nitelendirilecek olan hatta “Post Modern Darbe” olarak da isimlendirilen gelişmeler Başbakan Necmettin Erbakan'ın istifa etmesine neden olmuştur. 28 Şubat Olayı sırasında cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel görev yaptığı dört yıllık süreçte üç kez yeni hükümet onayladığını belirtmiş ve artık parlamenter sistemden vaz geçilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Süleyman Demirel tarafından dile getirilen bu öneri siyasilerce çok eleştiri almış ve desteklenmemiştir (Yazıcı,2011:160-164).

Ülkemizde son çeyrek yüzyılda artan hükümet sistemi tartışmaları, 16 Nisan 2017 yılında yapılan bir referandumla parlamenter sistemden cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir. 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa değişikliği Kanunuyla sistem üzerinde kökten değişiklikler öngörmüştür. 18. Maddede belirtildiği üzere “birlikte yapılan TBMM ve cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda cumhurbaşkanının göreve başladığı tarihte” yürürlüğe girmiştir. 24 Haziran 2018'de ilk TBMM ve cumhurbaşkanlığı seçimleri aynı anda gerçekleşmiştir. Seçilen cumhurbaşkanı 9 Temmuz 2018'de yemin ederek göreve başlamıştır. Anayasal olarak geçerli yeni bir hükümet sistemi vücut bulmuştur (Sönmez, 2022).

3.3. TÜRKİYE'DE YAŞANAN HÜKÜMET SİSTEMİ SORUNLARI CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GEÇİLMESİ

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum sonucu “6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” kabul edilmiş ve hem hükümet sisteminde hem de Anayasa'da oldukça köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklik ile Cumhuriyet tarihi boyunca hatta İkinci Meşrutiyet döneminden beri uygulanan parlamenter sisteme son verilmiştir. Diğer

bir deyişle yürütmenin yasama organından doğduğu bir erk olması sistemi terk edilmiş ve yürütme ile yasama ilişkileri yeniden ve diğer başkanlık sistemlerinden farklı bir şekilde düzenlenmiştir. Parlamenter sistemden farklı olarak cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı'nda toplanmıştır (Küçük, 2020: 172).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilirken başta ABD başkanlık sistemi ve diğer başkanlık sistemleri incelenmiş ve Türkiye'de yürütmenin karşılaştığı sorunlar da dikkate alınarak Türkiye'ye özgü düzenlemelere gidilmiştir (Akıncı, 2020: 10). Cumhurbaşkanlığı sisteminin 2017 Anayasa değişikliği öncesi parlamenter sistemden esas farkı, meclisten doğan, meclise karşı sorumlu olan ve meclisin güvenoyuna dayanan kolektif bir yapıdan oluşan Bakanlar Kurulu kaldırılarak, yürütme yetki ve görevi doğrudan halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı'nda toplanmıştır (Küçük, 2020: 172).

Bu kapsamda parlamenter sistemden farklı olarak Cumhurbaşkanının (hükümetin) güvenoyu alması usulü kaldırılmış ve gensoru ve diğer araçlarla düşürülmesi olanakları da sona erdirilmiştir. Bu sistemde yürütmeye ilişkin konularda Cumhurbaşkanı'na kararname çıkarma ve olağanüstü halde kanun hükmünde Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi verilmiştir. (Keskinsoy, Kaya ve Meri, 2020). Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, Anayasa'dan kaynaklanan asli düzenleme yetkisi ve Anayasa'nın 106/11, 104/9, 108/4, 118/6. maddelerine uygun olarak yayımlanmaktadır (Gözler, 2019a: 370; Küçük, 2020: 239).

2017 Anayasa değişiklikleri ile 1960'lardan beri ülkemizde tartışılan ve yürütme organının istikrarsızlığına çözüm olacağı ileri sürülen cumhurbaşkanlığı sisteminde devletin temel erkleri arasında etkin ve sonuç almayı sağlayacağı kabul edilen Türkiye'ye özgü "denge ve kontrol" sistemleri kurulmuştur (Akçakaya ve Özdemir, 2018). Cumhurbaşkanı'nın siyasi parti üyesi olmasını engelleyen hükümler kaldırılmış ve Cumhurbaşkanı'nın mensubu olduğu partiyle bağının devam etmesi mümkün olmuştur. Cumhurbaşkanına yasama organından bağımsız şekilde bakan ve üst düzey kamu görevlilerini atayabilme yetkisi verilmiştir. Yürütme organı tek başlı hale gelmiş ve Bakanlar Kurulu

kaldırıldığından yürütmenin görev ve yetkileri bizzat Cumhurbaşkanında toplanmıştır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, yürütme ve yasama organları birbirlerinden bağımsız olarak mevcuttur. Tek başlı yürütmenin sahibi konumunda olan başkan, doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Güçlü siyasi yetkilerle donatılmış yürütmeyle birlikte yasama kanadında halk tarafından seçilen parlamento yer almaktadır (Karatepe, 2013: 225). Halihazırda uygulanan sistemde yasama ile yargının zayıflayarak yürütmeye bağlı hale geldiği konusunda eleştiriler vardır. Başkanlık sistemlerinde genel olarak Başkanın parlamentoyu, parlamentonun da Başkanı feshetmesi söz konusu değildir. Ancak Türkiye’de uygulanan sistem bunu büyük ölçüde Başkan’ın yetkisine bırakmaktadır. Başkan seçimleri yenileme kararını tek başına alabilirken, Meclis salt çoğunlukla ya da basit karar yeter sayısı ile değil, 360 milletvekilinin onayıyla ancak yenileme kararı verebilmektedir. Bu, iki kuvvetin birbirlerine müdahalede bulunamaması, birbirlerinden tamamen ayrı olması ilkelerine aykırıdır. Başkanlık sistemlerinde genel itibarıyla güçler ayrımı katı biçimde uygulanırken; Türkiye’de ise Başkan, meclisin üzerine çıkmaktadır (Yaman ve Ünal, 2021).

3.3.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Temel Özellikleri ve Diğer Hükümet Sistemleri İle İlişkisi

2017 Anayasa değişiklikleri hükümet sistemine ilişkin çok kökten ve kapsamlı değişiklikler öngörmüştür. Buradaki Anayasa değişikliği kanununun hükümet sistemine yönelik hükümleri, kanunun 18. maddesi uyarınca “birlikte yapılan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda Cumhurbaşkanının göreve başladığı tarihte” yürürlüğe girmiştir. Birlikte gerçekleşen ilk TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri 24 Haziran 2018’dir. Buna göre seçilen Cumhurbaşkanı ise 9 Temmuz 2018’de yemin ederek göreve başlamıştır. Şu halde ortada anayasal değerini bulmuş hukuken geçerli bir hükümet sistemi söz konusudur. Genel bir yaklaşımla “Türk başkanlık sistemi” olarak isimlendirilen yeni hükümet sisteminin niteliksel açıdan değerlendirilmesine ilişkin Kaya’nın (2021:102-103) görüşleri aşağıda yer almaktadır:

a. Bu hükümet sisteminde yürütme organı artık monist bir yapı kazanmıştır. Zira yürütme organı yalnızca Cumhurbaşkanının şahsında temsil ve temerküz etmektedir. Böyle bir yapı kurgulanınca anayasal sistemden başbakan ve bakanlar kurulu ayıklanmıştır. Yeni hükümet sisteminin bakanları ise doğrudan Cumhurbaşkanına karşı sorumludurlar. Çünkü bu bakanlıklar teşkilatları ile birlikte Cumhurbaşkanınca düzenlenmekte, keza Cumhurbaşkanı bakanları atamakta ve görevden alabilmektedir. Bu tipik bir başkanlık sistemi özelliğidir.

b. Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi, bariz bir başkanlık sistemi niteliğidir.

c. TBMM kendi seçimlerinin yenilenmesini göze almak koşuluyla, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yenilenmesi kararı alabilmektedir; yani halihazırda görevde bulunan Cumhurbaşkanının görevini sona erdirebilmektedir. Bu ağırlıklı bir parlamenter hükümet sistemi özelliğidir.

d. Cumhurbaşkanı da kendi seçimlerinin yenilenmesini göze almak koşuluyla TBMM'yi feshetme yetkisine haizdir. Bu özellik itibariyle de mevcut sistem parlamenter hükümet sistemine benzemektedir.

e. Bu sistemde aynı kişi hem yasamada hem de yürütmede görev alamaz. Bu başkanlık sisteminin bir özelliğidir.

f. Yürütme organının bu sistemde kanun tasarısı hazırlama, kanun teklifinde bulunma vb. yasama çalışmalarına katılma göstergesi olan yetkileri söz konusu değildir. Bu özellik de başkanlık sisteminin bir niteliğidir.

Görüldüğü gibi yeni sistemde başkanlık sisteminin nitelikleri ağır bassa da parlamenter hükümet sistemine benzetilebilecek yönleri de vardır. Şurası açıktır ki ortada her iki sistemin özellikleri ekseninden değerlendirildiğinde tipik bir hükümet sistemi bulunmamaktadır.

Cumhurbaşkanının hem yasama, hem yürütme ve hem de yargı organları açısından birçok görev ve yetkisi bulunmaktadır. Aşağıda belirtilmiş olanların haricinde Cumhurbaşkanının idari yönlü kararname çıkarma ve atamalar çerçevesinde kanunla düzenlenmiş olan çok sayıda yetkisi de bulunmaktadır.

Anayasa'nın 104. maddesinde belirtilen görev ve yetkiler çok fazla ayrıntıya girmeden aşağıdaki gibi özetlenebilir (Öztürk, 2019: 60-61):

- Cumhurbaşkanı devletin ve yürütme organının başıdır.
- Cumhurbaşkanı Devlet başkanı sıfatı taşımaktadır. Bu sıfatla hem Türkiye Cumhuriyetini hem de Türk Milletinin birliğini temsil etmektedir.
- Cumhurbaşkanı Anayasanın uygulanmasını sağlamalıdır. Aynı zamanda Devlet organlarının uyum içinde ve düzenli olarak çalışmalarını temin etmektedir.
- Gerekli olduğunu düşündüğü zamanlarda yasama yılının ilk günü gerçekleştirilen TBMM açılışında bir konuşma yapabilir.
- Ülkenin iç ve dış siyaseti ile alakalı olarak Meclise mesajlar iletir.
- TBMM'den gelen kanunları onaylayarak yayımlar ya da tekrar görüşülmesi için TBMM'ye gönderir.
- Kanunların, TBMM İç Tüzüğü'nün tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas yönünden uymadığını düşündüğü takdirde Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açabilir.
- Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların atamalarını yapar ve görevlerine son verebilir.
- Kamudaki üst kademe yöneticilerin atamalarını yapar, görevlerine son verir. Bu husustaki usul ve esaslar Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir.
- Diğer ülkelere gönderilecek olan temsilcileri görevlendirir.
- Türkiye Cumhuriyetine gelecek yabancı devlet temsilcileri Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilir.
- Milletlerarası antlaşmaları onaylar ve yayımlar.
- Gerekli gördüğü durumlarda Anayasa değişiklikleri hakkındaki kanunları halkoyuna sunabilir.
- Milli güvenlik politikalarının belirlenmesini ve bu husustaki gerekli tedbirlerin alınmasını sağlar.
- TBMM adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığı sıfatını taşır.

- Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılması hususundaki kararları alır.

- Kişilerin almış oldukları cezaları; kocamak, sakatlanmak ve sürekli hastalık nedenleri ile hafifletebilir ya da kaldırabilir.

- Yürütme ile ilgili hususlar için Cumhurbaşkanı tarafından Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Ancak Anayasanın 2. kısmının 1. ve 2. bölümlerinde bahsi geçen kişi hak ve ödevleri ile temel haklar ayrıca 4. bölümde bahsi geçen siyasi hak ve ödevlerle ilgili olarak Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamamaktadır. Kanun hükümleri ile Cumhurbaşkanlığı kararnamesi arasında farklı hükümler olursa bu durumda uygulama kanun yükünleri yönünde olmaktadır. Eğer TBMM ile Cumhurbaşkanlığı kararnamesi aynı konuyu kapsıyor ise bu durum Cumhurbaşkanlığı kararnamesini hükümsüz kılmaktadır.

- Kanunların uygulanabilmesi hususunda Cumhurbaşkanı tarafından yönetmelik çıkarılabilmektedir. Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan kararname ve yönetmelikler herhangi bir tarih belirlenmediği durumlarda, Resmi Gazetede yayımlandıkları tarih yürürlüğün başladığı tarihtir.

Türkiye’de uygulanmakta olan Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, literatürde bahsi geçen diğer hükümet sistemleri ile karşılaştırıldığı zaman, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin net bir statüden bahsedilememektedir. Örnek olarak Fransa’da uygulanmakta olan yarı başkanlık sisteminde yasamadaki çoğunluk ve başbakanlık kurumu Cumhurbaşkanı dengelenmektedir. Bir diğer örnek olarak da; ABD’de uygulanmakta olan başkanlık sisteminde senato Başkanı dengelemektedir. Türkiye’de ise meclis çoğunluğu her ne kadar etkili olsa da bu çoğunluğa karşı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi müessesesi güçlü bir merkez vazifesi görmektedir (Esen ve Kalağan, 2020:267). Demokrasisi kurumsallaşma sürecinde olan Türkiye için belirli anayasal hassas mekanizmalar eşliğinde, başkanlık yahut kendine özgü toplumsal özellikler dikkate alınarak farklı bir sistemi tartışması tabi karşılanabilir. Hükümet sistemi ekseninde 2017 Anayasa değişikliği bu açıdan okunabilir (Kaya, 2021:106). Bu okumaların ışığında, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak adlandırılan rejimin farklı görüşler olmakla birlikte başkanlık sistemine göre

tasarlandığı görülmektedir (Miş, 2016). Fakat bu sistemin bazı yönleriyle saf başkanlık sisteminden ayrıldığı da görülmekte ve kimi kesimler mevcut haliyle sistemin başkanlı parlamenter sisteme yakın olduğunu belirtmektedirler (Esen ve Kalağan, 2020:267). Bir başka görüşe göre; cumhurbaşkanının her ne kadar halk tarafından seçilmesi gerçekleşse de bu sistemin parlamenter sistemin bir alt türü olduğu savunulmaktadır. Diğer görüşte ise, cumhurbaşkanının yetkilerinin derecesine bakılmaksızın bu sistemin yarı-başkanlık olduğu belirtilmiştir (Özsoy, 2009:3; Esen ve Kalağan, 2020:267). Ana hatlarıyla 2017 yılında getirilen yeni hükümet sistemini tasarlayanlar, bunu saf bir başkanlık hükümet sistemi olduğu iddiasıyla ortaya çıkmışlardır. Belki bu iddia sahipleri görüşlerinin tam yerine oturmadığının farkındalığıyla bu hükümet sistemini, Anayasa değişikliğine derç etmeseler de “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” olarak adlandırdıklarını görmekteyiz (Kaya, 2021:107).

Bu yöntem değişikliği, rejim değişikliğini değil de daha çok siyasi kurumsallaşmayı, yönetimdeki belirsizliği ve vesayetçi parlamenter sistemi içermektedir. Burada amaç güçlü bir meclis ve güçlü bir yönetim ile kırılğan ve ürkek bir demokrasisi olan Türkiye’yi kurumsallaşma ile daha ileri demokrasiye kavuşturabilmektir. Bu anlamda yöntemde yapılan değişiklik, yönetimde halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanını sorumlu kılan, meclis yapısı açısından güçlü olan, üniter devlet esasına dayalı demokratik bir hükümet sistemine ulaşma yönündedir. Diğer bir açıdan ise devlet, toplum ve ekonominin birbirleri ile etkileşimine bakıldığı zaman; ekonomi piyasalarında devletin rolü ve gücü bakımından yeni istem ile yeni bir dönüşüm meydana getirilmiştir. Güçlü bir yapıya (%50+1) sahip olan Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ekonomide bir istikrar sağlarken; daha önceki sitemlerde görülen ekonomi istikrarsızlığını ortadan kaldırdığı yönündeki argümanlar, maalesef desteksiz söylemler ve argümanlardır (Kantar, 2020:130).

3.3.2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Hukuksal Temeli

16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilen ve 6771 Sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile yapılan referandum;

içeriğindeki 18 madde ve anayasada da yer alan 69 maddede değişiklik yapan oldukça kapsamlı bir referandum olma özelliği taşımakla birlikte Türkiye’de, medyada ve halk arasında “Cumhurbaşkanlığı Referandumu” olarak adlandırılmıştır. Bu referandumu önemli hale getiren başlıca özellik ise hükümet etme sistemini radikal biçimde değiştirmesi bakımından “başkanlık” veya “Türk tipi başkanlık” sistemini getiriyor olmasıdır. 21 Ocak 2017 tarihinde mecliste kabul edilen ve 11 Şubat 2017 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan 6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile birlikte 16 Nisan 2017’de halk oylamasında kabul edilen maddelerin bazıları aşağıda sıralanmıştır (Esen ve Kalağan, 2020:264-266; Sönmez, 2022: 77-79):

Madde 1; Yargı organında değişiklik yapılmış, Anayasanın 9. Md.’sinde yer alan “bağımsız” ibaresine “tarafsız” ibaresi de eklenmiştir.

Madde 2; Meclis üye sayısında değişikliğe gidilmiştir. Daha önce “Madde 75 – 2709 sayılı Kanunun 75 inci maddesinde yer alan “beş yüz elli” milletvekili sayısı “altı yüz” şeklinde değiştirilmiştir. Buna göre mecliste yer alacak milletvekili sayısı 550’den 600’e çıkarılmıştır.

Madde 3; Seçilme yeterliliği konusunda değişikliğe gidilmiş, 76.md.’de bulunan seçilme yaşı 25 yaştan 18 yaşa düşürülmüş ve askerlik şartı kaldırılmıştır.

Madde 4; Değiştirilen 77. Maddede, hem Cumhurbaşkanı hem de TBMM seçimlerinin beş yılda bir olmak üzere aynı tarihte yapılmasına karar verilmiştir. Mevcut sistemde var olan, Cumhurbaşkanı’nın iki turda seçilmesi usulünde değişiklik yapılmamıştır. Bu maddenin amacı, yürütme ile yasamanın uyum içinde çalışmalarının seçimlerden itibaren sağlanabilmesidir.

Madde 5; Meclisin görev ve yetkilerine dair değişikliğe gidilmiş ve Madde 87: “TBMM’nin görev ve yetkileri kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek; milletlerarası anlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, TBMM üye tam sayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilanına karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.” şeklinde düzenlenmiştir.

Madde 6; Meclisin denetim yolları ile alakalı Madde 98’de değişiklik yapılmıştır. Madde 5 ile TBMM’nin yürütmeyi denetleme mekanizmalarından olan meclis araştırması, genel görüşme ve meclis soruşturması korunurken, “soru” mekanizmasının sadece yazılı biçimde kullanılması esası benimsenmiştir. “Soru” ise cumhurbaşkanı yardımcılara ve bakanlara yazılı soru olarak şekilde kapsamı daraltılmıştır.

Madde 7; Anayasa’nın 101. ve 102.birleştirilmiştir. Birleştirilen bu yeni madde ile de cumhurbaşkanının adaylığı ile ilgili hususlar ve seçim usulüne yeni düzenleme getirilmiştir. Bir araya gelerek aday gösterecek olan partilerin almaları gereken oy oranı %10’dan %5’e düşürülmüştür. Ayrıca aday çıkarabilmek için 100.000 seçmen yeterli kabul edilmiştir. Bu durum sayesinde adaylardaki çeşitliliği arttırılmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanının tarafsız olması ilkesi kaldırılmış, partili cumhurbaşkanlığı benimsenmiştir. Bu iki maddede yapılan değişiklikle birlikte cumhurbaşkanının 3 döneme kadar başkanlık yapabilmesinin de n açılmıştır.

Madde 8; Cumhurbaşkanlığı görev ve yetkileri konusunda değişikliğe gidilmiştir. Anayasa’nın 104. Maddesinde yapılan iki temel değişiklikle birlikte; cumhurbaşkanına kararname çıkarma ve çıkardığı kararnamelerle üst düzey kamu yöneticilerini atama ve görevden alabilme yetkisi verilmiştir. Kararname ile cumhurbaşkanına meclisten özerk ve asli alanda düzenleme yapabilme yetisi sağlanmıştır. Cumhurbaşkanı kararnamesi ile düzenlemeye gidilemeyecek konular ise şöyledir: Kişilerin temel hak ve özgürlüklerine dair mevzular /finansal haklar hariç), Anayasa’da yasayla düzenleneceği açıkça belirtilen durumlar, yasalar ile cumhurbaşkanlığı kararnameleri arasında bir uyuramazlık grlrse yasa hükümlerinin esas alınması, Meclis aynı konuyla ilgili bir yasa çıkarmışsa kararname uygulanamazdır.

Madde 9; Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu konularında değişikliğe gidilmiştir. Anayasa’nın 105. maddesinde gerçekleştirilen değişiklik ile cumhurbaşkanının, bu zamana kadar yürürlükte olan “vatana ihanet” suçu dışında hiçbir suçtan dolayı yargılanamayacağı hükmü kaldırılmış, onun yerine göreviyle ilgisi olan veya olmayan cezai suçlarından ötürü meclis tarafından

suçlanıp Yüce Divan "da yargılanabileceği maddesi gelmiştir. Yargılama için Meclis 301 vekilin imzası ile soruşturma açabilir ve 400 vekilin oyu ile de cumhurbaşkanını Yüce Divan'a sevk edebilir.

Madde 10; Anayasanın 106. maddesi ile cumhurbaşkanına kendisine bir veya birden fazla yardımcı atama yetkisi verilmiş ve yardımcısının cumhurbaşkanının yokluğunda makamına vekâlet edeceği belirtilmiştir. Ayrıca yardımcı ve bakanların bir suç işlemleri durumunda cumhurbaşkanı ile benzer yargılama prosedürüne tabi olmaları, görevleri haricindeki cezai suçlarda ise milletvekilleri gibi dokunulmazlık haklarına sahip oldukları ifade edilmiştir.

Madde 11; Değiştirilen Madde 116. madde ile Cumhurbaşkanı ve TBMM'nin karşılıklı olarak seçimlerin yenilenmesine karar verebileceği karara bağlanmıştır. Buradaki karşılıklılık ilkesi, cumhurbaşkanı tek başına seçimlerin yenilenmesine karar verebilirken, TBMM'nin üye tam sayısının beşte üç çoğunluğu yani, 360 milletvekilinin onayı ile karar verebilmesiyle bir çelişkiye düşmüştür.

Madde 12; Değiştirilen Madde 119 ile birçok demokratik ülkenin anayasasında var olan olağanüstü hal yönetimi düzenlenmiştir. Yürütme yetkisinden dolayı cumhurbaşkanına olağanüstü hâl ilan etme yetkisi ve meclise bunu onaylama, süresini uzatma veya kaldırma yetkisi verilmektedir.

Madde 13; Disiplin ve askeri mahkemelere dair değişiklik yapılmış, 2709 sayılı kanunun 142. Maddesinde yapılan düzenleme ile Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Askeri Yargıtay Mahkemesi lağvedilmiştir.

Madde 14; Hakimler ve savcılar kuruluna dair değişikliğe gidilmiş 2709 sayılı yasanın 159. Maddesi düzenlenmiştir. Üye sayısı 22'de 13'e düşürülmüş, üyelerin 6'sının cumhurbaşkanı tarafından atanması, 7'sinin ise meclis tarafından seçilmesi belirlenmiştir.

Madde 15; Bütçe ve kesin hesap yasasında değişiklik yapılmıştır. 2709 sayılı yasanın 16. Maddesi düzenlenmiştir.

Ayrıca madde 125 değiştirilmiştir. Yapılan değişiklik ile Kamu tüzel kişiliğinin Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile de kurulabilmesi sağlanmıştır. Madde 126'da yapılan değişiklik ile de cumhurbaşkanı merkezi idare kapsamındaki kamu kurum

ve kuruluşlarının; kuruluş, görev, yetki ve sorumluklarını düzenleme hakkını kazanmıştır.

Yeni sistemde cumhurbaşkanı halk tarafından olağan genel seçimlerde iki turlu bir sistem uygulanarak seçilmektedir. Birinci turda yüzde 50’de fazla oy alan aday cumhurbaşkanı olmaktadır. Eğer ilk tura yüzde 50’yi geçebilen aday olmaz ise ikinci tura geçilmekte oy çoğunluğuna ulaşan aday cumhurbaşkanı olmaktadır. Eğer tek aday olur ise bu kez aday olan kişi oyların en az yüzde 40’nı almalıdır (29976 Sayılı Resmi Gazete; 30402 Sayılı Resmi Gazete).

3.3.2.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama-Yürütme İlişkileri

Türkiye’deki Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yasama ve yürütme iliş- kilerinin çerçevesini çizecek olursak, öncelikle Anayasada bu yetkilerin nasıl paylaştırıldığına bakmak gerekmektedir. Anayasa, yasama yetkisinin Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) olduğunu (Madde 7), yürütme yetkisi ve görevinin Cumhurbaşkanına ait olduğunu (Madde 8), yargı yetkisinin bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanıldığını (Madde 9) ifade edilmektedir. Ayrıca bu maddeler, Anayasa’da bulunan –Madde 77, Madde 88, Madde 89, Madde 104/7 ve Madde 153-¹ hükümleri ile birlikte değerlendirildiğinde Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi bir başkanlık sistemi olarak belirtilebilir. Fakat aşağıda da ifade edileceği üzere mevcut sistemin salt bir başkanlık sisteminden bazı yönleriyle ayrıştığı ve bu sebeple kamuoyunda da Türk tipi başkanlık sistemi olarak isimlendirildiği görülmektedir (Bektaş, 2019: 208-209).

Cumhurbaşkanına tanınmış olan anayasal görev ve yetkiler ele alındığı zaman Cumhurbaşkanına bir kısmının yasamanın denetimine tabi tutulmayan ve yürütmeye yönelik asli yetkiler verildiği göze çarpmaktadır. Örneğin

¹ TBMM seçimleri ile Cumhurbaşkanı seçimlerinin 5 yılda bir aynı gün yapılır (Madde 77); Milletvekillerinin hazırladığı kanun tekliflerini Meclis kabul eder (Madde 88); Cumhurbaşkanı onaylar (Madde 89); Cumhurbaşkanı kanun ya da kanunun bazı hükümlerini veto ederek tekrar görüşülmek üzere Meclise geri gönderebilir, ancak Meclis salt çoğunluğu ile mevzu bahis kanun ya da kanunun bazı hükümlerini tekrar kabul ederse Cumhurbaşkanı onayı aranmaz (Madde 89); Cumhurbaşkanı kanunların Anayasaya aykırı olduğunu düşünürse Anayasa Mahkemesine iptal davası açabilir (Madde 104/7); Böyle bir durumda Anayasa Mahkemesinin kararı kesindir (Madde 153).

Cumhurbaşkanı kendi kabinesini kendi seçmektedir. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar Cumhurbaşkanı tarafından atanmakta ve görevlerine Cumhurbaşkanı tarafından son verilebilmektedir. Ancak bu atama ve göreve son vermelerde Meclisin onayına gerek bulunmamaktadır (Madde 104/8). Bütçe kanun teklifi Cumhurbaşkanı tarafından hazırlanmakta ve Meclis tarafından onaylanmaktadır. Ancak bu kanun teklifi Meclis tarafından onaylanmaz ise yürütme tarafından geçen yılın bütçesi değerlendirilme oranına uygun olarak arttırılıp kullanılmaktadır (Madde 161/4). Meclisin kabine ile ilgili onaylama ve bütçenin tahsilatı hususlarında Cumhurbaşkanının kabinesini ve politikalarını etkileyebilecek pozisyonda değildir. Ayrıca, yürütme yetkisine yönelik hususlarda Cumhurbaşkanı kararname çıkarabilmekte ve yürütme gücünü ortaya koyabilmektedir (Madde 104/17) (Bektaş, 2019:207).

Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile düzenlenen uygulamalara kanun çıkararak ya da iptal davası açarak etki edebilmesi için Meclisin göstereceği siyasi iradenin yürütmeden farklı olması gerekmektedir. Bu durum da ancak, yürütme ile yasama çoğunluğunun partilerinin farklı olması ile gerçekleşebilir. Türkiye’de siyasi partilerinin merkezi olmakta ve disiplinli bir yapı teşkil etmektedirler. Bu nedenle yasama ve yürütme organları aynı siyasi parti üyelerinden meydana geldiğinde, Cumhurbaşkanı partinin de başkanı olduğu için meclis grubu Cumhurbaşkanının uygulamalarını denetlemek yerine desteklemek eğilimi göstereceklerdir. Bu durum, mevcut anayasal çerçeveden kaynaklanan yürütme üzerinde yasamanın denetim zayıflığının ya da tersten tabir edersek yasama üzerinde yürütmenin kısıtlayıcı etkisinin, Türkiye’deki seçim sistemi ve siyasi parti sistemi ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Hem yürütmeyi temsil eden Cumhurbaşkanının hem de yasama organı olan vekillerin parti üyesi olmaları dikkate alınırsa, siyasi partilerin birbirleri ile olan seçim rekabeti yasama-yürütme ilişkilerini ortaya koymaktadır Anayasa’da yapılan düzenlemeler ile yürütme gücünün kapsamı genişletilirken seçim sistemi ve partilere yönelik kurumsal manada bir değişikliğe gidilmemiştir. Daha önceki parlamenter sistemde görüldüğü gibi Türkiye’deki siyasi partilerde parti başkanları oldukça baskındır. Seçime yönelik adaylar parti liderliğince

belirlenmekte, partideki yöneticiler ve politikalar parti liderinde ortaya koyulmakta ve partilerin kaynakları parti merkezince kontrol edilmektedir (Bektaş, 2019:211).

3.3.3.Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Kurumsal Yapısı

Yeni sistemde yürütmenin tek başlı yapıda olması ve yürütmenin tek sahibinin Cumhurbaşkanı olması hasebiyle Cumhurbaşkanının bu alandaki yetkileri oldukça geniş tutulmuştur. Öyle ki, Cumhurbaşkanının “yetkileri”, “görevin” çok önüne geçmiştir. Özellikle Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile geniş bir alanda düzenleme yapılabilmesi “yetki” kavramını ön plana çıkarmıştır. Anayasanın 8. maddesinde yürütme yetkisi ve görevinin Cumhurbaşkanı tarafından anayasa ve kanunlara uygun şekilde yerine getirileceği belirlenmiştir. 104. maddesinde ise Cumhurbaşkanının devletin başı olduğu ve Devlet Başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil ettiği belirtildikten sonra Cumhurbaşkanının yasama, yürütme ve yargı alanındaki görev ve yetkileri ana hatları ile sıralanmıştır (Erol, 2019: 67).

3.3.3.1. Cumhurbaşkanlığı Makamı

Cumhurbaşkanlığı makamı; 2018 yılında çıkarılan 1 nolu Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin birinci kısmında düzenlenmiştir. İlgili Kararnamenin 1. Madde’sinde Cumhurbaşkanı makamı ile ilgili; “*Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. (2) Cumhurbaşkanı, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder. (3) Cumhurbaşkanı, yetkilerinden bir kısmını gerektiğinde sınırlarını yazılı olarak belirterek astlarına devredebilir. Ancak devrettiği yetkiyi, gerek gördüğünde kendisi de doğrudan kullanabilir*”. İfadeleri geçmektedir.

Cumhurbaşkanlığı makamı (Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 30474 sayılı 10/07/2018 tarihli Resmi Gazete);

- Cumhurbaşkanı,

- Cumhurbaşkanlığı makamına ait işleri yürütmek için özel kalem müdürlüğü,
- Ayrıca makam için verilen görevleri yapmakla sorumlu Cumhurbaşkanı Başdanışmanı ve Danışmanı,
- Özel temsilci,
- Cumhurbaşkanlığı Yüksek İstişare Kurulundan meydana gelmektedir.

3.3.3.2. Cumhurbaşkanlığı Teşkilat Yapısı

Yeni hükümet sistemiyle beraber yürütmenin tek odağı olan Cumhurbaşkanlığının teşkilat yapısı da değiştirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı genel Sekreterliği kaldırılmış onun yerine İdari İşler Başkanlığı hayata geçirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı teşkilatının değiştirilmesine yönelik düzenlemeler; 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği, 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve 10 Temmuz 2018 tarihinde resmi gazetede yayınlanan 1 nolu Cumhurbaşkanlığı kararnamesidir. Teşkilat yapısındaki esas değişiklik, 1 nolu Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile gerçekleşmiştir. Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı yardımcılığı, bakanların atanmaları ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kaldırılması sağlanmıştır. 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Cumhurbaşkanının, kendisine verilen bütçe hazırlama yetkisi çerçevesinde, merkezi bütçe teklifini hazırlama kuralları belirlenmiştir (Tan, 2021: 84).

- d. Destek ve Mali Hizmetler Genel Müdürlüğü
- e. Koruma Hizmetleri Genel Müdürlüğünden oluşmaktadır.

3.3.3.3. Cumhurbaşkanı Yardımcıları

1 nolu Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin 3. Kısımında Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Cumhurbaşkanına vekalet edecek Cumhurbaşkanı yardımcısının kim olduğu konusunda düzenlemeler bulunmaktadır. Madde 17'ye göre Cumhurbaşkanı yardımcıları, Cumhurbaşkanı tarafından verilen görevleri yaparken, Cumhurbaşkanı yardımcılarının Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olduğu ifade edilmektedir. Madde 18'de ise Cumhurbaşkanına vekalet şu şekilde düzenlenmiştir: *"Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde, yenisi seçilene kadar en yaşlı Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır. Cumhurbaşkanının hastalık ve yurtdışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, Cumhurbaşkanının görevlendirdiği yardımcısı Cumhurbaşkanına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır"*. Ayrıca 19. Maddede Cumhurbaşkanı Yardımcıları Özel Kalem Müdürlüklerinin olduğu ve bu müdürlerin görevlerinin ise;

- a) Cumhurbaşkanı Yardımcılarının resmi ve özel yazışmalarını yürütmek,
- b) Cumhurbaşkanı Yardımcılarının her türlü protokol, tören, yurtiçi ve yurtdışı gezi işlerini düzenlemek ve yürütmek.
- c) Cumhurbaşkanı Yardımcıları tarafından verilen görevleri yapmak olduğu belirtilmiştir.

3.3.3.4. Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları

Cumhurbaşkanlığı politika kurulları Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin 3. Kısımında düzenlenmiş ve kuruluşu, kurul başkanı, başkanvekilleri ve üyeleri ile kurulların genel görev ve yetkileri ifade edilmiştir. Mevzuattaki düzenlemeye göre Cumhurbaşkanlığı bünyesinde bulunan 9 adet kurul şöyledir (Cumhurbaşkanlığı

Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 30474 sayılı 10/07/2018 tarihli Resmi Gazete):

- a) Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu.
- b) Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu.
- c) Ekonomi Politikaları Kurulu.
- ç) Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu.
- d) Hukuk Politikaları Kurulu.
- e) Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu.
- f) Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu.
- g) Sosyal Politikalar Kurulu.
- ğ) Yerel Yönetim Politikaları Kurulu.

Bu kurulların hepsinin başkanı Cumhurbaşkanıdır ve kurullar en az üç üyeden meydana gelmektedir. Kurul üyeleri Cumhurbaşkanınca atanmakta ve üyelerden biri başkanvekili olarak vazifelendirilmektedir.

Kararnameye göre politika kurullarının görev ve yetkileri ise şöyle sıralanmıştır;

- a) Cumhurbaşkanınca alınacak kararlar ve oluşturulacak politikalarla ilgili öneriler geliştirmek.
- b) Geliştirilen politika ve strateji önerilerinden Cumhurbaşkanınca uygun görülenler hakkında gerekli çalışmaları yapmak.
- c) Küresel rekabetin getirdiği ani değişimlere karşı strateji ve politika önerileri geliştirmek,
- ç) Görev alanlarına giren konularda kamu kurum ve kuruluşlarına görüş vermek.
- d) Görev alanlarına giren konularda Bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar, sivil toplum ve sektör temsilcileri, alanında uzman kişiler ve ilgili diğer ilgililerin görüşünü alarak uygulanan politikaları ve gelişmeleri izlemek, yapılan çalışmalarla ilgili Cumhurbaşkanına rapor sunmak.

e) Cumhurbaşkanlığı programına uygunluk açısından, bakanlıklar ile kurum ve kuruluşların uygulamalarını izlemek ve Cumhurbaşkanına rapor sunmak.

f) Bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar, sivil toplum ve sektör temsilcileri, alanında uzman kişiler ve ilgili diğer ilgililerin davet edilmesi suretiyle genişletilmiş kurul toplantıları yapmak.

g) Görev alanlarına giren konularda talep, ihtiyaç ve etki analizi yapmak ve/veya yaptırtmak.

ğ) Cumhurbaşkanınca verilen diğer görevleri yapmak.

3.3.3.5. Cumhurbaşkanlığına Bağlı Kurum ve Kuruluşlar

Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin 5. Kısımında Cumhurbaşkanlığına bağlı kurum ve kuruluşlara yer verilmiştir. Bu kurum ve kuruluşlar kanunları ve/veya Cumhurbaşkanlığı kararnamelerindeki hükümlere tabi olduğu bildirilmektedir. Cumhurbaşkanlığına bağlı olan söz konusu kurum ve kuruluşlar şöyle sıralanmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 30474 sayılı 10/07/2018 tarihli Resmi Gazete);

- a) Devlet Arşivleri Başkanlığı
- b) Devlet Denetleme Kurulu
- c) Diyanet İşleri Başkanlığı
- ç) İletişim Başkanlığı
- d) Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği
- e) Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı
- f) Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı
- g) Savunma Sanayi Başkanlığı
- h) Strateji ve Bütçe Başkanlığı
- ı) Türkiye Varlık Fonu
- i) Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

3.3.3.6. Bakanlıklar

Yürütme organının başı olan cumhurbaşkanının yürütme görevini icra edebilmesi için Kabine önemli bir yere sahiptir. Kabinedeki bakanlıkların atamasını cumhurbaşkanı re'sen yapmaktadır. Bakanların sorumlulukları cumhurbaşkanına karşıdır. Cumhurbaşkanı tarafından bakanlık görevine gelenlerin parlamento üyelikleri varsa üyelik son bulmaktadır (Gülener ve Miş, 2017: 9). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile başbakanlık ve başbakan yardımcılığı makamları mülga edilmiştir. Bakanlıklar üzerinde düzenleme yapılarak bazı bakanlıklar kaldırılmış, bazı bakanlıkların da isimlerinde değişiklik yapılmıştır. Bakanlık sayısı yirmi altıdan on altıya indirilmiştir (Sobacı, Miş, Köseoğlu, 2018: 4).

Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin altıncı kısmında bakanlıkların kuruluşu açıklanmıştır. Söz konusu bölümde bakanlıkların görev ve yetkileri, teşkilat yapıları, hizmet birimleri, bağlı müdürlük ve başkanlıklar açıklanmıştır. Bu kısımda oluşturulan bakanlıklar şunlardır (Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 30474 sayılı 10/07/2018 tarihli Resmi Gazete):

1. Adalet Bakanlığı
2. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
3. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
4. Dışişleri Bakanlığı
5. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
6. Gençlik ve Spor Bakanlığı
7. Hazine ve Maliye Bakanlığı
8. İçişleri Bakanlığı
9. Kültür ve Turizm Bakanlığı
10. Milli Eğitim Bakanlığı
11. Milli Savunma Bakanlığı
12. Sağlık Bakanlığı

13. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
14. Tarım ve Orman Bakanlığı
15. Ticaret Bakanlığı
16. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'dır.

3.3.3.7. Cumhurbaşkanlığı Ofisleri

Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin 7. Kısımında Cumhurbaşkanlığına bağlı ve verilen görevleri yerine getirmek üzere kamu tüzel kişiliğine haiz ve özel bütçeli ofisler kurulmuştur. Bu ofislerin görevleri ile hizmet birimleri açıklanmıştır. Söz konusu ofisler şunlardır (Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 30474 sayılı 10/07/2018 tarihli Resmi Gazete):

- Dijital Dönüşüm Ofisi
- Finans Ofisi
- İnsan Kaynakları Ofisi
- Yatırım Ofisi

Merkezi Ankara olan ofisler için gerekli görüldüğünde yurt içi ve yurt dışında bürolar oluşturulabilecektir. Kadroları ise Cumhurbaşkanlığı kararları ile belirlenmektedir. Söz konusu ofislerin görevleri kısaca şöyle açıklanabilir (Nacak, 2021:1025-1026):

- Dijital Dönüşüm Ofisi genel olarak kamunun dijital dönüşümünü yapıp yol haritası belirlemek, e-devlet dönüşümünü koordine etmek, milli teknolojinin gelişmesi, siber güvenlik, bilgi güvenliğini sağlayacak projeler geliştirmekle görevlidir.

- Finans Ofisi, ulusal ve uluslararası finans sistemini analiz edip rapor hazırlayarak uluslararası fonların Türkiye'ye gelmesini sağlamak için çalışmalar yapar.

- İnsan Kaynakları Ofisi, ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda insan kaynağını geliştirip liyakat ve yetkinliğin arttırılması için çalışmalar yapmakla görevlidir.

Ayrıca İnsan kaynakları envanterini çıkartarak kariyer yönetimi planlarını hayata geçirerek kamu istihdamında liyakat ve yetkinliği arttıracak projeler yapmaktır

- Yatırım Ofisi, ülkeye yatırım yapılmasını özendirerek yatırımcıların karşılaştığı sorunlarla ilgili çalışmalar yapmakla görevlidir (Turan, 2018:74).

4. BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN DEMOKRATİK AÇIDAN İRDELENMESİ

Bir devletin demokratik olması özsel ve biçimsel bir takım demokratik ilke ve değerler benimsenmesi ve hayata geçirilmesi ile mümkündür. Demokratik ilkeler birbirinden ayrı düşünölemeyecek derecede birbirleriyle ilişkili, bütönsel ve önemli gereksinimlerdir. Bu bölümde Cumhurbaşkanlığı hükömet sistemi teorik düzeyde pratik bir takım uygulama bağlamında demokratik açıdan irdelenerek, mevcut sistemin demokratik ilkelere uygunluğu tartışılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle araştırmanın yöntemi verilmiş, ardından liberal demokrasi anlayışının temel ilkeleri sunularak Cumhurbaşkanlığı hükömet sisteminin demokrasiye etkisi modern demokrasinin ilkeleri kapsamında irdelenmiştir. Bu incelemede liberal demokrasi ilkeleri ölçüt alınarak bir değerlendirme yapılmış ve mevcut sistemin modern demokrasiye olumlu olumsuz etkileri ifade edilmiştir.

4.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma nitel bir araştırmadır. Nitel araştırmalar insanları, olayları ve olguları daha detaycı bir yaklaşımla anlamayı, yorumlamayı ve betimlemeyi hedefleyen, derinlemesine irdelemeye olanak tanıyan bir araştırma şeklinde tanımlanmakta olup, veriler gözlem, görüşme ve dokümanlar yoluyla toplanır (Denzin & Lincoln, 1998; Berg ve Lune, 2015). Bu çalışmanın konusundan dolayı veriler derinlemesine literatür taraması yöntemi kullanılarak dokümanlar yoluyla toplanmıştır (Gashi, 1999; Köroğlu, 2015).

Cumhurbaşkanlığı hükömet sisteminin güncel uygulamaları konuları kitap, dergi, resmi kurumlara ait web siteleri, atıf veritabanları ve online ortamda derinlemesine taranmış ve elde edilen araştırma bulguları, bilgi, evrak, kişisel ve kurumsal dokümanlar incelenmiştir. Bu noktada çalışmanın veri analizinde toplanan dokümanlar analiz edilerek bir takım bulgulara ulaşılmıştır.. Doküman

analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere konuyla ilgili ulaşılabilen belgeleri titizlikle incelemek, analiz etmek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir (Corbin & Strauss, 2008).

Bu çalışmada Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin demokratik açıdan irdelenmesi açısından yapılan literatür taramasının ve elde edilen verilerin araştırmada ulaşılan sonuçları akademik olarak genellenebilir özellikte olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca çalışmanın sonuçları, araştırma konusuyla alakalı incelenen kitap, dergi, akademik araştırma, ilgili kurumların internet sitelerinden temin edilen doküman, evrak, online belgeler, araştırmanın sorusu ve süresi ile sınırlıdır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yürürlüğe girdiği günden 2022 yılına kadar yayınlanan ve düzenlenen kanun maddeleri, cumhurbaşkanlığı kararnameleri, Cumhurbaşkanı kararları ve yeni güncel uygulamalar açısından oldukça zengin içeriğin olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle araştırmanın konusu gereği çalışma, 2018-2021 yılları arasında esas alınan dokümanlar arasından seçilen örnekler ve düzenlemelerle sınırlandırılmıştır.

4.2. LİBERAL DEMOKRASİ ANLAYIŞININ TEMEL İLKELERİ

Modern demokrasi görüşünün gelişmesinde yönetimin sınırlandırılması ve temsil mekanizmasının geliştirilmesi belirleyici bir katkı sağlamıştır. Demokrasinin bu gelişme sürecinde onu yeniden şekillendiren temel ilkeler farklı düşünürler vasıtasıyla geliştirilmiş ve bu ilkeler onları ortaya koyan düşünürlerin içinde oldukları tarihsel şartların ötesine geçerek, bazı dönemlerde duraklamalar görülse de, zamanımıza kadar geçerliliğini korumuş ve birbirinden oldukça farklı siyasi akımlar içerisinde savunulmaya devam etmiştir (Demirhan,2014: 119).

“Liberal demokrasi kuramında temel unsur, yönetime yalnızca çoğunluğun sahip olmaması azınlıkta olanların da yönetimin keyfiliklerine karşı korunmasıdır. Aksi takdirde, çoğunluğun temsiline dayalı bir yönetim, çoğunluk diktasını ortaya çıkarabilir” (Demir, 2010). İktidardaki yönetimin anayasal kontrolü, dürüst ve adil seçimler, ifade hürriyeti, sivil örgütlenmenin siyasal katılım düsturları bu kuramın olmazsa olmazlarıdır (Dahl, 1982: 11). Liberal demokratik yönetim şeklinin dört temel özelliği vardır. Liberal demokratik yönetim anlayışı her şeyden önce, seçim

sistemiyle gelen temsilcilerden oluşan bir “yasama” kuvvetiyle, bazı durumlarda, ayrıca yine seçilen bir ‘devlet başkanı’ veya ‘cumhurbaşkanına’ sahiptir. İkinci özelliği, adı geçen temsilci kuvvetlere karşı sorumlu olan, bunlara hem danışmanlık yapan hem de direktiflerini uygulamaya koyan, istikrarı temin edici uzman bir erk bulunmaktadır; bu da “yürütme” erkidir. Üçüncü özellik, özel güç merkezlerinin meydana getirdiği ve siyasi iktidarın kararlarını frenleyen toplumsal ve iktisadi denetim ve denge mekanizması bulunmaktadır. Dördüncü özellik olarak da, söz konusu toplumsal ve iktisadi denetim ve denge mekanizmasına paralel ve buna yardım eden siyasal denetleme ve denge yapısının olmasıdır (Çetin, 2001).

Kuvvetler ayrılığı, devletin yönetim gücünün toplumu ve vatandaşı korumak üzere yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri arasında dağıtması olarak tanımlanmaktadır. Bu düşünce Montesquieu aracılığıyla geliştirilmişse de, Locke (2002: 113-115), devletin güçlerini yasama, yürütme ve federatif güçler olarak ayırtmış ve kuvvetler ayrılığı görüşünün altyapısını kurmuştur. Locke (2002: 113), yasama erkini, “toplumun ve bireylerin korunması için devletin gücünün nasıl uygulanacağını” belirleme gücü olarak bildirmiştir. Yürütme erki, yasaları uygulama gücü olarak belirtilmiştir. Bu iki gücün birbirinden ayrılmasının ana sebebi, kanunları uygulayanların yaptıkları kanunlara bağımlı kılınması yani yönetimin yasallığı ilkesinin sağlanması olarak belirtilmiş, böylece kanunun dayanağı olan kişilerin haklarının korunması ve çoğunluğun yönetimi ilkesi garanti altında tutulmuştur. Mill’in kişilerin hürriyetlerine dair görüşlerinin yansımaları çağdaş çoğulcu demokrasilerin temel prensipleri arasında bulunmaktadır. Bu ilkeler hem demokratik devletin anayasalarında hem de evrensel insan hakları doğrultusunda yasal güvenceler altına alınmıştır. Mill (2004: 87), temel hürriyetleri vicdan hürriyeti, düşünme ve tartışma hürriyeti olarak ifade etmiş, kişisel hürriyetlerin toplum vasıtasıyla topluma zarar verse dahi engellenmemesi zorunluluğunu savunmuş, sadece aktif olan insanların ilerlemenin kaynağı olabileceğini belirtmiştir (Thompson, 2006: 207). Zamanımızdaki demokrasi tartışmalarında kilit öneme sahip olan hürriyet, eşitlik, çoğulculuk, egemenlik, devletin tarafsızlığı, fikir ve ifade hürriyeti, farklılıkların ve çeşitliliğin korunması gibi temel ilkelerin kuramsal altyapısını meydana getiren

kuramcılarının görüşleri tarihsel koşulları içinde büyük önem taşımaktadır. Şüphesiz bu görüşler sadece liberal geleneğin ürünü sayılmamaktadır. Fakat bu kavramların gelişmesinde ve benimsenmesinde bu gelenek içinde büyük katkıların sağlandığı gözlenmektedir (Demirhan, 2014:119).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi liberal demokrasi teorisinin aşağıda yer alan temel ilkeleri bağlamında irdelenmektedir:

1) Hukuk devleti ilkesi: Bu ilke aşağıdaki nitelikler açısından ele alınmıştır:

- Temel hakların güvenliğinin garanti altına alınması
- Anayasaya uygunluk
- Yönetimin yargısal denetime tabi olması
- Yasal yönetimin geçerli olması,
- Kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanması
- Demokrasinin hakim olması

2) Eşitlik ilkesi

3) Aktif katılım ilkesi

4) Seçim ilkesi

5) Temsil ilkesi

6) Çok partili sistem ilkesi

7) Çoğulculuk ilkesi

8) Muhalefete hoşgörü

4.3. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN DEMOKRATİK İLKELER EKSENİNDE İRDELENMESİ

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi anayasal açıdan hem kurumsal örgütlenme, yetki ve sorumluluklar hem de uygulama açısından liberal demokrasinin temel ilkeleri ekseninde ilgili başlıklar altında irdelenmiştir.

4.3.1. Hukuk Devleti İlkesi Açısından

Demokratik yönetimler hukukun üstünlüğünün garanti altına alındığı devletler olarak değerlendirilmektedir. Hukuk devleti (Gözübüyük, 2010: 81);

- Temel hakların güvenliğinin garanti altına alındığı,
- Anayasaya uygunluğun geçerli olduğu,
- Yönetimin yargısal denetime tabi olduğu,
- Yasal yönetimin geçerli olduğu,
- Kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan ve
- Demokrasinin hakim olduğu devlettir.

Bu bağlamda anayasayla sınırlı, güç alanları bölünmüş bir iktidar, demokratik devletin olmazsa olmaz özelliği olarak görülmektedir. Yalnızca kişilerin değil iktidarın da hukuk ilkelerine bağlı olması demokrasilerin zorunlu koşuludur. Nitekim demokratik yönetimlerde iktidarın kaynağını hukuk kuralları meydana getirmektedir (Sabancılar Eren, 2019:400).

Ülkemizde 2017 yılında kabul edilip 2018 yılından itibaren uygulanmakta olan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi demokratik bir devlet olmanın en temel ilkelerinden biri olan hukuk devleti ilkesi açısından; özellikle anayasa uygunluk, yargısal denetim, yasalara uyma, temel hakların anayasal güvence altına alınması ve güçler ayrılığı ilkesi açılarından incelenmektedir.

4.3.1.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Temel Hakların Güvenliğinin Anayasal Güvence İlkesi Bakımından Ele Alınması

Bir ülkede demokratik sistemin bulunmasının en temel göstergelerinden birisi, o devlette temel hak ve özgürlüklerin anayasa ile tanınması ve güvence altına alınmasıdır (Atar, 2021). Hükümetin keyfi tavır ve davranışlarına karşı bireylerin temel hak ve hürriyetleri güvenceye alınmış, devlet erkinin insanların haklarına karışması engellenmeye çalışılmıştır. Temel hak ve hürriyetlerin anayasal güvence altına alınması önemli bir demokratik ilkedir. Bu maksatla

temel hak ve hürriyetlerin anayasada hükmünün bulunması, sınırlamanın ancak kanun yoluyla yapılması, kanunların ise anayasa uyumunun yargısal denetimi öngörülmüştür (Tunç, 2008: 1119). Ayrıca kanunların sosyal, iktisadi ve kültürel şartlara bakılmaksızın her kesime herhangi bir ayırım yapılmadan uygulanması önemli bir güvencedir. Bir sistemin demokrasiye uygunluğu açısından incelemesi yapılırken temel hak ve hürriyetlerin ne derecede ve şekilde güvence altına alındığı ile kanun önünde herkesin ne derece eşit olduğu önemli bir kriter olarak görülmektedir. Demokratik toplumlarda temel hak ve özgürlüklerin güvencesini veren en önemli araç Anayasa' dır (Yıldırım, 2016: 448).

Anayasal güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerde hiyerarşik üstünlük bulunmamaktadır. Yani bütün haklar birbirine eşittir. Özel yaşamın gizliliği ne kadar önemliyse ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkı tanınması ve basın hürriyeti demokrasi için olmazsa olmaz hak ve özgürlüklerdendir. Hak ve özgürlüklerin temel belirleyicisi ise kuvvetler ayrılığı ilkesinin yoğun bir şekilde benimsenmesidir. İyi demokrasi örneklerine bakıldığı zaman bunun nedeni kuvvetler ayrılığı ilkesidir Çünkü kuvvetler ayrılığı ilkesi devleti sınırlarken, bireylerin hak ve özgürlüklerini güvence altına almaktadır (Atar, 2021). 2. Dünya savaşıyla birlikte artan insan hakları sorunsalı daha önceden ülkelerin iç hukuk meselesi olarak görülürken zamanla uluslararası problem olduğu kanısı güçlendi. Bu gelişmeler 1945'te İnsan Hakları evrensel beyannamesi ve Avrupa insan hakları sözleşmesi hayata geçirildi. Ardından bu sözleşme Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) mekanizmasının işlem yollarını açmıştır. Türkiye'de bu sözleşmeyi imzalayarak devlet olarak kişi hak ve hürriyetlerin temin altına alındığını ve eğer bir ihlal yaşanırsa yargılama yetkisinin AİHM tarafından yapılabileceğini bildirmiştir. AİHM nötr demokrasi anlayışının ve çoğulculuğun, tarafsız demokrasi anlayışının benimsendiği önemli bir demokratik kurumdur (Atar, 2021). Türkiye'nin imzaladığı bu sözleşme demokratikleşme adına önemli bir adım olarak görülse de; son dönemlerde AİHM önünde birikmiş hak ihlali dosyalarının bulunduğu ifade edilmektedir. Ancak Türkiye'nin AİHM' in verdiği ihlal kararlarına uyduğu ve 2021 itibarıyla yalnızca 511 dosyanın denetleme sürecinde olduğu yönünde Bakanlık açıklaması bulunmaktadır (Ergin, 2022). Bu noktada mevcut cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin demokratikliği

açısından hak ve özgürlüklerin özellikle de ifade özgürlüğü alanının genişletilmesi oldukça önemli bir alandır Çünkü liberal demokrasi anlayışının temelini meydana getiren temel hak ve özgürlükler kapsamında en ayrıcalıklı bir pozisyona sahip olan, demokratik sistemin işlerliğine katkı sağlayan ve bu sistemi diğerlerinden nitelikli bir biçimde farklı kılan özgürlük, fikir özgürlüğüdür (Küçük, 2003:2).

Bireylerin temel hak ve özgürlüklerin, anayasal ve kanuni yasaklamalar insan haklarının sınırlandırılmasında liberal sistemin çokça eleştirdiği bir yöntemdir. Anayasa yargısı ve idari yargıdan teşekkül yargısal denetimin anayasa ve kanunlar çerçevesinde dar bir yere itildiği çoğu kararın “de jure” değil “de facto” biçiminde ihdas edildiği görülmektedir (Kaya, 2021:213). Anayasalar iki temel fonksiyona sahiptir. Birincisi, devletin erklerinin işleyişini düzenlemektir. Yani yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin hangi yapılar tarafından ne şekilde kullanılacağını belirlemektir. İkincisi ise, kişi ve devlet arasındaki ilişkileri belirlemektir, ki bu da o devletin temel hak ve hürriyetler rejimini inşa etmektir. Anayasalar etkili belgelerdir, ancak bir toplumun tüm problemlerinin çözümünü anayasalara havale etmek doğru değildir. Metaforik bakışta anayasa bir binanın temeline benzetilebilir ve temeli iyi olmayan bir binanın ayakta kalması pek mümkün görülmez. Fakat bu binanın katlarını yani günlük hayat ilişkilerini ve siyasi kurumların faaliyetlerini düzenleyen kanunlar meydana getirir. Anayasaların da etkili kanunlarla desteklenmesi şarttır (Ertan, 2021b).

Bu halde, demokratik bir ülkede hakların bütünlüğünü korumak için bulunan güçler ayrılığı ilkesi de gerçek anlamını yitirmekte, yasama, yürütme ve yargı güçleri de otorite adına 2017 Anayasa değişikliği ve getirilen cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile birlikte olağanüstü hal hukuku temelinde insan haklarına karşı maalesef belli oranda bir tavır takınmaktadır. İnsan hakları açısından irdelendiğinde ortada fiili durumu aşan bir güçler birliği rejimi tablosunun ortaya çıktığı görülmektedir (Kaya, 2021:213). Bu bağlamda, anayasal bir sistemin karakterini belirleyen olgunun temelde içerik olmadığını belirten Loewenstein (1957:148), içerikten ziyade iktidar olan hükümetin pratiğinin fiili olarak işleyişi ve bunun anayasal sistem ile uyuma derecesi olduğunu ifade eder (Akt. Kaya, 2021:213).

Anayasal güvence olarak kişi hak ve özgürlüklerin korunmasında sorgulanması gereken en önemli olgu “hukuk devleti” olgusudur. Günümüz Türkiye’sinde insan haklarının sistemli bir şekilde ihlal edilmesinde “hukukun üstünlüğü”, “hukuka bağlı devlet” ve “hukuk devletinin” içinin boşaltılmasında ve sistemin kapalı devre gibi çalışmasının büyük etkisi vardır. 2016 olağanüstü hal rejimi ile başlayan, yeni bir hükümet sisteminin gelmesiyle güçlenen, KHK’larla birlikte içinden çıkılmaz bir hal alan hukuk ihlalleri ve yargının bağımsızlığını yitirmesi ile kuvvetler ayrılığı ilkesinin işlerliğini kaybetmesi; hukuki istikrarı ve edinilmiş hak kavramını yerli yeksan etmekte, insan hakları ihlallerini meşrulaştırmakta, kanunların yargısal olarak denetlenmesinde boşluklar ortaya koymakta ve neticesinde insan hak ve özgürlüklerinin temel güvencesi olarak bilinen hukuk devletini zayıflatmaktadır (Kaya, 2021:214).

Zira demokrasi, hürriyet ve insan hakları konularında inceleme ve değerlendirmelerde bulunan sivil toplum örgütü Freedom House 2018 ve 2020 dönemi raporunda, Türkiye’yi "özgür olmayan ülkeler" kategorisinde değerlendirmiştir. 100 puan üstünden 32 puan alan ülkemiz, 195 ülkenin bulunduğu “özgürlük” sıralamasında 146.sırada yer aldı. Türkiye’nin son on yılda özgürlüklerin en çok gerilediği ikinci ülke olduğu da raporlarda bildirilmiştir. Raporun ülkemiz ile ilgili kısmında; “muhalif siyasetçilere, sivil toplumun örgüt üyelerine, bağımsız gazetecilere ve Ankara dış politikasını eleştirenlere yönelik kovuşturma ve taciz kampanyalarının 2020 boyunca da devam ettiğine” vurgu yapılmıştır. Ayrıca raporda siyasetçi ve gazetecilerin tutuklanmasının, bir takım belediyelere kayyum atanmasının, haber kaynaklarının devamlı olarak engellenmesinin, akademik açıdan özgürlüklerin kısıtlanmasının demokratik düzene zarar veren ve özgürlükleri sınırlandıran önemli etkenler olduğu ifade edilmiştir (Euronews, 2021).

4.3.1.2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Anayasa Uygunluk İlkesi Açısından Ele Alınması

Aşağıda maddeler şeklinde, cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin temel unsurları olan Cumhurbaşkanlığı Kararname uygulamalarının, cumhurbaşkanlığı

kabinesinin kurumsal örgütlenmesinin ve kabinede alınan kararların, cumhurbaşkanının yetki ve sorumluluklarının anayasaya uygunluk açısından hukuk devleti ilkesi perspektifinde ele alınarak irdelenmiştir.

a. Cumhurbaşkanlığı kabinesinin anayasal temellerinin ve kurumsal örgütlenmesinin hukuk devleti ilkesine uygunluk açısından ele alınması:

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde “Cumhurbaşkanlığı kabinesi” olarak adlandırılan cumhurbaşkanı liderliğinde oluşturulan ve yardımcı ile bakanlıklardan meydana gelen ve kurulun hukuk devleti ilkesi açısından demokrasiye uygunluğu tartışmalıdır. Gözler’e göre “Cumhurbaşkanlığı Kabinesi” kurumu anayasada yer almamakta, 1 sayılı “Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ile düzenlenen kararnamede “Cumhurbaşkanlığı Kabinesi” ne ilişkin bir ifade geçmemektedir. Bakanlar Kurulu kaldırıldıktan sonra 9 Temmuz 2018 tarihinden itibaren Cumhurbaşkanı ve bütün bakanların yaptığı toplantıya “Cumhurbaşkanlığı Kabinesi” ismi verilmiş, kaldırılan Kuruldan farklı bir kurul varmış gibi bir izlenim meydana çıkmıştır. Türkiye’de “Cumhurbaşkanlığı Kabinesi”nin anayasal temelini olmaması 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununu hazırlayanlar ve kabul edenlerin sorumluluğunda olup (Gözler, 2021: 7), özellikle idarenin kanuniliği ilkesi açısından eleştirilere uğramasına neden olmuştur. Bu haliyle Türkiye Cumhuriyeti’nin herhangi bir yasal dayanağı olmayan bir kurul aracılığıyla yönetildiği izlenimi doğmuştur (Gözler, 2021). Zira ‘Başkan Kabinesi’, başkanlık rejimlerinde parlamenter sistemlerdeki gibi kolektif bir yürütme organı niteliğinde meydana gelmemektedir. Bu durumun altında bulunan temel sebep, yürütme anlamında bütün yetki ve sorumluluğun başkanda toplanmasıdır. Bununla ilişkili olarak, Başkan Kabinesini oluşturan üyelere tanınan yetki ve konularda birer başkan yardımcısı gibi faaliyette bulunurlar. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, bu durumu tartışmalı hale dönüştüren temel konu ise bakanlar için atama ve vazifeden almalarda tek yetkinin cumhurbaşkanında bulunması, herhangi bir meclis onayının olmamasıdır (Sönmez, 2022:100). Bu durum cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde seçilmişlerin yönetimi değil atanmışların yani teknokratların yönetimi esasının benimsendiğini ortaya koymaktadır. Katılımcı demokrasi anlayışında yer alan seçilmişlerin değil tüm halkın siyasi

katılımının sağlanmasıyla demokratik siyasal bir kültürün oluşturulması gerekliliği esas alınırken, mevcut sistemde yönetim hakkının seçilmişler veya seçilmişlerin onayına tabi olan bir kurul tarafından kullanılıyor olmaması sistemin sorunlu bir alanı olarak değerlendirilebilir.

b. Cumhurbaşkanlığı kabinesi toplantılarında alınan kararların uygulanmasının hukuk devleti ilkesine uygunluk açısından ele alınması:

Cumhurbaşkanlığı kabinesi hukuken bir kurul olarak var olmamasına rağmen, toplantılar yaparak önemli kararlar almakta ve yapılan basın toplantıları ile bu kararları açıklamakta, ardında bakanlıklara bu kararlar doğrultusunda görevler vermektedir. Bu bağlamda bakanlıklar ve diğer idarî makamların yaptıkları pek çok faaliyetin gerekçesinde açık ve net şekilde “*Cumhurbaşkanlığı Kabine toplantısında alınan kararlar*”a atıfta bulunmaktadır. Zira Covid-19 pandemisi ile mücadele için İçişleri Bakanlığının neredeyse tüm genelgelerinin bu kararlara dayandırıldığı görülmektedir. Mesela, 2 Mart 2021 tarihli İçişleri Bakanlığı Genelgesinin ikinci paragrafında “*Cumhurbaşkanlığı Kabinesi'nde alınan kararlar çerçevesinde*” ibaresi bulunuyor (İçişleri Bakanlığının 2 Mart 2021 Tarihli Genelgesi). İçişleri Bakanlığının 26 Nisan 2021 tarihli Genelgenin üçüncü paragrafında ise “*26.04.2021 tarihinde Sayın Cumhurbaşkanımızın başkanlığında toplanan Cumhurbaşkanlığı Kabinesi'nde alınan kararlar doğrultusunda*” ibaresi yer alıyor. Yine il umumî hıfzıssıhha kurulları tarafından alınan kararlarda da bu kararlara atıfta yapılmaktadır (İçişleri Bakanlığının 26 Nisan 2021 Tarihli Genelgesi). Ancak hiçbir resmi gazete de böyle bir karar bulunmamaktadır. Yani bu kararlar resmîyetle olmayan sadece söylemlere dayanan kararlardır. Bu nedenle hiçbir hukuki niteliği bulunmamakla birlikte demokratik işleyiş açısından büyük sorundur. Çünkü hukukun genel kuramında bir işlemin geçerli olması için yapılması gereken ilk şartın maddi varlık şartı olmasıdır. Yani elle tutulan ve gözle görülen bir metin yani bir hamili olması gerekir ve çağdaş hukuk sistemlerinde bu metnin resmi gazetelerde yayımlanması gerekir. Ancak Cumhurbaşkanlığı kabinesi kararlarının elle tutulan ve gözle görülen birer metinleri bulunmamakta ve bu sebepten ötürü maddi varlıkları bulunmamakta, hukuki sonuç doğurmamakta ve herhangi bir hukuki nitelendirmeye tabi tutulamamaktadır. Bu nedenle bu kararların bulunması hukuk

ve demokrasi uygulamalarında önemli bir gerilemeye işaret etmektedir (Gözler, 2021). Yani Cumhurbaşkanı kabinesi ve alınan kararların anayasal, yasal ve hatta kararnamesel dayanaktan yoksun olduğu görülmekte ve bu durum hukuk devleti anlayışına uygun düşmemektedir (Gözler, 2021).

c. Cumhurbaşkanlığı kararname uygulamalarının ve Cumhurbaşkanı yetki ve sorumluluklarının hukuk devleti ilkesine uygunluk açısından ele alınması:

Mevcut hükümet sistemi hem kurumsal örgütlenme, hem yetki ve sorumluluklar, anayasallık hem de uygulama açısından irdelenmektedir. Bu yapılırken teorik eksende hem de uygulama, işleyiş süreci açısından cumhurbaşkanlığı kararnameleri incelenmiştir. 2018-2020 tarihleri arasında çıkarılan 50'ye yakın Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi anayasaya uygunluk ve anayasal temeller açısından betimsel olarak incelenmiş ve karşılaşılan uyumsuzluklardan örnekler bu çalışmada sunulmuştur. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yeni uygulanmaya başlandığı dönemde birçok kurumsal örgütlenmenin, yetki ve sorumlulukların ve yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ilk dönemlerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri olacağı gerekçesiyle incelenen Cumhurbaşkanlığı Kararnameler ağırlıklı olarak ilk Kararnameler arasından seçilmiş ve kurumsal örgütlenme ve yasal düzenleme konuları ekseninde incelemeler yapılmıştır.

2017'de gerçekleştirilen ve Türkiye'ye yeni bir hükümet sisteminin uygulanmasına neden olan Anayasa değişikliğiyle uzun yıllar süren parlamenter sistemin ülkemizde kullanılmasında önemli kırılmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Keza sistemde ortaya çıkan bu yeni deneyim farklı bir anayasal düzene geçerek ortaya çıkmamış; yürürlükte olan anayasada başkanlık sistemi ile ilgili unsurlar bir takım değişiklikler ve eklemeler yaparak kendini göstermiştir. Yani Türkiye parlamenter sistemin işlerliği bulunan bir anayasal yapıyı terk etmeden başkanlık sistemi araçlarını sisteme adapte etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla sıkıntılı bir işleyişi bulunan anayasal yapı, bu değişikliklerle birlikte daha fazla problemlere neden olmaya başlamıştır (Can, 2020:133-134).

Bu sorunların başında;

- Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin hukuki rejimi;

•Başbakan ve bakanların görev ve yetkilerini üzerine alan Cumhurbaşkanının geniş görev ve yetkileri gelmektedir.

Kanunla veya Anayasa ile düzenlenmeyen her konuda cumhurbaşkanının Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle düzenleme yapma yetkisi bulunmaktadır. Önceki düzende Bakanlar Kurulu'na yetki kanununa dayanmak koşuluyla Meclis tarafından tanınan Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisi yeni düzende Cumhurbaşkanına -herhangi bir yetki kanuna gerek olmaksızın-cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma imkanı tanımıştır. Bu durum, Kanuni idare ilkesinin aşırı şekilde esnetilmesine ve hukuk devleti ilkesinin zayıflatılmasına yol açmıştır (Sönmez, 2022: 86).

Gözler (2019b) Cumhurbaşkanlığı hükümet modelinin uygulamadaki bir buçuk yıllık bilançosunu çıkardığı çalışmasında mevcut sistemin ve çıkarılan kararnamelerin kanuni idare ilkesi açısından hukuk devleti ilkesini zayıflattığına dair örnekler sıralamıştır. Bu uygulamalardan bazıları şöyle sıralanabilir;

1. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi uygulamalarında önemli hukuk hataları yapılmaktadır. Örneğin Resmi Gazetede yayımlanmış ilk 12 Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin tarihleri metinde veya metnin sonunda belirtilmemiş ve bu kararnamelerin hangi tarihte hukuk dünyasına girdiği tartışmalı bir konudur (Gözler, 2019b).

2. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin ilgili maddelerinde kamu tüzel kişiliğe sahip ofislerin kurulması öngörülmüştür. Ayrıca Kararnamenin 533. Md. doğrultusunda Cumhurbaşkanına bu ofislerde çalışan yöneticilere emir ve direktifler verme yetkisi tanınmıştır. Ancak bu ofisler merkezi idarenin içinde olmaması gereken kamu kurumlarıdır. Bu nedenle "Cumhurbaşkanlığı idari teşkilatı" kapsamında düzenlenmesi hatalı bir uygulamadır. Hiyerarşik yetki açısından Cumhurbaşkanı ayrı bir kamu tüzel kişiliği bulunan bu ofisler üzerinde emir ve direktifte bulunamaz, yalnızca vesayet yetkisi kullanabilir. Cumhurbaşkanının emir ve direktif verme yetkisinin tanınabilmesi için ofislerin tüzel kişiliğinin kaldırılması gerekir (Gözler, 2019b).

3. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi uygulamalarında kişiye özel düzenlemeler konusunda sorunlar bulunmaktadır. Örneğin Rektörlük için üç yıllık

profesörlük yapma şartı 9 Temmuz 2018 tarihli resmi gazetede yayımlanan yeni bir kararnameyle değıştirilmiş ve 14 Temmuz 2018 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararıyla İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Fakültesi Rektörlüğüne sadece bir yıl profesörlük geçmişı olan Prof. Dr. Nuri Aydın atanmıştır. Hemen ardından 15 Temmuz 2018 tarihinde yayımlanan 4 sayılı Kararnameyle 3 sayılı Kararnamenin ilgili maddesine yeniden “en az üç yıl profesörlük yapma” koşulu eklenmiştir (Gözler, 2019b).

4. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi uygulamalarında kendi kendine üreyen bir idare sistemi (partenogenez) sorunsalı bulunmaktadır. Örneğin: 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin ilgili maddesiyle Cumhurbaşkanı, kalkınma ajanslarını “Cumhurbaşkanı kararı” ile kurma yetkisini kendine tanımıştır. Yani Cumhurbaşkanı bu ajansların kurulma yetkisini “Cumhurbaşkanı kararı” ile kullanabilecektir. Ancak karar ile Kararname arasında hukuki sistem açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca bu ajanslar birer kamu tüzel kişiliklerdir ve sadece kanun veya kararname ile kurulabilir. Bir başka örnek ise; Nükleer Düzenleme Kurumu 4 sayılı Kararname ile düzenlenmiş ancak Kurumun yetki ve görevlerinin belirlenme yetkisi yürürlüğe koyulacak bir yönetmeliğe devredilmiştir. Yani teşkilatlanma yetkisi kanun veya Kararnameyle kullanılması gerekirken, bu yetki yönetmeliğe aktarılmıştır (Sever, 2019; Akt: Gözler, 2019b).

5. Cumhurbaşkanlığı sistemi uygulamalarında istikrarsızlık sorunu bulunmaktadır. Örneğin: Mevcut sistemin uygulanmaya başlandığı tarih olan 9 Temmuz 2018 ile 26 Aralık 2019 tarihleri arasında çıkarılan 55 tane Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinden 24’ü yeni bir Kararnameyken 31’inin başka bir Kararnamede değışiklik yapılması konusunda çıkarılan kararnameler olduğu görölmektedir. Yani iki yıldan daha kısa bir sürede sistem kendi yaptığı şeyleri değıştirmek ve düzeltebilmek için vakit harcamıştır. Bu durum kurumsal istikrarsızlık olarak nitelendirilmektedir (Gözler, 2019b).

Gözler’e göre, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde karar alma sürecinin rasyonallitesi de tartışmalıdır. Cumhurbaşkanlığı tek kişilik bir makam olmasına rağmen, Cumhurbaşkanına verilen görev ve yetkilerin oldukça aşırı olduğu ve bu durumun sorunlara neden olduğu düşünülmektedir. Cumhurbaşkanına tanınan

atama yetkilerinin fazlalığı ve çok fazla konuda karar alma-düzenleme yapma yetkisi sorunu ifade edilen alanlardan bazılarıdır. Üst düzey kamu görevlilerin atanmasından Cumhurbaşkanı yetkilidir ve bu görevlilerin sayısı oldukça fazladır (3 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi I ve II sayılı cetvellerde yazılı kadro, pozisyon ve görevler). Yine Cumhurbaşkanı imar planı değişikliği, kamulaştırma kararları, arazi toplulaştırması, tarla içi geliştirme hizmetleri gibi konuların karara bağlanması da Cumhurbaşkanlığı makamına verilmiştir (Gözler, 2019b).

Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin hukuki durumunu belirleyen Madde 104 fıkra on yediye göre, “Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir.” Anayasa’nın bu maddesine göre Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin ancak konuyla ilgili bir sınırlandırmaya gidildiği ve kararname düzenleme yetkisinin asli ve ilk elden bir yetki olduğu açık olarak gözlenmektedir. Yürütme yetkisine ilişkin konularda çıkarılabilir. Bundan dolayı yürütme yetkisi kanunlara ve Anayasa’yla uyumlu bir biçimde kullanılmalı ve kanunlar Anayasa’ya aykırı olmamalıdır. Anayasa’ya göre bu kararnameler “Temel hakları, kişi haklarını ve siyasal hakları düzenlenemezler (Can, 2020:133-134).

Anayasa değişikliğinin gerçekleştirildiği 2017 yılından önce yalnızca olağanüstü hâl ve sıkıyönetim durumlarında geçerli olan asli ve ilk elden işlem yapma yetkisi, yapılan düzenlemeler neticesinde olağan zamanlarda çıkarılacak Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerini de içine alacak biçimde kapsamı genişlemiştir (Özbudun, 2017:251). Dolayısıyla yasama işlemleri gibi asli bir yetki sıfatına bürünen kararname çıkarma yetkisinin aynı anda genel bir yetki olup olmadığı durumu, başka bir deyimle yasama rejiminin herhangi bir yaşam alanını

istediği soyutlukta veya somutlukta değiştirebilmesi anlamında² bir genellik niteliğinin Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri için de geçerli olup olmadığı sorunsalı meydana çıkmaktadır. Anayasa’da yapılacak düzenlemelere giden zaman diliminde siyasilerin açıklamaları, düzenleme metninin gerekçeli izahları, düzenlemelerin mecliste görüşülmesi esnasındaki konuşmalar, yapılan madde değişikliklerine göre hayata geçirilen yasal uyum işlemlerinin seyri, ilgili yazındaki görüş ve nihayete ulaşan düzenleme metinlerinin semantiğinin birbiriyle çelişmesi hali, bu durumun genel olarak mevcut hükümet sistemine dair anayasal tasarımın, özelde ise Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin rasyonel analizini önemli bir biçimde güçleştirmiştir (Can, 2020:133-134).

Mevcut anayasada değişikliğe gidilmesine dair çıkartılan 6771 sayılı Yasayla yürütme organının tek yetkili makamı Cumhurbaşkanlığı makamı olarak belirlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri sayesinde, daha önce ifade edildiği gibi Cumhurbaşkanının yürütmeyle ilgili işlemlerde asli nitelikte yetki ile yetkilendirilmesi sağlanmıştır. Cumhurbaşkanı kararları ise düzenleyici işlemler değil birel özellik gösteren işlemler olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda ülkemizde uygulanmakta olan mevcut sistemde “Cumhurbaşkanlığı kararnameleri” ile “Cumhurbaşkanı kararı”nın farklılıklarının belirlenerek kanuni denetimlerinin nasıl yapılacağına ortaya koyulması hukuk devletinin ilkesi açısından büyük önem ihtiva etmektedir. Nitekim Cumhurbaşkanlığı kararnameleri yürütmenin düzenleyici işlemi özelliği taşıırken kararlar tali ve bireysel özellik taşıyan işlemlerdendir. Bu nedenle Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin kanuni açıdan denetlenmesi Anayasa Mahkemesi’nde, kararların ise Danıştay’da yapılması gerekmektedir (Doğan, 2019: 273).

² Anayasa Mahkemesi bu konudaki yaklaşımını kurulduğu ilk sene aldığı kararlarla ortaya koymuştur, bkz. AYM, E.1962/198, K.1962/111, 10/12/1962: “Yasama organı kanun yaparken bütün ihtimalleri gözönünde bulundurarak teferruata ait hükümleri de tesbit etmek yetkisini haiz ise de; zamanın gereklerine göre sık sık değişik tedbirler alınmasına veya alınan tedbirlerin kaldırılmasına ve yerine göre tekrar konmasına lüzum görülen hallerde yasama organının yapısı bakımından ağır işlemesi ve günlük olayları izleyerek zamanında gerekli tedbirleri almasının güçlüğü karşısında kanun koyucunun esaslı hükümleri tesbit ettikten sonra ihtisas ve idare tekniğine taallük eden hususların düzenlenmesi için Hükümete yetki vermesi yasama yetkisini kullanmaktan başka bir şey değildir. Şu hale göre bu durumu yasama yetkisinin yürütme organına bırakıldığı anlamına almak doğru olamaz.”

Sonuç olarak; Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde bulunan cumhurbaşkanı, yardımcıları ve bakanlıklardan oluşan “Cumhurbaşkanlığı kabinesinin” hukuk devleti ilkesi açısından demokrasiye uygun olmadığı tespit edilmiştir. Bu kabinenin anayasal temelini olmadığı ve herhangi bir kararnamede de adının geçmediği belirlenmiştir. Kabine üyelerinin atanması ve görevden alınmasında tek yetkilinin yürütmenin başı olan cumhurbaşkanında olması ve bunun meclisin onayına da sunulmaması mevcut sistemin demokratik açıdan sorunlu alanı olarak değerlendirilmektedir.

4.3.1.3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yargısal Denetime Tabi Olma İlkesi Açısından Ele Alınması

Tüm dünyada devletlerin açık toplum yapısı ve bilgi edinebilme hakkı, demokrasilerde hem siyasi hem de örgütlenme özgürlüğü açısından denetime ve hesap verebilirliğe imkân tanımaktadır. Özellikle bu doğrultuda sivil toplum örgütleri, bilinçli toplumsal hareketler, bağımsız medya gibi iktidardaki yönetimin denetlenmesine imkân tanıyan yapılar hem toplumsal beklentileri hükümete ileten araçlar hem de demokrasinin çoğulcu ve katılımcı anlayışına ve bu kültürün artmasına katkı sağlayan unsurlardır (Sabancılar Eren, 2019:400-401). Aşağıda cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde bulunan yasamanın yürütmeyi denetlemesi, olağanüstü hal Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin, Cumhurbaşkanının sorumluluğunun yargısal denetime tabi olmasının hukuk devleti ilkesi bakımından ele alınarak irdelenmiştir.

a. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Yasama organının (meclis) yürütme organını denetleme usulünün hukuk devletinin yargısal denetime tabi olma ilkesi açısından ele alınması:

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde madde 98’de yapılan değişiklikle birlikte demokrasinin temel ilkelerinden biri olan denetleme mekanizmasında değişim yapılmıştır (Esen ve Kalağan, 2020:265). Denge ve Denetleme Ağı’nın sunduğu bir araç olan mecliste.org sitesinin Meclis’in 27. Dönem Beşinci Yasama yılı performansını değerlendirdiği rapora göre; Madde 5 ile meclisin yürütme organını denetleme sistemlerinden olan meclis soruşturması açılması oldukça

zorlaştırılmış ve normal koşullarda erişilmesi oldukça “imkansız” denebilecek miktarda milletvekili oyu isteyen bir stile dönüştürüldüğü belirtilmiştir. Aynı raporda; *“önerge verebilmek için 301, soruşturma komisyonu oluşturmak için 360, Yüce Divana sevk kararı için 400 üyenin oyuna ihtiyaç durulmaktadır. 400 oy aynı andada Anayasayı referanduma gitmeden değiştirebilme çoğunluğudur ve bulunması çok güçtür. Bundan dolayı bu dönemde, pek çok iddianın bulunmasına rağmen, hiçbir bakan hakkında hiçbir soruşturma önergesi verilememiş ve hiçbir soruşturma komisyonu oluşturulamadığı”* belirtilmiştir (Mecliste.org, 2022: 22). Meclis soruşturmasının bu derece yüksek kabul oy sistemine dönüştürülmesi denetleme unsurunun işleyişi noktasında sıkıntı yaratabileceği ve demokratik açıdan sorunlu bir alan olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Yine 6. madde ile düzenleme yapılan bir başka durum; cumhurbaşkanı makamının “tarafsızlık” ilkesinin kaldırılmasıdır. Yapılan bu değişiklik bir takım çevreler tarafından yanlış bulunarak eleştirilmiş olsa da gerçekte başkanlık sistemlerinde devlet başkanının partili olması olağan bir durum olarak değerlendirilmektedir. Fakat bu düzenlemede tartışma yapılacak başka bir husus bulunmaktadır ki; o da cumhurbaşkanının bağlı olduğu partisinin genel başkanı sıfatının devam ediyor olmasıdır. Bu minvalde partisinin genel başkanı konumunda bir cumhurbaşkanı, seçimler neticesinde de bağlı olduğu partinin iktidarı elde etmesi durumunda yasama erki olan TBMM’de istediği kararı çıkartabilme yetkisine haiz olabilecektir. Anayasanın ilgili maddelerinde bu yönetim biçimini dengeleyebilecek ve denetleyebilecek herhangi bir sistem de bulunmamaktadır. Görüldüğü üzere, yasama erkinin yürütmenin tek sahibi olan devlet başkanı tarafından doğrudan kontrolünün ele alınması demokrasi ilkeleriyle bağdaşmamaktadır (Esen ve Kalağan, 2020:265).

Meclisin Cumhurbaşkanının ya da bakanlarının atanmasında doğrudan ve dolaylı yetkisi söz konusu değildir. Bunun gibi Cumhurbaşkanı ya da kabinesi üzerinde Meclisin neredeyse herhangi bir denetleme yetkisi de yoktur. Bu bağlamda Meclisin onaylama toplantısı yapma, gensoru mekanizması gibi denetim araçları bulunmamakta ancak, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlara “yazılı soru” sorabilme yetkisi Meclise tanınmıştır (Esen ve Kalağan, 2020: 265).

Keza Meclis hükümete karşı güven oylaması yolunu işletememektedir. Daha önce de değindiğimiz üzere kabine üyeleri Meclise değil, sadece Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olduğu da bilinmektedir (Kaya, 2021:225). Ayrıca Bakanların yani sekreterlerin yasama kuvvetinin üyesi olmaması onların seçmen karşısında hesap verme (Tunç ve Yavuz, 2009: 17) ve denetlenebilme kaygılarını ortadan kaldırmakta ve demokratik düzen açısından sorunlu bulunmaktadır (Gözler, 2019a; 2021). Bu Anayasa değişikliği sonucunda TBMM'nin yürütmeyi denetleme yetkisi oldukça daralmıştır (Karşı görüşler bulunsa da). Gerçi klasik başkanlık sisteminde görülmeyen yazılı soru ve genel görüşme usulüne yer verilmiş olsa da, bunlar etkin bir denetim ve denge aracı olarak düşünülmemektedir. Nitekim 27. Yasama döneminin değerlendirildiği rapor bu noktaya dikkat çekmektedir. Rapora göre; *“Beşinci Yasama yılı boyunca milletvekilleri vasıtasıyla verilen toplam yazılı soru önerge sayısının 15 bin 969 olduğu ve bu yazılı soru önergelerinin sadece 1422’sinin zamanında cevaplandırıldığı, 4715’inin süresi geçtikten sonra cevaplandırıldığı, karşılığı gelen kâğıtlardan yola çıkarak cevaplanmayan yazılı soru önergesinin ise 7334 olduğu”* yönündedir (Mecliste.org, 2022: 18).

Keza mevcut sistemde meclis soruşturması usullerine getirilen Anayasa’nın 105 ve 106. Maddelerine getirilen düzenlemeler eskiye nazaran daha demokratik olduğu da ifade edilebilir. Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunu ortaya koyan durumlarda Yüce Divana sevk edilmesinin nispi oy oranları değiştirilmiş ve Cumhurbaşkanı hakkında üye tamsayısının salt çoğunluğu ile suçlama yapılabilecek, meclis soruşturması açılmasına üye tamsayısının beşte üçünün oyu ile karar verilebilecek ve yine milletvekili sayısının üçte iki çoğunluğu ile de Cumhurbaşkanının yüce divana sevkine dair karar çıkabilecektir (Kaya, 2021:226). Ancak bu düzenlemeler Cumhurbaşkanının vazifeden alınmasını hukuksal olarak mümkün kılarsa da fiiliyatı tartışmalıdır.

b. Cumhurbaşkanına Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarma yetkisinin verilmesinin hukuk devletinin yargısal denetime tabi olma ilkesi açısından ele alınması

Gerçekleştirilen değişiklikle cumhurbaşkanına kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. Cumhurbaşkanına verilen bu yetkiyi meşrulaştıran gerekçeler; cumhurbaşkanına meclis içinde özerk ve asli bir idari alanda düzenleme yapma yetkisi verilmesi, yürütme alanına asli düzenleme yetkisi bırakılmamasıdır. Bu olayın üç olumsuz etkisi vardır. İlki; yürütmenin yaptığı düzenlemeler kanunilik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilebilecektir. İkincisi; neredeyse her konunun kanunla düzenlenmesi zorunluluğundan dolayı uzun ve detaylı kanunlar hayata geçirilmiştir. Sonuncusu ise; acil karar alınması ihtiyaç olan hususlarda enerji ve zaman israfından dolayı maddi kayıplar yaşanmıştır (Ulusoy, 2017: 145). Bu doğrultuda yürütme kuvvetine görev verilmesi doğru kabul edilebilir. Ancak ifade edilen sınırlandırmaların sağlıklı olup olmadığı zamanla daha iyi anlaşılacaktır. Kanun ile cumhurbaşkanlığı kararnamesinin çakışmasının saptanması, ancak mahkeme kararı ile ortaya koyulabilecektir. Dolayısıyla bu sınırlamanın pratikte çok da önemi bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı Kararnamesiyle aynı konuda bir kanun çıkması Kararnameyi geçersiz hale dönüştürecektir. Meclisin, Kararnameyi hükümsüz hale getirebilmesi için en az 151, veto edilen kanunun kabul edilmesi için de 301 üyenin oyu gereklidir. Meclis vasıtasıyla kabul edilen Kanunun yürürlüğe girmesi ise cumhurbaşkanının onayına bağlıdır (Coşkun, 2017: 18; Bektaş, 2019:209). Aslında hem başkanlık hem de yarı-başkanlık mekanizmalarında başkanın vetosunu geçersiz hale dönüştürmek yüksek miktarda meclis çoğunluğu isteyerek zorlaştırıldığı bir gerçektir (Örn. Amerika’da her iki yasama meclisinin de üçte iki çoğunluğu, Portekiz ülkesinde üye sayısının mutlak çoğunluğu istenmektedir). Ancak başkanlık ve yarı başkanlık sistemleri ile yönetilen pek çok ülkede başkanın yasama üstünde etkili bir yetkisi bulunmamaktadır. Amerika’da eğer böyle bir yetki bulunmuş olsaydı da katı bir yargı denetlemesine tabi olacağı aşıkardır. Ayrıca ülkemizde Cumhurbaşkanının, mecliste destek bulamadığı takdirde meclise karşı Anayasa’yı değiştirebilen yasalara dair referandum başlatabilme münhasır yetkisi de vardır. Zira Cumhurbaşkanının ülke ile ilgili iç ve dış siyaset konularında Parlamenteoya mesaj verme yetkisi de bulunmakta olup, bu durum yürütmenin yasama üzerindeki etkisini daha da fazla güçlendirmektedir (Kaya, 2021:230).

c. Olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin hukuk devletinin yargısal denetime tabi olma ilkesi açısından ele alınması:

Hukuk devleti ilkesi gereği yönetim yargısal denetime tabi olmalıdır. Yargısal denetim hukuk devletinin olmazsa olmaz anayasalcılığın da özünü oluşturmaktadır. Eğer bir siyasi yönetimin iradesinin bütün yönleriyle, fiil ve uygulamaları yargısal denetime tabi değilse orada anayasa, demokratik düzen ve hukukun özünün varlığı tartışmalı bir konu haline gelir. Çünkü liberal demokrasilerde kural koyanın, kuralı uygulayanının ve bu kurallara uygunluğu denetleyen birbirinden ayrışması gerekmektedir. Aslında modern demokrasilerde bir devletin temelleri bu üç unsurun birbirini dengelemesi ve denetlemesi ile oluşmaktadır. (Demirhan, 2018). Denetimin temel öznesini ise yargı ve özellikle anayasa yargısı oluşturur. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde iktidarın önemli bir tecellisi olan Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin denge ve yargısal denetimi ise tartışmalı bir alan olarak görülmektedir. Cumhurbaşkanı hem normal dönemlerde hem de olağanüstü hal dönemlerinde kararnama çıkarma yetkisine haizdir. Anayasanın 148. Maddesi gereği Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Anayasa mahkemesi tarafından denetlenebilirken, olağanüstü hal dönemlerinde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin yargısal denetimi demokratik açıdan sorunlu bir alan olarak değerlendirilebilir (Aydoğdu, 2019: 91).

Bir devlette, yürürlükte bulunan (pozitif) hukuk mekanizması, yani uyulması şart olan kural ve ilkelerin bütünü hukuk düzenini meydana getirirken, bu kuralların hepsi aynı seviye ve güçte bulunmamaktadır (Teziç, 2012: 93). Hukuk sistemini meydana getiren kuralların kendi içerisindeki sıralamasına normlar hiyerarşisi adı verilmektedir. İlgili alanda Anayasanın açık hükümlerinden dolayı (m. 90/son) temel hak ve özgürlüklere dair yapılan uluslararası sözleşmelerin yasa hükmünde ve yasalarla eşit düzeyde olduğunu iddia edenler olduğu gibi; kanunlarla Anayasa arasında, hatta Anayasadan da daha üst seviyede olduğunu belirtenler de görülmektedir. Bu görüşü iddia edenlerin temel dayanak noktası; Anayasanın 90. maddesinde bulunan “usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası antlaşmalar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamayacağı” ilkesidir. Bu ilke ve Anayasa Mahkemesi’nin

geçmiş dönemlerde aldığı bir takım kararlar referans gösterilerek; egemenlik olgusunun boyut değiştirerek uluslararası bir boyut elde ettiği ve netice de temel hak ve özgürlüklere dair konularda normlar hiyerarşisinin en üstünde uluslararası sözleşmelerin yer aldığı belirtilmektedir. Bir ülkede bir işlemin yargı denetimine tabi olması hukuk devleti ilkesinin olmazsa olmaz gerekliliklerinden biri olarak görülmektedir. Ancak tüm bu ifade edilenlerle birlikte; olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin yargısal denetiminin mümkün olmaması ve bu işlemin özellikle normlar hiyerarşisi açısından sıkıntılı bir alan yaratabileceği öngörülmektedir (Aydoğdu, 2019:91).

d. Cumhurbaşkanının, Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların sorumluluğunun hukuk devletinin yargısal denetime tabi olması ilkesine uygunluğu açısından ele alınması:

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Cumhurbaşkanının sorumluluğunun niteliğinin de sorunlu olduğu görülmektedir. Çünkü Cumhurbaşkanlarına verilen siyasal, hukuksal ve cezai sorumluluklar demokrat hukuk devletinden ve anayasanın değerlerinden ayrı düşünülemeyen bir olgudur (Kaya, 2021:221). Mevcut sistemde cezai sorumluluk ile ilgili düzenleme irdelendiğinde; parlamenter yönetim modelinde Cumhurbaşkanının sadece vatana ihanet suçundan yargılanabilmekteyken Cumhurbaşkanlığı hükümet modelinde ise işlediği bütün suçlardan dolayı sorumlu tutulabilmekte ve hakkında soruşturma açılabilir. Soruşturma açılan Cumhurbaşkanının ise seçim kararı vermeyecek olması hukuk devleti ilkeleri açısından önemli görülmele beraber içerik incelendiğinde başka sorunların varlığı ortaya çıkmaktadır (Doğan ve Doğan, 2020:482).

Öncelikle ifade edilen bu durum Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar açısından biraz farklı ilerlemekte ve hukuki açıdan cezai sorumlulukları eleştirilmektedir. Nitekim, cezai sorumluluk yönünden tali kurucu iktidar, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar için TBMM tarafından görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla soruşturma açılmasına Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle kabul edebilecek ve önergenin Meclis'te görüşülmesinin ardından Meclis üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla

soruşturma açılmasına karar verilebileceğini düzenleyerek kabine üyelerinin cezai sorumluluklarının işletilmesi oldukça güçtür. Bunun yanında Cumhurbaşkanlığı kabine üyelerinin yargılanmaları da oldukça güç görülmektedir. Şöyle ki; Anayasanın 106. Maddesinin ilgili fıkrasına göre, TBMM ancak, milletvekili tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divan'a sevk kararı verebilecektir. Şüphesiz mevcut parlamentoda bu yüksek sayılara erişmek oldukça zor görülmektedir. Bundan dolayı Cumhurbaşkanlığı hükümet modelinde yürütme kuvvetinin, gerektiği zamanlarda soruşturulması ve yargılanmasındaki zorluk, mevcut sistemin yargısal denetimden korunduğu eleştirilerini artırmaktadır. Ayrıca seçim sistemi ve partiler yasası doğrultusunda cezai sorumluluklarının fiili olarak uygulanması mümkün görülmemekte ve siyasi hava değişmeden haklarında soruşturma açılması pek olası bulunmamaktadır (Doğan ve Erdoğan, 2021: 187). Daha sonra açılacak soruşturmaların ise hukuki niteliği tartışmaya açık olacaktır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu ve işlediği bir suçtan dolayı yargılanması açısından demokratik rejimlerin eşitlik ilkesine aykırılık teşkil eden düzenlemelerin olduğu yönünde genel kanı bulunmaktadır. Anayasa'da yapılan değişiklikle cumhurbaşkanının yargılanma ihtimali zorlaşırken, cezai sorumluluğu genişlemiştir. Anayasada yer alan yargılama yolunun açık oluşu, yargılama sürecinin ancak mecliste nitelikli çoğunluğun elde edilmesiyle başlamasını sağlayabilmektedir. Cumhurbaşkanı seçilen kişinin partisinin yasama organında da salt çoğunluğunun olması, bu yargılanmanın hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği anlamını taşımaktadır (Coşkun, 2017: 22; Sönmez, 2022:104). Sisteme göre Cumhurbaşkanının seçilmesine engel bir suçtan mahkûmiyet kararının ortaya çıkması durumunda vazifesinin sonlanacağı bildirilmiştir. Bu nedenle Cumhurbaşkanının Yüce Divana sevkinin yapılması, tek başına, vazifesinin sona ermesi neticesini ortaya çıkarmayacağı gibi seçilmeye engel oluşturmeyen bir suçtan mahkûmiyet alması durumunda da vazifesi sonlanmayacaktır. Bu konu, Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun kapsamının genişlemesinin de tabi bir sonucudur (Alkan, 2017:474). Fakat mevcut sistemde yürütmenin yetkilerinin oldukça güçlü olması ve buna karşılık yeterli denge ve denetlemenin bulunmamasından dolayı Yüce Divana sevk

yapılan bir Cumhurbaşkanının hala görevini sürdürüyor oluşu, siyasi meşruiyet tartışmalarını artıracak ve hatta derinleştirecektir. Böyle bir olayın mevcut sisteme dair hukuksal ve siyasi meşruiyet krizi ortaya çıkarması, oldukça güçlü bir ihtimaldir. Zira denge ve denetleme sisteminin yeterli görülmemesi durumu özellikle siyasi meşruiyet krizi açısından oldukça büyük bir etkidir. Çünkü Cumhurbaşkanı, sıradan bir görevli ya da sıradan bir kamu memuru sıfatı taşımamaktadır. Keza herhangi bir kamu memuru hakkında dahi soruşturma başlatıldığında, ilgili görevlinin soruşturmanın selameti nedeniyle, soruşturma tamamlanana kadar görevinden uzaklaştırılması mevzu bahistir. Dolayısıyla ilgili düzenlemenin sağlıklı sonuçlar doğurmayacağı öngörülmektedir (Doğan ve Doğan, 2020:478). İlgili alanda ise bu düzenlemeyle ilgili farklı düşünceler dile getirilmiştir. Esen (2016:65)'e göre, Yüce Divana sevki yapılan Cumhurbaşkanı, TBMM'nin büyük çoğunluğunun güvenini kaybetmiş olacağından dolayı meşruiyet sorunu ortaya çıkacaktır. Meşruiyetini kaybetmiş bir Cumhurbaşkanının TBMM'nin büyük çoğunluğunun hükmüne rağmen vazifesini sürdürmesi, ülkede bir rejim krizinin ortaya çıkmasına yol açabilecektir. Bundan dolayı böyle bir sistem düzenlemesi, demokratik rejimin ruhuyla bağdaşmamaktadır. Bir başka görüş ise Yüce Divana gönderilen Cumhurbaşkanının görevden alınmasının otomatik olarak suçlu görülmesine neden olacağı sonucunu ortaya çıkaracağı, bunun da yargısız infaz olarak nitelendirilmesine ve bu durumun hukuk devleti ilkesiyle çelişeceği yönündedir (Doğan ve Doğan, 2020:479).

e. Üst düzey kamu yöneticilerinin atanmasında Cumhurbaşkanı yetkilerinin hukuk devletinin yargısal denetime tabi olma ilkesi açısından ele alınması:

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin hesap verebilirlik, denetlenebilirlik ve şeffaflık ilkesi bakımından sıkıntılı görülen diğer bir durum ise madde 104'te yapılan değişiklikle birlikte cumhurbaşkanına kararnameler yoluyla üst düzey kamu yöneticilerini atama, vazifelendirme ve vazifeden alma yetkisinin tanınmasıdır (Esen ve Kalağan, 2020:265). Bu yetki bürokratik atamalarda liyakat ve ehliyeteye daha az önem verileceği siyasi kayırmacılığın daha çok ön plana çıkacağı yönünde endişeleri artırmaktadır. Türkiye'de uzun yıllardır kamu görevlilerin atanması konusunda süregelen liyakat tartışmaları bu madde ile daha

çok alevlenmiş ve demokratik hukuk devletine uygun olmayan bir yöntemin benimsenmesi ile bürokrasinin daha çok siyasallaşacağı iddia edilmiştir. Bürokrasiye gerçekleştirilen atamalarda siyasal iktidarın kendine yakın olan ve/veya iktidarın düşüncelerini gerçekleştirecek kişileri seçerek vazifeye getirmesi siyasi bir atama usulü olarak değerlendirilmektedir. Liyakat usulünün benimsendiği atamalara göre anti-demokrat görülen bu atama sisteminde, göreve getirilen üst düzey bürokratlar genelde siyasi kişilikleri bulunan ya da siyasallarca desteklenen, nüfuz ve birincil ilişkilerle destek gören, görece nepotizm ve kronizmden beslenen, etkili ve verimli olmaktan ziyade iktidara hizmet eden anlayıştan güç bulan olgular üzerinden atanabilmektedir. Bu tür siyasi atamalarda iktidarın kontrolü oldukça belirgin hissedilir. Devlet yapılarında bu bürokrasi için “eleştirilen bürokrasi” tanımlaması da yaygın olarak kullanılır (Esen ve Kalağan, 2020:275). ABD Başkanlık Sisteminde üst düzey kamu yöneticilerinin atamasında Senato onayı aranmaktadır. ABD’de başkan atama yapacakken Senato’nun onayına ihtiyacı vardır. Fakat 16 Nisanda oylanarak kabul edilen anayasa değişikliğinde bu şekilde bir onay gerekli görülmemiştir. Üst düzey yöneticilerin atanmasında Meclise hiçbir söz hakkı tanınmamış denetim mekanizması işlevi verilmemiş, Cumhurbaşkanı idaresine bırakılmıştır (Coşkun, 2017: 16-18). Üst düzey bürokrat atamalarına işaret eden görüşte, partili cumhurbaşkanının sahip olduğu geniş yetkiler nedeniyle bürokratik kurumların siyasallaştığı, partizan bir yapıya büründüğü, bürokratik atamalarda ise liyakat sisteminden uzaklaşılarak siyasi kayırmacılığın benimsediği ifade edilmektedir (Ertan, 2021).

f. Cumhurbaşkanlığına tanınan kamu kurum ve kuruluşların vazife, yetki ve rollerini düzenleme yetkisinin hukuk devletinin yasal denetime tabi olma ilkesi açısından ele alınması:

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile Anayasa’nın 126. Maddesi, Madde 13 ile yeniden düzenlemiş ve yasa ile yapılacaklar haricinde cumhurbaşkanı, merkezi idari dahilindeki kamu kurumlarının; kuruluş, vazife, yetki ve rollerini düzenleyebilme hakkını eline almıştır. Bu düzenleme ile Cumhurbaşkanına olağanüstü bir yetki atfedilmiş ve cumhurbaşkanına özerklik ilan etme, federasyon kurma gibi yetkiler sunulmuştur (Gözler, 2017: 14). Bu durum da

özellikle milliyetçi kesimin tepkisini çekmiş, yapılan düzenlemelerin şeffaf olamayacağı ve herhangi bir denetime tabi olmadığı düşüncesi önemli bir demokratik sorun olarak görülmüştür. Ayrıca Devlet Denetleme Kurumu (DDK) Cumhurbaşkanlığına bağlı çalışmakta ve Cumhurbaşkanının talimatı ile görevlerini yürüterek sıkıntılı bulunan örgüt, sendika ve kamu kurumları hakkında soruşturma yürütülebilmektedir (Atar, 2021). DDK'nın demokratik açıdan bağımsız ve özerk olması gerekirken, yürütmeye karşı sorumlu olması sorunlu bir alan olarak değerlendirilebilir. Merkez Bankası, Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK), Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Sayıştay gibi kurum ve kuruluşların denetim faaliyetlerini ve etkin işleyişlerini gerçekleştirebilmeleri için idari ve mali özerkliklerinin bulunması gerektiği ciddiyetle vurgulanmaktadır (Ertan, 2021).

Ele alınan anayasal ve kurumsal düzenlemelerden hareketle Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde şeffaflık, hesap verebilirlik ve denetlenebilirlik mekanizmalarının zayıf olduğu, bu yönüyle demokratik hukuk devleti niteliğindeki diğer hükümet sistemlerinden ayrıldığı görülmektedir (Kaya, 2021:221).

4.3.1.4. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yönetimin Yasalara Uyma Zorunluluğu İlkesi Açısından Ele Alınması

Türkiye'de mevcut hükümet sistemi yukarıda da belirttiğimiz gibi bilinen veya denenmiş hiçbir demokratik başkanlık sistemine benzememektedir. Bu anlamda sistem kendine has özellikler barındırmaktadır (Gönenç, 2018). Demokratik ülkelerde hem yönetilenler hem de yöneticiler hem seçenler hem de seçilen temsilciler yasalara uymak zorundadır. Türkiye eğer bir hukuk devletiyse ve demokratik değerleri önemiyeorsa her vatandaşın yasalara uyma zorunluğu bulunmaktadır.

Bu eleştirilerin başında sistemin rasyonel ve istikrarlı işlemediği, daha ilk başından itibaren sistemde birçok fahiş hukuki hatalar yapıldığı eleştirileri yöneltilmektedir. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri sık sık değiştirilmekte ve düzeltilmektedir. Öte yandan sistemin ileri sürüldüğü gibi hızlı çalışmadığı

görülmektedir. Meclis'te vekiller tercih ve iradelerini özgürce ortaya koyamamaktadır. Meclis'e gelen yasa önerilerinin vekiller tarafından hazırlanması gerekirken Cumhurbaşkanlığı bürokratları tarafından hazırlanması da bir başka sorun olarak görülmektedir. Cumhurbaşkanı yardımcılarını ile bakanların Meclis'e karşı hiçbir sorumluluklarının olmaması, sistemin diğer bir zaafı olarak görülmektedir. Güçler ayrımının çok zayıf olduğu; bundan dolayı da denge ve denetleme sisteminin işlemediği ifade edilmektedir. Koalisyonlara engel olacağı ileri sürülen bu sistem, daha seçimden önce koalisyon kurulmasına neden olmaktadır. Bu sistemin demokratik şartlar uygun hale gelebilmesi için en başta daha etkin, açık, şeffaf ve denetlenebilir bir çerçeveye oturtulması gerekmektedir. Ya da dengeleyici bir güç olması (ABD'de ki Senato, Birleşik Krallıkta ki Avam Kamarası gibi) gerekmektedir (Gözler, 2019a; 2019b).

4.3.1.5. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Kuvvetler/Güçler Ayrılığı İlkesi Açısından Ele Alınması

Montesquieu (2017:174), güçler ayrılığı ilkesini yasama, yürütme ve yargı kurumlarının birbirinden ayrılması olarak tanımlamıştır. Bu ilke, ifade edilen bu üç kuvvetin, devletin farklı organlarında bulundurulması ve iktidar olan tarafın tüm gücü elinde toplamaması ile bu kuvvetlerin birbirlerini denetleyebilmesini sağlamak demektir. Gerçek egemenliğin halka ait olduğunu ifade eden J. Locke ise kuvvetler ayrılığını özgürlüklerin teminatı olarak görmekte ve demokratik düzenin olmazsa olmaz koşulu olduğunu bildirmektedir (Tan, 2021: 11).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde kuvvetler ayrılığı ilkesi değerlendirildiğinde; yasama ve yürütmenin ayrı ayrı halk tarafından seçilmesi bu sistemde kuvvetler ayrılığı ilkesinin katılığını göstermektedir. Ancak kuvvetler ayrılığı ilkesinin etkili olabilmesi devlet organlarının birbirlerini denetleyip sınırlandırabilmesine bağlıdır. Bununla birlikte seçimlerin eş zamanlı yapılmasının yasamanın yürütme karşısında zayıf duruma düşmesine sebep olabilecektir. Öte yandan yeni sistemde yasama ve yürütmenin karşılıklı fesih yetkisi ise kuvvetler ayrılığına aykırı bir görüntü vermektedir. Ancak hem karşılıklı fesih yetkisinin hem de seçimlerin eş zamanlı olmasının sistemde tıkanıklığı

engelleyici unsurlar olduğu da ifade edilmektedir (Köktaş, 2020: 73). Liberal demokrasilerin de şiddetle benimsediğı güçler ayrılığı ilkesi siyasal iktidarın diktatörleşmesini önlemeye yönelik önemli bir mekanizmadır. Bu mekanizmada denge ve fren unsurlarının düzgün oluşturulmaması ya da sağlıklı işletilmemesi kişi hak ve hürriyetlerinin zedelenmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle mevcut sistemin kısmi güçlerinin birbirleri ile nasıl etkileşime girdiğı toplumun çıkarları ve kişisel hürriyetler açısından büyük önem ihtiva etmektedir. Yasama, yürütme ve yargı güçlerinin nasıl kurgulandığı, nasıl yetkilendirildiğı ve birbirleriyle ilişkileri mevcut yönetim sisteminin en temel yönlerini meydana getirmektedir. TBMM seçimleri ile Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapısı, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, Anayasa Mahkemesi ve diğer yargı üyelerinin atanmaları gibi birçok durum kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanmasına dair yapılan düzenlemelerdir (Doğan ve Geyik, 2020: 19).

Aşağıda maddeler altında mevcut sisteme ait tüm bu uygulama örnekleri güçler ayrılığı ilkesi açısından tek tek ele alınarak irdelenmiştir.

a. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütmenin güçlendirilmesi ve yürütmenin tahakkümü tehlikesinin güçler ayrılığı ilkesiyle uyumunun ele alınması:

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, başkanlık sisteminden esinlenerek düzenlenmiştir. Hal böyle olunca bu sistem parlamenter sisteme nazaran kuvvetler ayrılığı ilkesinin katı bir şekilde uygulandığı bir yapı arz etmektedir. Ancak Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde bu ayrılık organik gibi görünmekte işlevsel bir ayrılık konusunda endişelere mahal verdiği görülmektedir. Yapılan seçimlerde cumhurbaşkanının bağlı olduğu parti ile TBMM'deki en yüksek oyu alan partinin aynı siyasi parti olması varsayımının bulunması ve halihazırda bunun 2018 seçimlerinde gerçekleşmesi ile, yürütme erkinin tamamı ve yasama erkinin çoğı aynı siyasi partinin elinde olacaktır. Böyle bir seçenekte yasama erki yürütme erkinin sahibi devlet başkanı lehine faaliyet yürütebilir. Mesela; devlet başkanının çıkarılmasını beklediğı yasalar kabul edilebilir, istediğı bütçe hızlı bir şekilde kanun haline dönüşebilir. Yani böylece ülkede yasama ve yürütme kuvvetlerinin yetkilerinin kullanılmasında tek kişi söz sahibi olacak ve bir tek

kişinin dediği yapılacaktır. Yalnızca yürütme erkinin yetkilerini kullanması gereken devlet başkanı yasama erkinin yetkilerini de kullanacak ve yetkisini daha da aşacaktır. Bu minvalde kuvvetler ayrılığı ilkesi büyük zarar görecektir ve kuvvetler birleşmiş gibi olacaktır.

Başkanlık sistemlerinde genel olarak başkan devletin başıdır ve bütün halkın temsilcisi konumundadır. Ayrıca devlet başkanı olarak tek başına yürütme kuvvetini elinde bulundururken parlamenter modeldeki gibi başka milletvekilleri ile ilişki kurma mecburiyeti bulunmamaktadır. Bunun yanında kendi görevlendirdiği sekreterleri uygun görürse görevinden azledebilir ve bir başka sekreteri görevlendirebilir. İfade edilen tüm bu nitelikler denge ve fren mekanizmalarının tam yerleşmediği başkanlık sistemlerinde devlet başkanının iktidarını kişiselleştirmesine sebebiyet vermektedir. Uluşahin'in (1999:136) bu konudaki; "Başkanın yasama organı üyesi olamaması ve devlet başkanına ait özel bir başkanlık konutuna sahip olması nedeniyle, başkanın kendisini bir imparator gibi hissetmesi zor olmayacaktır" ifadeleri bu noktaya önemli bir işarettir.

Bütçe kanunu önerisinde bulunma yetkisi yürütme organında olup, sunulan bütçeye TBMM'de onay çıkmaması halinde bir önceki senenin bütçesinin uyarlanarak kamu hizmetlerinin görülmesine devam edilmesi mümkün hale gelmiştir. Bu yetki ile birlikte, ABD başkanlık sisteminde yaşanan ve kapanma (shut down) olarak bilinen yürütmenin acil işler dışındaki kamu hizmetlerinin durdurulmasıyla oluşabilecek tıkanıklıklarının engellenmesi amaçlanmaktadır (Güler, 2018). Bu tıkanıklıkların güçler ayrılığı ilkesinin yani demokrasinin bedeli olduğu gerçeği bir bakıma göz ardı edilmiş, cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde temel amaçlar ve öncelikler "sorun çıkmaması", "işleyişin hızlanması" ve "etkin ve hızlı karar alma" olarak belirlenmiştir. Yürütme erki yani Cumhurbaşkanı parlamentoda seçilmiş milletvekilleri aracılığıyla değil doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Seçmenlerin doğrudan seçtikleri tek kişilik yürütme ve yasama organı daha güçlü olup daha güçlü bir meşruiyete sahiptir. Öte yandan parlamenter sisteme özgülenen koalisyon hükümetlerinden kaynaklanan ve çok fazla şikâyet edilen siyasal bölünmüşlük ve siyasal istikrarın

sağlanamaması sorunlarının bu sistemle giderileceği düşünülmüştür (Akıncı, 2020: 7-8).

b. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin güçler ayrılığı ilkesiyle uyumunun ele alınması:

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine getirilen bir eleştiri de mevcut sistemle kararnameler ve kararlar çıkarma yetkisine sahip olan Cumhurbaşkanı'nın TBBMM'den daha güçlü pozisyonda olması hususundadır. Yöneltilen eleştiriler, gücün tek elde toplandığı, tek kişinin kararlar aldığı ve direktifler verdiği, bir kişinin atamasını yaptığı bakanların da o direktiflere göre hareket ettiği yönündedir. Bu bağlamda güçler ayrılığı ilkesi açısından Cumhurbaşkanının kararname yetkisi probleminde de değinilebilir. Sistemin uygulanmaya başladığı ilk bir yıllık bilanço incelendiğinde; Cumhurbaşkanlığı Kararname sayısının 41'e ulaştığı, bu Kararnamelerdeki toplam madde sayısının ise 1915 olduğu görülmektedir. Yasama organı olan meclisin ise ortaya koyduğu kanun sayısının ise sadece 39 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerin çoğunun "yasama yetkisinin devredilmezliği" ilkesini (m. 7), "Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz" yasağını (m.6) ve "Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü" kuralını ihlal ettiği yönünde maddeler bulundurduğu (Kaya, 2021:230) değerlendirilmektedir.

Kanadoğlu, yeni sistemde Cumhurbaşkanına oldukça geniş yetkiler verilmesiyle beraber klasik Amerikan başkanlık sisteminden uzaklaşıldığını ve denge fren mekanizmasının bu sistemde ikinci plana atıldığını, yeni sistemin başkanlık sisteminin yozlaşmış bir türevi olduğunu ve bu sistemin hiper başkanlık sistemi olarak nitelendirilebileceğini belirtmektedir. Bu düşüncenin oluşmasına sebep olan en önemli faktör olarak Cumhurbaşkanına verilen kararname çıkarma yetkisi gösterilmektedir (Kanadoğlu, 2018:638). Gözler, daha da iddialı bir ifade kullanarak Cumhurbaşkanlığı sisteminin başkanlık sisteminden çok farklı olduğunu hatta sert kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık sistemi karşısında yeni sistemin kuvvetler birliğini getirdiğini vurgulamaktadır (Gözler, 2017b:21).

Yeni sistemle beraber yürütme organının yetkisinin arttırıldığı ve parlamenter sistemdeki konumuna oranla daha da güçlü kılındığı görülmektedir. Bu hususta Akartürk (2020:5-6), yeni sistemde yürütmeye ağırlık verilirken diğer organlar ile arasındaki olması gereken denge ve fren mekanizmasının sağlanmadığını, bu durumun iktidarın keyfiliğini ve kötüye kullanılmasını beraberinde getirebileceğini ifade etmektedir. Böylece kuvvetler ayrılığı ilkesinin hedefi olan iktidarın sınırlandırılıp bireysel özgürlüklerin korunması amacının tehlikeye düştüğünü belirtmektedir.

c. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde meclis seçimleri ile cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapısının güçler ayrılığı ilkesine uygunluğunun ele alınması:

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile devletin başı olan Cumhurbaşkanının elinde bulundurduğu yetkilerin önemli bir bölümünün yasamanın onayına veya denetlemesine tabi olmadığı ve yürütme erkinin gücünü suiistimal etmesine engel olacak denge ve fren sisteminin zayıf olduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanının yasama organı ile karşılaştırıldığında daha kolay bir biçimde seçimleri yenileyebilmesi ve meclis ile Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin aynı gün yapılması yasama erkinin yürütme erkinden kurumsal ve siyasal olarak ayrı yapılanabilmesini engellemekte ve parlamentarizmde olduğu gibi birbirine bağımlı iki erkin meydana gelmesine yol açmaktadır. Yasamanın yürütmeden bağımsız ve ayrı yapısının fiili olarak uygulanamaması, yürütmenin yasamanın onayına tabi olmayan yetkilerinin bulunması, yasama üyelerinin özerkliklerini minime eden güçlü parti disiplini yapısı ve vekili değil özellikle partiyi öne çıkaran seçim sistemleri; yasama erkinin zayıf yürütme erkinin güçlü olduğu ve yürütme üstünde yasamanın denetim ve kontrolünün oluşturulmasının oldukça güç olduğu bir hükümet modelini ortaya çıkardığı düşünülmektedir (Bektaş, 2019:213).

Türkiye’de mevcut yönetim rejiminin en önemli dinamiği Cumhurbaşkanı ile parlamento çoğunluğunun aynı partiden olması ihtimali üzerine kurgulanmış olmasıdır. Zira bu şekildeki modelde Cumhurbaşkanının Cumhurbaşkanlığı kararnamelerini çıkarması, istenilen kanunların TBMM’den geçmesinin

sağlanması kolaylıkla mümkün olabilecektir. Böyle bir ihtimalde yasama ve yürütme organları arasında anayasada belirtilen sert ayrılık ortadan kalkabilmekte, bu organlar birbirleriyle özdeş hale gelebilmektedir. Cumhurbaşkanı ile parlamento çoğunluğu farklı partilere ayrıldığı zaman ise bütün senaryo değişebilmektedir. Keza böyle bir ihtimalde Cumhurbaşkanının çıkarmak istediği kanunları çıkarabilmek için TBMM'deki parti/partilerle uzlaşması gerekecektir. Çünkü yasama organında çoğunluğu bulunmayan bir devlet başkanının yalnızca kararnamelerle ülkeyi yönetebilmesi oldukça güç bir durumdur. Dolayısıyla bu şartlar altında mevcut sistemin işlerliği işbirliği/uzlaşma sağlanan partinin/partilerin meclis desteğine bağlıdır. Cumhurbaşkanının bağlı olduğu parti kanun çıkarmak için yeterli çoğunluğa sahip olmadığı muhalefet partilerinin çoğunlukta olduğu bir meclis denkleminde, yürütmenin çıkardığı Cumhurbaşkanı kararnamelerine karşı kanun çıkarılması yürütme kuvvetinin hareket alanını fazlasıyla daraltabilir. Bu doğrultuda parlamentoda kanun çıkarabilecek çoğunluğu elinde bulundurmayan bir devlet başkanının muhtemel yapacağı iki şey bulunmaktadır. İlki, kendisiyle uzlaşma sağlayacak siyasi parti ya da partiler bulmaktır. Bu mümkün değilse ikinci durumda seçimlerin yeniden yapılmasını teklif edebilir. Bu tür problemlerin ekarte edilmesi için sisteme seçim mekanizması entegre edilmiştir. Fakat yapılacak yeni seçimlerin her zaman problemlerin çözümüne yardım etmeyeceğini söylemek gerekir. Çünkü yenilenen seçimde yeniden aynı durum meydana çıkarsa ne öngörüleceği konusu çok da net değildir. Böyle bir vaziyette güçlü bir ihtimalle tekrar seçim istenebilir. Bilindiği üzere seçimler temsili demokrasilerin en önemli vasıtasıdır ve siyasi iktidarın kimin elinde olacağına vatandaşın karar vermesi anlamını taşımaktadır. Fakat bir ülkede sürekli ve belirsiz bir seçim ortamının yaşanması hem iktisadi hem de istikrar ve güven açısından çok da yarar sağlamayacağı açıktır (Öztürk, 2019: 63).

d. Anayasa Mahkemesi ve Hakimler ve Savcılar Kurulu ile ilgili yapılan düzenlemelerin güçler ayrılığı ilkesine uygunluğunun ele alınması:

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Hukuk devleti ilkesi ile çelişen bir başka durum ise, Anayasa Mahkemesi ile ilgili yapılan düzenlemelerdir. Anayasa değişikliği ile üye sayısı 17 olan Mahkemenin üye sayısı 15'e düşürülmüş ve 12

tane üyenin cumhurbaşkanı vasıtasıyla seçilmesinin önü açılmıştır(Gülener ve Miş, 2017: 18-19). Cumhurbaşkanı Anayasa mahkemesi (AYM) ve Hakim ve Savcılar Kurulu (HSK) üyelerinin büyük bir bölümünü atamakta geriye kalan üyeleri ise Meclis seçmektedir. Cumhurbaşkanının mecliste kendi partisinin salt çoğunluğu elde etmesiyle hem yasama, hem yürütme hem de yargı kontrolünü eline geçirmesini sağlamaktadır (Coşkun, 2017:25). Şu anda yapılan özellikle ana muhalefet partisinin ve bazı akademisyen ve hukukçuların “Tek adam rejimi” eleştirileri de bu noktada daha çok yükselmektedir.

Parlamentar rejimlerde Cumhurbaşkanının yargı kurumlarına gerçekleştirdiği atamaları, onun tarafsız devlet başkanlığı karakterinden ileri gelen ve hakimleri onurlandırmaya dair işlemler olarak değerlendirilebilir. Fakat Türkiye’de hükümet sisteminin değişmesi ve artık partili bir Cumhurbaşkanının var olduğu düşüncesiyle bu şekilde yüksek sayılarda yapılan atamalarda yürütmenin tek sahibi olan Cumhurbaşkanının etkisinin azaltılması kritik bir konu olarak değerlendirilmektedir (Öztürk, 2019:63). Çünkü hukuk devleti için önemli bir misyonu bulunan AYM üyelerinin yürütmenin başı ve tek yetkilisi olan Cumhurbaşkanı tarafından atanması demokratik ilkelerle çelişmektedir. Benzer demokratik sorunlar Hakim ve savcılar kurulunun yapılması için de geçerlidir. Yapılan Anayasa değişikliği ile HSK üye sayısı 13’e düşürülmüş, Yüksek ibaresi silinmiş, kurulun başkanı daha önceden de olduğu gibi Adalet Bakanı olarak belirlenmiştir (Turan, 2018: 52). Yargı erkinin önemli bir parçası olan bu kurula yürütme erkinden bir bakanın başkanlık yapması yargı erkinin özerkliğine ve yürütme ile yargı arasındaki güçler ayrılığına bir engel olarak görülmektedir. Ancak Askeri mahkemelerin görevlerine son verilmesi ve kurulması için anayasal değişikliğe ihtiyaç duyulması yargı alanında birliğin sağlanmasına ve yargı karşısında asker ve sivil herkesin eşit olmasının önünü açarak demokratik bir düzenlemeye gidilmiştir (Alkan, 2018: 93).

Türkiye’de mevcut denge ve fren mekanizmaları yasama, yürütme ve yargı erklerini kendi sınırlarını ihlal etmelerini engelleyecek kurumsallaşmış bir mekanizmaya sahip değildir. Bu durum ülkenin, yürütmenin başındaki cumhurbaşkanının iktidarını kişiselleştirmesi riskiyle karşı karşıya kaldığının bir kanıtıdır. Sorun hangi partinin iktidar olduğuyla ilgili değildir. Mevcut

kurumsallaşamamış mekanizmalardan dolayı, şu an iktidarın değişmesi ve yeni bir yürütme başının gelmesi de durumu değiştirmeyecektir. Bunun yanında sistemde bir tıkanmanın olması durumunda yasama ve yürütme kuvvetlerinden herhangi birinin seçimlere yeniden gidilmesi yönünde alacağı karar ile çözüm için halka başvurulmakla etkin ve demokratik bir yöntem olarak kendini gösterdiği ileri sürülen argümanlardandır. Bu da kuvvetler ayrılığında başkanlık sisteminde olduğu gibi katı bir ayrılığa gidilmediğinin göstergesidir (Gül, 2019:354-355).

Mevcut sistemle ilgili başka bir senaryo ise; yasama ve yürütme kuvvetlerinde bir partinin veya koalisyonun çoğunluğu hakim olmadığı takdirde meydana çıkacak olası bir siyasi istikrarsızlık tekrar seçimle aşılma çalışılacaktır. Uzlaşmak ve anlaşmak yerine tekrar seçimlere gidilmesinin ne büyük siyasal ve ekonomik istikrarsızlık getirebileceği bir tarafa, mevcut sistemin kendisi yasama ve yürütme erklerindeki parti uyumuna dayandığından anlaşmayı değil çoğunlukçuluğu esas ilke edinmektedir ve bu sebeple de keskin kutuplaşmanın olduğu Türk siyasi rejiminde kutuplaşmayı daha çok artıracaktır (Bektaş, 2019:215).

Liberal demokrasiler yalnızca serbest, iddialı geçen seçimlerden ibaret olmayıp; aynı anda hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasına dayanmaktadır (Özalp, 2008:151). Liberal demokrasiler siyasi sistem; formel olan kurumlar olan anayasa, kanun ve idari normlar çevresinde örgütlenir (Merkel ve Croissant, 2000:18). Tüm bu ifade edilenler sonucunda özetle; mevcut sistemde yukarıda ifade edilen düzenlemelerin teorik yapısının ve pratiğinin hukuk devleti ilkesi ekseninde incelenmesi sonucunda, cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde güçler ayrılığı ilkesinin anayasal temellerinin olmasına rağmen eksik güçler ayrılığının var olduğu ve hukuk devletinin zayıflığı görülmektedir. Bu durum arızalıdır ve illiberal demokrasinin en karakteristik özelliğidir. Merkel ve Croissant'a (2000:18) göre; formel kurallardan uzaklaşarak informelleşme sisteminin kurumsallaşması, illiberal demokrasinin en bilinen niteliklerinden biridir ve informal kurallar ise gelenek, adet, motivasyon değerler, dinsel kanaatler, ilişkisel ağlar ve devamlılık oluşturan her çeşit davranış şeklidir. Ayrıca formel olmayan kurumlar kayırmacılık, terör, tehdit, mafya, rüşvet, teamül hukuku gibi türlerde meydana

çıkabilmektedir (Lauth, 2004:188). Arızalı demokrasilerin olduğu rejimlerde formel olmayan kural ve kurumlar, formel, demokratik meşruluğu olan kurumların temelini aşındırmakta, içini boşaltmaktadır (Merkel ve Croissant, 2000:16).

4.3.2. Eşitlik İlkesi Bakımından

Demokrasinin üçüncü temel değeri olan eşitlik ilkesi Liberalizm anlayışında önemli bir yerde konumlandırılmıştır ve modern demokrasilerin vazgeçilmez en önemli ilkeleri arasında görülmüştür (Demirhan, 2014:116). Liberalizm ile demokrasiyi özdeşleştiren A. Tocqueville insanlığın amacının özgürlüğü ve eşitliği gerçekleştirmek olduğunu vurgulayarak liberal görüşün temel ilkelerinin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (Çetin, 2001:220). Locke için eşitlik insanların doğa durumundan ötürü eşit oldukları düşüncesinden hareketle ortaya çıkmıştır. Locke’a göre hayat, özgürlük ve mülkiyet hakları olarak doğal haklar her insanın doğumundan itibaren sahip olduğu haklardır (McClelland, 2005:223) ve bunlar her insan için geçerli olan evrensel haklardır. Bu nedenle hiçbir insan başka bir insan üstünde otorite kurma hakkı bulunamaz (Locke, 2002:50). Salt demokrasinin “kitap üzerindeki hali” açısından bakıldığında eşitlik ilkesinin demokratik rejimlerdeki karşılığı vatandaşların ülke yönetiminde eşit söz hakkının olmasıdır. Diğer bir deyişle, demokratik ülkelerde izlenen “Bir vatandaş, bir oy” prensibi eşitlik ilkesinin daha doğru şekilde ifadesidir. Ancak demokrasilerde eşitliğin sadece oy verme davranışı üzerinden sınırlandırılması son derece yüzeysel bir bakış açısına da neden olmaktadır. Demokrasinin teorik ölçütlerinden ziyade pratikteki yaşam tarzı biçimlerine yansımaları önem taşımaktadır. Türk Anayasa’sının “Kanun Önünde Eşitlik” başlıklı 10. Maddesi aşağıdaki ilkeleri içermektedir:

- Herkes, dil, cinsiyet, din, ırk, renk, siyasal düşünce, felsefi inanç, mezhep ve benzeri nedenlerle ayırıma tabi tutulmaksızın kanun önünde eşittir.
- Kadın ve erkek, bütün insanlar eşit haklara sahiptir. Bu eşitliğin hayata geçirilmesi sağlama yükümlülüğü devlete aittir.
- Hiçbir sınıfa, zümreye, aileye ya da bireye imtiyaz tanınamaz.

•Bütün işlemlerinde devletin erkleri ve yönetim makamları yasaların önünde eşitlik ilkesini dikkate alarak faaliyet yürütmek mecburiyetindedirler.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu ve işlediği bir suçtan dolayı yargılanması açısından demokratik rejimlerin eşitlik ilkesine aykırılık teşkil eden düzenlemelerin olduğu yönünde genel kanı bulunmaktadır. Mevcut Anayasa'nın 105. maddesinde, "Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla soruşturma açılmasının istenebileceği" ifade edilmiş fakat Cumhurbaşkanı olmadan önceki suçlar ile ilgili bir düzenlemeye gidilmemiştir. İlgili alanda, madde metninde "Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla" ibaresinin, suçun işleniş vaktiyle alakalı bir sınırlama getirmediği, bu sebeple Cumhurbaşkanı seçilmeden önceki suçların da madde kapsamında olması gerektiği savunulmaktadır (Tunç, 2019:304). Tunç (2019: 305-306) ise, bir ferdin işlediği suçun Cumhurbaşkanı olduktan sonra meydana çıkabileceğini ya da hakkında ceza soruşturması öngörülen bir kişinin bu süreçte Cumhurbaşkanı olabileceğini; böyle bir koşulda ilgili maddede düzenlenen usulün uygulanmasının Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırı olacağını söylemektedir. Ve yine Cumhurbaşkanının görev süresi içinde işlediği suçlar ile ilgili görevi bittikten sonra TBMM tarafından Yüce divana gönderilmesi durumunda yargılanması yapılabilecektir. Fakat Cumhurbaşkanı'nın kişisel suçları yönünden vazifesi bittikten sonra da bu usulle yargılanmasının yapılacak olması demokrasilerin eşitlik ilkesiyle çelişmektedir (Tunç, 2019: 306-307; Taşdoğan, 2019:1318). Yani devlet başkanının vazifesinden dolayı elinde bulundurduğu yargısal korumanın vazifesi sonrasında da göreviyle alakalı olmayan hususları içine alması, Cumhurbaşkanı'na adeta hayatı boyunca dokunulmazlık sağlayabilecektir (Doğan ve Doğan, 2020:482).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kamu görevlisi atamaları konusunda güncel uygulamaları eşitlik ilkesi açısından problemli bir alan olarak değerlendirilebilir. Kamu hizmetine girme hakkı, Anayasa Madde 70'te düzenlenmiş olup maddede ilk olarak "Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir" ifadesi bulunmaktadır. Bu ifadenin devamında ise kişinin hizmete alınmasında, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayrımın gözetilemeyeceği ifade edilmiştir. Zira belirtmek gerekir ki; kamu hizmetine girme

sürecinde mevzubahis olan bu kural bu görevde ilerleme açısından da geçerli bir kuraldır (Karahanoğulları, 2004: 207). Mevcut sistemde kamu görevlisi olacaklar için uygulanan güvenlik soruşturması Anayasa Mahkemesinin verdiği kararla iptal edilmesi sonucunda getirilen mülakat sistemi, tarafsız ve özgür bir kurum tarafından yapılmadığı gerekçesiyle eleştirilmekte ve bu sistemin demokratik ilkelere uymadığı belirtilmektedir (Bişkin, 2021).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi pratiğinde kişiye özel düzenlemelerin yapıldığı değerlendirmeler de demokrasinin hukuk devleti ilkesine uyumlu olmadığı gibi eşitlik ilkesiyle de uyuşmamaktadır. Daha önce hukuk devleti ilkesinde ifade edilen dekan atamalarında aranan üç yıllık profesör olma şartının Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle yeniden düzenlenip bu şartın değiştirilmesi ve üç yıl profesörlük şartı aranmadan dekan atanmasının ve ardından yeniden üç yıllık profesörlük şartı yeni bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle geri getirilmiştir (Gözler, 2019b).

4.3.3. Aktif Katılım İlkesi Bakımından

Katılımcı demokrasi teorisi bağlamında halkın yönetime aktif katılımı büyük önem taşımaktadır. Demokrasinin aktif katılım ilkesi halkın kendisini yöneteceklerini seçimle belirledikten sonra da hükümetlerin karar ve uygulamalarına aktif olarak katılabilmelerini gerektirmektedir. Halk bu demokratik haklarını kullanırken; siyasal iktidarların özellikle fiili kararlarına örgütleri vasıtasıyla katılabilmeli, kararları etkileyebilmeli ve ihtiyaç gördüğünde değiştirebilmelidir. Halk aktif katılım hakkını siyasi partiler aracılığıyla uygulayabildiği gibi sivil toplum kuruluşları ve diğer örgütsel yapılarla da bunu kullanabilir. Siyasi partiler genel olarak ve özellikle seçim dönemleri toplumsal dinamizmi siyasal örgütlenmeye dönüştüren en önemli kurumlardır. Bu yönüyle siyasi partiler toplum katmanlarının anlam dünyalarını siyasal bir harekete dönüştürürler (Şimşek, 2019:1547). Bir tür somutlaştırma ve hareket kabiliyeti kazandırma işlevi gören siyasi partiler böylece toplumsal katmanların seçim ve tercihlerini yansıtır (Kaya, 2021:230).

Çağdaş demokratik devletlerde görüldüğü gibi ülkemizde de seçim kültürünün, milletin egemenliğini ve iradesini yansıtmaya noktasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Vatandaşın iradesini anlamlı hale dönüştürecek kilit nokta ise, o toplumda uygulanmakta olan seçim sistemidir. Bireylerin kullandığı her bir oyun seçim neticesine azami şekilde etkide bulunacağı seçim sistemlerinin demokratik olduğu önemli bir gerçektir. Gerçek demokrasilerde, fertlerin eşit derecede temsil edilmesi de büyük bir zorunluluktur. Katılımı ve kapsayıcılığı geniş bir demokrasi ile seçim sistemi arasındaki bağlantının yadsınamayacağı günümüz koşullarında, toplumu meydana getiren bütün katmanların kültürel, sosyal ve iktisadi hayata aktif olarak katılması, tam demokratik bir yönetim anlayışıyla mümkün olacaktır (Doğan, 2020:1-2). Aktif katılım ilkesi demokrasilerin olmazsa olmazıdır. Halkın oylarını kullanarak temsilcilerini seçmesiyle demokratik süreç tamamlanmış olmuyor, aslında yeni başlıyor. Bu da aktif katılımı sağlanabiliyor. Oylarını kullanan insanlar seçtikleri temsilcileri ve partileri takip etmeli, haklarını aramalı, ifade özgürlüklerini her alanda kullanmalı ve gerekirse dilekçe hakkından faydalanarak demokrasiye aktif katılımını sağlamalıdır. Çünkü iktidarı eleştirmek önemlidir, gereklidir ve sınırlayıcı faydaları vardır. Demokrasilerde çoğunluk yönetse bile azınlığın fikirleri önemlidir ve önemsenmelidir. Çoğunluğun yönetiminde ise bir anayasal sınırlama mutlak olmalıdır. Bu sınırlamalara örnek olarak; anayasa mahkemesi, denge-fren mekanizmaları, denetleme sistemleri, muhalefetin varlığı, sivil toplum kuruluşları, örgütler, topluluklar verilebilir (Atar, 2021).

Muhalefet partileri, 2018 seçimlerinden sonra Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin uygulamaya koyulmasından sonra ilk üç senede yapılan yasama faaliyetlerinin yarısının mecliste oluşturulan kanunlar, diğer yarısının ise Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile gerçekleştiğini ifade etmekte ve yürütme erkinin, kanun yapım aşamasında yasama erki kadar aktif rol oynadığını ve onu *bypass* ederek “yetkisizleştirdiğini” söylemektedir. Bu noktada, demokrasinin aktif katılım ve temsil ilkesi açısından, yasaların yapım aşamalarında meclisin daha aktif rol oynaması, meclis komisyonlarının yeniden işlevlerinin artırılması, mesleki ve sivil toplum örgütlerinden görüş ve önerilerin alınması gerekmektedir (Ertan, 2021). Muhalefet partilerinin de birleştiği görüş, Cumhurbaşkanlığı

hükümet sisteminin bu konuda oldukça eksik kaldığı ve parlamenter sistemle yeni bir dönüşümün başlaması gerektiği yönündedir.

4.3.4. Seçim İlkesi Bakımından

Devletlerin demokratik olabilmesi için zorunlu olarak taşıması gereken özellikler vardır. Bu özelliklerden en önemli üçü demokrasinin seçim ilkesiyle yakından ilişkilidir. Birincisi iktidarın o ülkede seçim yoluyla gelmesidir. Seçimlerin düzenli aralıklarla sürekli olarak yenilenmesi gerekir (Alanda seçim aralığı hususunda genel görüş 4 ya da en çok 5 yıldır). İkincisi; seçim ilkelerinin anayasalarda düzenlenmiş ve seçim kanunlarında uygulanmış olması şarttır. Demokratik devletlerde, iradenin sandığı serbestçe yansıması için seçimlerde gizli oy kullanılmalıdır. Sayımın ise şeffaflık ve katılım için açık sayım şeklinde olması gerekmektedir. Genel oy da demokratik ülkenin seçim ilkelerinden birisi olarak değerlendirilmekte ve cinsiyet, maddi güç, vergi vd. özelliklere bakılmaksızın seçmen olabilecek her vatandaşın oy kullanabilmesini gerektirmektedir. Seçimlerde diğer bir gereklilik ise herkesin kendi oyunu kullanması yani kişisel oy ilkesidir. Her vatandaşın oyunun eşit olması da diğer bir demokratik gerekliliktir. Üçüncü özellik ise; seçimlerin yargısal denetime tabi olmasıdır. Seçimlerin yargı denetimi ve gözetimi altında yapılması özgür seçimler için önemli bir demokratik gereksinimdir.

Türkiye’de halk düzenli periyotlarda sandık başına gitmekte hem kendisini mecliste temsil edecek vekilleri hem de devleti belli bir zaman zarfında yönetecek olan Cumhurbaşkanı için oy atmaktadırlar. Verilen bu oylar kanun ile yapılmış seçim sisteminin belirttiği ilkelere tabii olarak TBMM’deki sandalye dağılımını etkilemektedir. Seçmen aracılığıyla atılan her oyun parlamentonun oluşmasına yansıması ve ülkenin bütün tabakasının mecliste temsil edilmesi yönünden seçim mekanizmaları, modern demokrasilerde kilit bir rol oynamaktadır. Türkiye’de 1946 yılından zamanımıza çok partili siyasal yaşam sürmekte olup, 1946 seçimlerinden 2018’de gerçekleştirilen milletvekili seçimlerine kadar birbirinden farklı birçok seçim sisteminin işe koşulduğu görülmektedir (Doğan, 2020:1-2). Türkiye’de temsili demokrasi uygulanmakta ve genel olarak seçim ilkesi

noktasında demokratik unsurlar özümsemeye çalışılsa da sistemin bir takım problemlili düzenlemelerinin olduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye’de uygulanmakta olan seçim sistemi siyasi partiler arasında ittifak yapmaya uygun, %10 ülke barajlı d’Hondt sistemi olarak uzun yıllar uygulanmıştır. Ancak bu baraj 6 Nisan 2022 tarihinde resmi olarak % 7’ye düşürülmüştür. 2839 sayılı Milletvekili Yasasının 33. Maddesi ilgili fıkrasında yapılan değişiklik sonucunda “oyların “% 10’unu” ibaresi Yüzde yedisini” şeklinde değiştirilerek yayımlanmıştır (31801 sayılı Resmi Gazete). Bu değişiklik kısmi de olsa seçim barajın eskiye oranla daha demokratik bir hala dönüştürmüştür. Mevzuatta bulunan seçim sistemindeki, demokrasilere ve temsilde adalet ilkesine uygun düşmeyen, dolayısıyla aktif ve düzenli katılımı olumsuz yönde etkileyen düzenlemeler ve yönleri şöyle sıralanabilir:

1. Seçim Barajı

Hâlihazırda mevcut seçim sistemi, baraj uygulaması ve ittifak yapmayı mecbur hale getirmesi nedeniyle temsilde adaleti tam olarak sağlayamamaktadır (Yavaşgel, 2014: 229). Sistemde tek başına %7 barajını geçemeyen bir partinin meclise girme şansı ve ilgili partiye oy verenlerin temsil edilme olanağı bulunamamaktadır.

Uygulanmakta olan seçim sistemi, % 7 oy alma potansiyeli olmayan fakat meclise girmek isteyen partileri barajı geçenlerle koalisyon kurma mecburiyetinde bırakmıştır. Oy oranı az olan partilerin meclise girebilmek için diğer partilerle anlaşma yapmak haricinde başka alternatifleri de bulunmamaktadır. 24 Haziran 2018’de gerçekleştirilen milletvekili seçimlerinde İYİ Parti, barajı geçen CHP ile anlaşma yaparak Millet İttifakı’na girmeseydi; almış olduğu %9,96 (4.993.479) oy ile meclise giremeyecek ve 43 milletvekili seçimi kazanamayacaktı (<http://www.ysk.gov.tr/tr/24-haziran-2018-secimleri/77536>).

2. Seçmenlerin Partilerin Aday Listelerine Müdahale Edememesi

Türkiye’de gerçekleşen meclis seçimlerinde her parti, belirli seçim çevresinden seçilecek milletvekili miktarı kadar aday saptamaktadır. 3270 sayılı yasa doğrultusunda Siyasi Partiler mevzuatında gerçekleşen düzenleme neticesinde partilere içtüzüklerinde belirleyecekleri yöntemlerle adaylarını

saptama olanağı sunulmuştur. Bir takım partiler teamül yoklaması yöntemiyle adaylarını tespit ederken, bazı partiler adaylarını parti üyelerinin oy kullandığı ön seçim yoluyla belirlemektedir. Üçüncü bir yöntem de adayların merkezden atama yoluyla tespit edilmesidir. Her üç yöntemde de adayların saptanması parti ve yönetimin inisiyatifine bırakılmaktadır. Yani hem yöntem hem de aday seçiminde partinin fikirlerinin üstünlüğü söz konusudur (Bilir, 2001: 72). Ülkemizde maalesef partilerin yapmış oldukları aday belirlemede, seçmenin tercihini ve isteğini etkilediği yönünde çok özel örneklerin dışında, genele yayılacak biçimde örnekler gözlenmemektedir (Doğan, 2020:67).

3. Seçim Sisteminin Temsilde Adalet İlkesine Aykırı Sonuçları: Her Parti İçin Milletvekili Başına Düşen Oy Miktarının Farklı Olması

Günümüzde kullanılmakta olan seçim sisteminden kaynaklı olarak, vatandaşın hangi milletvekili adayına oy verdiği kesin olarak bilinemediğinden hangi vekil adayının da ne kadar oy aldığı net bir biçimde öğrenilememektedir. Ayrıca %7 barajlı d'Hondt seçim modelinde siyasi partilerin bir vekil çıkarmak için alması gereken ortalama oy miktarı, partilerin aldığı oy miktarına ve kazandıkları milletvekili sayısına göre farklılık göstermektedir. Maalesef; d'Hondt modeli en çok oy alan partinin daha az bir oyla milletvekili kazanmasına neden sebebiyet vermektedir (Yavaşgel, 2014: 229). Tablo 4.1 incelendiğinde; Haziran 2018 tarihli seçimlerde AK Parti, her 72.335 oya bir milletvekili elde ederken; mecliste en az üyesi bulunan İYİ Parti, her 116.127 oya bir milletvekili alabilmiştir. HDP'ye oy veren her 87.752 kişi bir milletvekili ile temsil edilirken; MHP'e oy veren her 113.578 kişinin de bir milletvekili ile temsil edildiği gözlenmiştir. Bu yönden incelendiğinde seçim sisteminden dolayı demokratik olarak seçmenlerin oylarının eşitliğinden söz etmek mümkün değildir (Doğan, 2020:69).

Tablo 4.1. Türkiye’de 24.06.2018 Tarihinde Yapılan Milletvekili Seçimlerinde Parlamente Giren Partilerin Milletvekili Başına Düşen Oy Sayıları

Meclise Giren Siyasi Partiler	24 Haziran 2018 Seçimlerinde Aldığı Oy	Kazandığı Milletvekili Sayısı	Bir Milletvekiline Düşen Oy Sayısı
AK Parti	21.338.693	295	72.335
MHP	5.565.331	49	113.578
CHP	11.354.190	146	77.768
İYİ Parti	4.993.479	43	116.127
HDP	5.867.302	67	87.572

Kaynak: Doğan, 2020, s.69

4. Milletin Temsiline İlişkin Hükümün Hayata Geçirilememesi

Seçim yasasında bulunan milletin temsiline ilişkin hüküm mevcut sistemde fiili olarak uygulanamamaktadır. Mevcut sistemde milletvekilleri kendilerini seçen veya seçildikleri yerleri değil tüm milleti temsil etmesi gerekirken seçildikleri yerler bağlı kalmakta ve temsiliyet açısından sorun yaşanabilmektedir (Doğan, 2020). Bu konu temsil ilkesinde daha ayrıntılı olarak işlenmiştir.

5. Yurt Dışında ve Gümrük Kapılarında Atılan Geçerli Oyların Seçim Çevrelerindeki Sonuca Yansıma Şekli

Yurt dışında yaşayan ve seçimlerde oy kullanacak olan vatandaşların bulundukları ülkelerde veya gümrük kapılarında oylarını kullanmaları sonucunda attıkları oyların hangi seçim çevresine etki ettiği konusunda belirsizlikler bulunmaktadır. Bu seçmenler oyunun hangi seçim çevresinde değerlendirildiğini, hangi adayın milletvekili olabilmesi adına oy kullandığını kesin şekilde bilememektedir ve bu durum her türlü tartışmaya açıktır (Fırat, 2018). Burada tek bilinen seçmenin verdiği oyun hangi partiye gittiğidir. Bu da yeterli değildir.

Adil ve dürüst seçimlerin yapılması demokrasinin olmazsa olmaz kuralıdır. Ancak Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile birlikte ortaya çıkan bir takım dayatmalar ve seçimin her yol denenerek kazanılması mantığı seçim ilkelerinin ihlaline kadar gitmiş ve değişen seçim yasaları, mühürsüz oy pusulalarının kabulü, vd. olaylar demokratik düzene ters bulunmuştur (BBC NEWS Türkçe, 2017). Aslında uzmanlar demokrasi açısından, seçim yasalarının değiştirilmesinin salt çoğunluk açısından zorlaştırılması gerektiğini ve bu noktada Anayasal bir düzenlemenin şart olduğu konusunda görüşler bildirmekte ve bunun acilen yapılmasını öneri olarak sunmaktadırlar (Doğan, 2020).

4.3.5. Temsil İlkesi Açısından

Webster's Third New International Dictionary (1971:600) sözlüğünde demokrasi; "En üst iktidarın halkın olduğu ve halkın belirli aralıklarla tanınan özgür seçimlerde, temsilcilerini seçtiği, temsil ve devredilmiş otorite yöntemiyle halk vasıtasıyla dolaylı olarak kullanılan hükümet şekline olanak tanıyan siyasi sistem" şeklinde tanımlanmıştır (Akt. Tunç, 2008:1115). Demokrasinin ifade edilen bu geniş kapsamlı tanımı incelendiğinde temsil ilkesine önemli bir atıfta bulunduğu ve temsilin demokrasinin olmazsa olmaz gereksinimi olduğu görülmektedir.

Demokrasilerde genel olarak halk adına kararlar, temsilciler vasıtasıyla alınmaktadır. Yani siyasi temsiliyet kavramı, toplumun bütün üyelerinin ve tabakalarının yönetimde temsil edilebilmesi manasını taşımaktadır. Demokratik bir yönetim rejiminde vatandaşın tercih ve iradesinin yönetime yansması seçimler sayesinde gerçekleşebilmektedir. Siyasi hak ve hürriyetlerin bir göstergesi olarak; seçme ve seçilme hürriyeti, her ferdin eşit oya sahip olması ve liberal çoğulculuk siyasi temsilin tamamlayıcı öğelerini meydana getirmektedir. Demokrasilerde her bireyin insan hakları doğrultusunda, temsil edilme ve temsilci olma hakkı anayasal güvence altına alınmış (Sabancılar Eren, 2019:400) ve temsil ilkesi demokratik yönetimler için vazgeçilmez prensip haline gelmiştir. Türkiye'de milletvekilleri halkın temsilcileridir ve seçimlerle göreve gelirler. Ancak bu temsil ilişkisinin mahiyeti emredici değil, temsili vekalet ilişkisidir. Emredici

vekalette halk milletvekiline emir ve talimat verebilirken temsili vekalette böyle bir şey söz konusu değildir. Ayrıca Kemal Gözler sistemlerde temsilci değil görevlilerin de bulunabileceğini ve onların temsilci sayılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü görevliler atanarak göreve gelmekte ve ülkemizde Cumhurbaşkanlığı kabine üyeleri bu görevlilere örnek olarak gösterilmektedir (Gözler, 2021).

Temsilciler sadece seçildikleri yeri değil, bütün milletin vekili ve temsilcisi olduğunu unutmamalı ve ona göre görevini yerine getirmelidir (Tunç, 2008:1118). Ancak mevcut rejimde “Seçim sisteminde Milletin Temsiline İlişkin Hükmün Fiiliyatta Uygulanamaması” görülmektedir. 1982 Anayasası’nın “Milletin Temsili” başlıklı 80. Md’de milletvekillerinin seçildikleri bölgeyi ya da kendilerini seçen halkı değil tüm halkı temsil ettiklerini hüküm altına alınmıştır. Bu hüküm, demokratik temsil ile bütünüyle uyumludur. Meclis faaliyetleri sırasında Türk Milleti, meclisin tümü tarafından temsil edilmekle beraber pratikte az sayıda istisnası bulunmakla birlikte milletvekillerinin, kendi seçim çevresinden olan insanların isteklerine daha duyarlı oldukları gözlenmektedir (Doğan, 2020). Örneğin, İYİ Parti Ankara Milletvekili Şenol Sunat, 29.11.2019 tarihinde TBMM Başkanlığı’na sunmuş olduğu yazılı soru önergesiyle, Çorum Havalimanı’nın ne zaman tamamlanacağını ve Çorum demiryolu hattının yapılmasına ne zaman başlanacağını Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Cahit Turhan tarafından cevaplanmasını istemiştir. Verilen bu önergenin Çorum kamuoyunda konuşulması üzerine Çorum Milletvekili Erol Kavuncu; *“Seçim bölgesi Ankara olan bir milletvekilinin önceliğinin, öncelikle bu kentin problemleri olması gerekirken, Çorum’u seçmesinin dikkat çekici ve düşündürücü olmakla birlikte, TBMM’de birlikte çalıştığımız Sayın Ankara Milletvekili keşke soru önergesi vermeden önce, bizimle görüşseydi, milletvekili arkadaşlarımız il başkanımız ve bütün teşkilatlarımız olarak en önemli gündem maddemizden ve takibimizde olan konular hakkında kendilerini memnuniyetle bilgilendirirdik.”* biçiminde izahta bulunmuştur (<https://www.haberler.com/kavuncu-dan-havaalani-ve-hizli-tren-aciklamasi-12687064-haberi/>).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin seçim barajı temsil ilkesi açısından eleştirilen önemli başka bir argümandır. Seçim barajı bir miktar da olsa aşağıya

çekilmiş ola da yeterli görülmemekte ve birçok siyasi oluşumun mecliste temsil edilemeyeceği düşünülmektedir. Uygulanmakta olan sistemin temsil zaafiyeti olduğu açıktır ve bunun savunulacak bir tarafı da aslında bulunmamaktadır. Zira yeni demokrasilerde ve derin bölünmeler deneyimleyen toplumlarda, nisbi sistemin ve adaletli temsilin "birleştirici" ve "kaynaştırıcı" görevi burada bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Azınlık iradesinin korunması ve sistemle uzlaştırılması esas itibariyle bu yolla mümkün görülmektedir. Özellikle böyle toplumlarda adaletli temsile ağırlık veren bir seçim mekanizması, daha çok tabakanın temsil edilmesini sağlamakta, daha etkin yönetimlerin doğumu için de bir fırsata kapı aralamaktadır (Lijphart, 1994: 185-196).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde daha önceki sisteme göre milletvekili sayısının artırılarak 600'e çıkarılması demokrasi açısından iki farklı şekilde yorumlanmıştır. Muhalefet kanadı bu konuda iktidarın güçlü olduğu yerlerden daha çok sayıda milletvekili çıkarabilmek için yapıldığı yönünde eleştiriler getirirken, ülkenin değişen nüfus yapısı nedeniyle temsil oranlarında bir değişimin yapıldığının ve bu durumun daha demokratik olduğu yönünde bakış açısı da bulunmaktadır. Ayrıca bu değişimdeki amacın vatandaşların kendi ilinde daha fazla temsilciye sahip olmasını sağlamak ve Avrupa Birliği standartlarında bir temsil gücü getirmektir. Nitekim vekil başına düşen seçmen sayısı AB ülkelerinde 40.497 bin iken, Türkiye'de bu rakam 103.544'tür. Vekil başına düşen nüfus AB ülkelerinde 53.764 iken, Türkiye'de 143.166'dır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'deki mevcut milletvekili sayısı temsil gücü bakımından Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin halihazırda yetersiz kaldığı görülmektedir (Coşkun, 2017: 8).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine yönelik yapılan eleştirilerden birisi de; Ishiyama ve Velten (1998)'in başkanlık sistemine dair ifade ettikleri eleştirilerde olduğu gibi demokrasinin yerleşmesi ve demokratik kurumların gelişimine katkı sağlamadığıdır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi yapısı gereği siyaset dışı kişilerin oyuna dahil edilmesi açısından oldukça müsait bir sistem olarak değerlendirilebilir. Mevcut sistemde iki farklı şekilde dahil olmalar görülebilmektedir. Hem cumhurbaşkanı adayları partilerinin ve siyaset yapanların desteğini almadan kendilerini aday olarak tanıtarak seçimlere katılabilir, hem de cumhurbaşkanı kabinesini partilerin koalisyonlarına göre değil, bireysel güveni ve

teknokrasiyi baz alarak siyaset harici atamalar yapabilir. Bu durum Linz (1993)'in de ifade ettiği gibi büyük çaplı bir nepotizm ve kronizme, diğer açıdan da farklı cumhurbaşkanı zamanında kabineyi oluşturan üyelerin bir süreksizliğine evrilebilmektedir. Ayrıca bu durum siyasetin yönetimde tecrübe edinmiş siyasi aktörler temelinde kurumsallaşmasına ket vurabileceği düşünülebilir. Zira kabinede yer alan üyelerin siyasi kariyer süreksizliği demokrasi deneyimlerini düşürebilmekte, demokratik sorumluluk farkındalığını ve temsil ettikleri siyasi topluma karşı sadakatlerini negatif olarak etkileyebilmektedir. Çünkü liberal demokrasi anlayışında politikanın formüle edilmesinde bakanların temel görev ve sorumluluğu yadsınamayacak kadar önemlidir (Öztürk ve Tozak, 2021: 65). Bu durumun temsil ilkesi açısından mevcut sisteme etkileri zamanla daha net anlaşılacaktır.

Çoğunluk, belirli bir hayat anlayışını kural haline getirebilir ve devlet aygıtını, kendi tercih ettiği ahlak, hayat tarzı ve değerler sistemini empoze etmek amacıyla kullanabilir. Çoğunlukçu demokrasi anlayışı olan (saf başkanlık sistemlerinde çoğunlukçu anlayışları engelleyen bir takım denge ve denetleme sistemi bulunmasına rağmen Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde çoğunlukçu yaklaşımın anayasal bir örgüsü bulunmaktadır), iyi toplumun ne olduğunu ortaya koyan bir dizi değere dayalı bir yeni toplum oluşturmak amacıyla araçsallaştırıldığı zaman, ülkede kutuplaşma artmakta ve bu durum özellikle bazı azınlık kesimde ciddi boyutlara varan bir endişeye sebep olmaktadır. Bu endişeye yaşanan hukuk ve sosyal alandaki bazı değişiklikler eşlik etmektedir (Kaya, 2021:212).

Temsil ilkesi açısından cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin önemli bir avantajı olduğu da bildirilmektedir. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin demokratik sistemle daha uyumlu olduğu ve temsil ilkesinin doğrudan gerçekleştiği iddia edilmektedir. Mevcut sistemde yürütme yetkisini elinde tutacak olan cumhurbaşkanı doğrudan halkın oyuyla vazifeye geldiği için, yürütme gücü açısından temsil ilişkisinin diğer hükümet sistemlerine nazaran daha doğrudan olduğu ifade edilebilir. Böylece vatandaşlar oyunu kullanırken, hangi şahsın yürütme yetkisine sahip olmasını talep ettiğini net bir biçimde söylemektedir (Tunç ve Yavuz, 2009: 19).

4.3.6. Çok Partili Sistem İlkesi Bakımından

Çok partili siyasal hayat demokrasinin olmazsa olmazlarından. Siyasi temsile ve siyasi denetlemeye de katkı sağlayan muhalefetin örgütlenmesi, siyasi hürriyetin önemli bir unsurunu meydana getirmektedir. Zira demokrasilerde, tek partili sistemlerin olmamasından dolayı farklı siyasi görüşlerin ve anlayışların iktidara gelme şansı da yüksektir (Sabancılar Eren, 2019:400). Ancak başkanlık sisteminin demokratik kurumların gelişimine katkıda bulunmadığı ve bunun temel sebeplerinden birinin de bu sistemlerin siyasi parti sisteminin gelişimini engellediği eleştirisi (Clark ve Wittrock, 2005) Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi için de geçerli bir eleştiri olarak görülebilir. Hâlihazırdaki sistem hem seçimlerde hem de seçimin ardındaki dönemde yönetimde siyasi partilerin etkin ve aktif kurumlar olarak yer alamadığı iddia edilmektedir. Başkanlık sistemine yöneltilen eleştiriler üzerine ifade edilen bu görüş, Abdullayev (2009) tarafından yapılan bir çalışmanın analizleri ve siyasal verileri ile uyumlu olduğunu göstermektedir. “Yerleşmiş demokrasiler” diye belirtilen başkanlık hükümet modelinin uygulandığı ülkelerde etkili siyasi parti sayısının 2 civarında olduğu bildirilmektedir (Abdullayev, 2009:264).

Mainwaring (1993:200) ise bu konuda, başkanlık sistemi, “çok partililik ve demokrasinin çok güç bir bileşim” olduğunu ifade ederek oldukça iddialı bir görüş bildirmiştir. Araştırmacıya göre başkanlık sistemlerinde bulunan siyasi kutuplaşma, çok partili bir parti sisteminde yasama ve yürütme ilişkisinin dengeli bir biçimde sürdürülmesini mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle Mainwaring ülkemiz gibi toplumsal farklılıkların ve parçalanmaların bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde çok partili bir parti sistemi ihtimalinin kuvvetli olmasından dolayı başkanlık sisteminin tercih edilmesini demokratik açıdan sakıncalı görmektedir.

19. yüzyılın sonundan itibaren, çağdaş demokrasilerde siyasal partiler demokrasinin temel kurumları haline gelmeye başlamıştır (Holden, 2007: 62). Siyasal partiler vatandaşların tercihlerini kitleleştirerek bireylerin yönetime aktif katılımını daha fazla dolaylı hale dönüştürdüğü için eleştirilmekle beraber “milyonlarca ayrı bireyin oylarını birleşik siyasal kararlar içinde düzenleme ve bu oyların yönetim faaliyetinde hesaba katılmasını ve seçimle temasını sağlama

işlevleriyle paha biçilmez mekanizmalar olarak görülmeye başlanmıştır” (Holden, 2007: 87). Modern demokratik yönetimlerde çoğunluğun temsili ve farklılıkların örgütlenerek haklarını koruma adımları sadece partiler vasıtasıyla değil sendikalar, dernekler, yardımlaşma örgütleri gibi sivil toplum örgütlenmeleri sayesinde de yapılmaktadır. Böyle örgütler siyasi platformla sivil toplum arasında “köprü kuran” önemli organizasyonlardır (Touraine, 2004:140).

Siyasi partilerin her biri demokratik hayatın vazgeçilmez bir unsuru olarak görülmeli ve bu ilke tüm siyasiler ve millet tarafından benimsenmelidir. Günümüz Türkiye şartlarında çok partili bir sistemin benimsendiği Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin çok bu ilkeyi demokratik açıdan yerine getirdiği düşünülse de; geçmişte de tecrübe edildiği gibi parti kapatma davaları demokratik değerlere gölge düşürmektedir. Militan demokrasi olarak adlandırılan bu yaklaşım demokratik hukuk devleti anlayışında önemli bir hoşgörüsüzlük örneği olarak değerlendirilebilir (Atar,2021). Nötr görüşü benimsemesi gereken liberal demokrasilerde çoğunluğun görüşleri baskın olmakta ve baskıcı bir anlayış takınılabilmektedir. Bu noktada çoğulculuk ilkesinin demokrasinin pekişmesinde ne derece etkili olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Aslında barışçıl gibi görünen devlet (çoğunluk) bir takım tehlikeleri öne sürerek parti kapatmanın gerekliliğini savunabilir ve bunu bir takım argümanlarla destekleyebilir. Bu nedenle Şu an muhalefet partiler arasında etkili bir konumu bulunan HDP için açılan kapatma davası demokratikleşme yolunda sorunlu bir alan olarak görülebilir. Türkiye şu an güçlü bir liberal demokrasi taraftarı olsaydı özgürlükler rejimini savunacak, azınlıkların ve diğer siyasi ve sivil oluşumların fikirlerini tartışmalarına ve ifade etmelerine hoşgörülü yaklaşacak ve bu düşüncelerin demokrasiye hiç bir şey yapamayacağını ön görebilecektir (Atar, 2021).

4.3.7. Çoğulculuk İlkesi Bakımından

Çoğulculuk gereksinimi liberal demokrasi teorisinin vazgeçilmez ilkelerinden birisidir. Devleti yönetmek için iktidara gelme yarışına, her türlü fikir ve ideolojinin sınırlandırılmadan, örgütlenerek katılabilmesi lazımdır. Çünkü çoğulculuk tolerans ve hoşgörü demektir. Çoğulcu demokrasilerde tüm fikirler

ortaya koyularak tartışılabilir. Çoğulculuğun hak ve özgürlüklerle desteklenmesi ise demokrasi açısından önemli bir kazanımdır (Atar, 2021). Her türlü fikrin ve bütün toplum katmanlarının mecliste ve demokratik platformlarda temsil edilebilmeleri, temsil ettikleri kitlelerin ve kesimlerin her türlü hak, beklenti ve çıkarlarını koruyabilmeleri demokrasinin en önemli değerlerinden birisidir. Bunun sağlanabilmesi için, örgütlenme, fikir ve basın-yayın gibi temel özgürlüklerin olması ön koşuldur (Tunç, 2008:1118). Çoğulcu bir devlet yapısında devletin resmi bir ideolojisi olmamalıdır. Belli bir ideolojiyi benimseyen devlet kendi ideolojisi dışındaki tüm fikirlere kapalı ve çoğulcu düşüncelere karşıdır. Devlet nötr bir yapıda olmalı ve özgürlüklere olabildiğince hoşgörölü ve müdahale etmeyen bir tavır takınmalıdır (Atar, 2011).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi düzenlemeleri incelendiğinde çoğulculuk ilkesi bakımından hem olumlu hem de olumsuz değişimlerin yapıldığı da görölmektedir. Çoğulculuk ilkesi açısından Cumhurbaşkanının adaylık ve seçim usulünün düzenlendiği Anayasa'nın 101 ve 102. Maddelerinin değiştirilip birleştirilerek madde 6'nın hazırlandığı ve bu maddeye göre aday göstermede partilerin aldıkları oyların % 10'dan % 5'e indirilmesi ile adaylarda çeşitlilik artmakta ve çoğulculuk açısından demokratik bir ilerleme kaydedilmiştir. Fakat 20 milletvekilinin bir aday çıkarabilmesi hakkının engellenmesi ise bu noktada sorunlu bir alan olarak değerlendirilmektedir (Esen ve Kalağan, 2020:265).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sistemin en önemli sorunlarından biri de başkanlık sistemlerinde olduğu gibi (Linz,1995: 147) "kazananın her şeyi kazanması" ya da demokratik siyaseti "toplam sıfır" oyunu haline dönüştürmesi ve bu şekildeki bir oyunun içine aldığı bütün olası çatışmaları beraberinde taşıyabilmesidir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi tek kişili bir yürütme organına sahip bir sistemdir. Bu durum, cumhurbaşkanlığı seçimlerini, sistem kapsamındaki siyasi denge açısından oldukça önemli yapmaktadır. Bu nedenle, cumhurbaşkanlığının kazanılması için geniş koalisyonlar kurulması gerekmekte ve bunun da yapıldığı ve yapılmasının devam edeceği gözlenmektedir. Ancak şu anda tecrübe ettiğimiz gibi, bu koalisyonların kurulması demek, siyasi azınlıkların siyasi yarışlarda kendilerini göstermelerine ve belirtilmelerine ihtimal tanımayarak (Ishiyama ve Velten, 1998) siyasi mekanizmanın dışına itilmesine

neden olmaktadır. Ayrıca kaybeden koalisyonların da iktidar ortağı olamadığı ve cumhurbaşkanının görev süresi boyunca siyaset sahnesi dışına itildiği gözlenmektedir. Bu durum demokrasinin en önemli ilkelerinden olan çoğulculuk ilkesine zarar vermekte ve demokratik kurumsallaşmaya engel teşkil etmektedir.

Ele alınan düzenlemeler ışığında 2017 Anayasa değişikliği ile tasarlanan Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi benimsediği demokrasi modelinin tam olarak çoğulcu bir demokrasi modeli olmadığı, çoğunlukçu demokrasi sınıfına dahil etmenin daha doğru bir yaklaşım olacağı söylenebilir (Lijhpart, 1994). Bu demokrasi tipiyle beraber Türkiye’de -20 milletvekilinin bir aday çıkarabilmesi hakkının engellenmesi, seçim sisteminin geniş koalisyonların kurulmasını neredeyse kaçınılmaz hale getirmesi, kaybeden koalisyonların iktidar ortağı olamaması gibi düzenlemelerden dolayı- azınlıkların ilerde çoğunluk olabilme olasılığı korunamamakta ve temel hak ve özgürlükleri de güvence altına alınamamaktadır.

4.3.8. Muhalefete Hoşgörü Bakımından

Demokrasinin önemli ilkelerinden birisi de muhalefetin varlığı ve muhalefete hoşgörünün olmasıdır. Çoğulcu ve liberal demokrasilerin önemli bir unsuru olarak görülen muhalefet etme özgürlüğü, iktidarın geçici ve değişken olduğuna önemli bir vurgu yapmakta, muhalefetin iktidara her zaman aday olabileceği düşüncesi ile görüş ve eleştirilerini dile getirme özgürlüğüne sahip olduğu görülmektedir. Muhalefet iktidar olmasa bile denetimini sürdüren taraftır. Bir ülke demokratik görünmek için muhalefet uydurmaz. Muhalefet olduğu için demokratik olur. Bu nedenle demokratik ülkelerde serbest ve sürdürülebilir muhalefet esastır (Tunç, 2008:1118; Atar, 2021). Bu noktada öncelikle başkanlık sisteminin teorik açıdan muhalefete hoşgörü bakımından demokratik ilkeleri ne kadar yerine getirdiğini sorgulamaktan ziyade uygulama açısından ortaya çıkan tutum ve davranışların sorgulanması gerekmektedir. Türk tipi Başkanlık sistemine getirilen eleştirileri de bu yönde okumak ve uygulamanın nasıl olduğunu bakmak gerekir.

Bir toplumda ideolojik ve siyasi kutuplaşmanın ortaya çıkması, başkanlık sistemlerinde anayasal yapının siyasete yansımalarının bir sonucu olarak

değerlendirilmekte ve muhalefete saygı açısından oldukça tehlikeli bir durum olarak görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütme, yasama ve yargı erkelerinin anayasal görev sürelerinin sert bir şekilde önceden sabitlenmiş zaman dilimlerine dönüşmesinin, bu sistemin demokratik ve diğer gelişimler karşısında esneklik gösterebilme yetisini etkilediği görülmektedir (Abdullayev,2009 :262). Cumhurbaşkanı ve yürütme erki, bu zaman dilimleri içinde her hangi bir tehdit ve tehlike ile karşı karşıya kalmayacaklarını göze alarak temsilini yaptıkları siyasal görüşlerini ve bu doğrultudaki toplumsal fanatiklerini güçleri yettikçe provoke etme davranışı sergileyebilmektedirler. Özellikle Shugart ve Garey'in (1995: 33) başkanlık sistemine getirdiği eleştirilere paralel olarak, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde seçimlerin parti temelli değil kişi temelli olarak geçmesi ve böyle algılanması, özellikle meclis içerisinde farklı partilerden olan meclis üyeleri ile cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanının üye olduğu parti üyeleri arasında bir kutuplaşma ve hoşgörüsüzlüğe yol açabilmektedir. Linz (1993: 129) başkanlık sistemlerinde yasama ve yürütme arasında parlamenter sistemde görüldüğü gibi geçişlerin olmaması veya ittifakların oluşturulması, doğal değiştirmelerin görülmemesinin başkanların siyasal destekten mahrum bıraktığını ifade etmektedir. Oysa parlamenter sistemlerde başbakanın toplumsal ve siyasi baskılardan uzaklaşmak için partisinin durumuna güvenerek güvenoyunu kullanabilir veya vazifesini parti içi bir başka güvenilir birine devredebilir.

Ülkemizdeki parçalı ve disiplinli parti mekanizması dikkate alındığında halkın oyu ile belirlenecek olan Cumhurbaşkanlığı için bir siyasi parti adayının birleştirici olmasının güç olduğu söylenebilir. Aday cumhurbaşkanı seçildiğinde partisi ile ilişkisi resmi olarak kesilmesine rağmen fiili olarak siyasi partinin temsilcisi gibi hareket etmeye devam etme olasılığı yüksektir. Bu nedenle partili cumhurbaşkanlığı tarafsızlığın yitirilmesine yol açarak Cumhurbaşkanlığı makamına zarar verme potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır. Halkın oyu ile seçilen cumhurbaşkanı kendisini partiler üstünde bir güç olarak görme ve yasama kuvveti karşısında üstün olma pozisyonuna düşme tehlikesi belirebilir. Bu durumda Cumhurbaşkanının dengeleyici işlevinden sıyrılarak hükmedici bir pozisyona gelmesi kaçınılmaz olabilecektir. Madde 77'de yapılan düzenleme ile

Cumhurbaşkanı ve TBMM seçimlerinin eş zamanlı yapılması kararlaştırılmıştır. Bu durum da demokratik açıdan bazı sıkıntıların oluşmasına neden olabilmekte, cumhurbaşkanı adayı ve adayın genel başkanlığını yaptığı partinin aynı anda seçimleri kazanma olasılığında mecliste güç yoğunlaşması, ülke yönetiminde yasama ve yürütmenin tek elde toplanması, çoğunlukçu demokrasi anlayışı ve karar mekanizmasının oluşumuna zemin hazırlayacaktır (Coşkun, 2017: 10).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde cumhurbaşkanlığı kazanan aktörün, bir seçim periyodu boyunca, ülkeyi kendi uygun gördüğü stilde ve anlayışta yönetme imkanına sahip olduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanı halkın sembolü gibi düşünülmekte ve ülkenin ulusal çıkarlarının koruyucusu sayıldığı için kendisini belirli partilerle ve başka örgütlü menfaatlerle özleştirmek istememektedir. Hale vd., (2004) başkanlık sisteminde bu durumu başkanın halkın babası rolünü oynayarak partiler-üstü bir konum almaya çalışmalarına benzetmektedir. Bu durum Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde ise cumhurbaşkanının partili olmasından dolayı muhalefete ve muhalefet partilerine karşı bir hoşgörüsüzlük olarak yansıyabilmekte ve ötekileştirmeye neden olabilmektedir. Ulusal çıkarların koruyucusu olarak algılanan başkan, bu çıkarların kapsamının saptanması yetkisini de kendisinde görebilecektir. Demokratik ilkeler kurumsallaşmazsa kişisel ilkelerin devreye girmesi ve hakim olması kaçınılmazdır. Bu nedenle, başkanın, siyasaların oluşturulmasında yasama kuvvetinin, partilerin ve menfaat gruplarının itiraz ve direnişlerinin göz ardı edilmemesi, içerilmesi siyasaların demokratik ve hukuksal altyapısı için büyük önem taşımaktadır (Abdullayev, 2009:265).

Ertan (2021), yaptığı çalışmada Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kurumsal kapasitesinin düşüklüğüne işaret etmiştir. Araştırmacı bu düşüklüğün, “iktidara gelenin her şeyi kazandığı bir siyasi atmosfer yarattığına, bu da siyasi partilerin birbirlerini rakip değil, düşman gördükleri kutuplaştırıcı bir siyasi atmosferin oluşmasına neden olduğunu” ifade etmektedir. Çok partili siyasal hayata geçtiğinden beri muhalefetin, Türkiye’de sistem ile ilgili tartışmaların ve hükümet tarafından yapılan düzenlemelerle ilgili yapılan eleştirilerin birincil öznesi konumunda olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Zira demokratik yönetim şekillerinin önemsendiği toplumlarda siyasi partilerin ve özellikle muhalefetin ülke siyasal

sisteminde asli aktör olduğu odağa alınırsa (Yıldırım, 2020:511), muhalefetin yönelttiği eleştirilere karşın hoşgörölü olmak ölke için önemli bir denge mekanizması, çok seslilik ve hoşgörölü iklimi geliştirilmesine yardım edecektir. Muhalefete hoşgörölü, siyasal mekanizmalara katılımının sağlanması; liberal demokrasi modelinin de temel ilkelerini oluşturmaktadır.

“Siyasal istikrarı artırmak” için Anayasada birçok düzenlemelerin yapıldığı cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, yürütmenin tek bir lidere teslim edilmesi ve kaybeden muhalefetin devlet yönetiminde hiçbir şey elde edemediği sıfır toplamlı oyun haline dönüşmesi demokratik rejimin gerilemesine, temsilde adaletsizliğe ve hükümet istikrarı sağlansa da siyasal istikrarsızlığın ortaya çıkmasına neden olacaktır (Kalaycıoğlu, 2005:23-25).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde bakanların atanması usulünde muhalefete etkin bir rol verilmediği görölmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi başkanlık sisteminin etkin yürütöldüğu Amerika’da bakanlar Başkan tarafından atanmakta ve atamalar senatonun onayına tabi tutulmaktadır. Bu nedenle bazı bakan adaylarının muhalefet eden senato üyeleri tarafından atamalarının geciktiği ve hatta onaylamanın reddedildiği olmuştur. Türkiye’de ise Cumhurbaşkanının bakan atama yetkisi TBMM’nin onayına tabi değildir. Bu nedenle yürütme kuvvetinin bakan atamalarında meclisle uzlaşmak zorunda olmaması (Gözler, 2017b) denge mekanizmasına zarar verdiği gibi muhalefetin pasifleşmesine de yol açmaktadır.

Yukarıda liberal demokrasinin genel ilkeleri doğrultusunda tüm boyutlarıyla irdelediğimiz Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini hayata geçiren Anayasa değişikliği, asli olarak yürütmenin görev ve yetkilerini düzenlediğinden demokrasinin anayasal sınırlamalar boyutuna dair değişimler ortaya çıkmış, siyasi katılım boyutu yani seçim sistemi, örgütlenme hürriyeti ve ifade özgürlüğu ile alakalı değişiklikler getirmemiştir. Keza siyasi özgürlükler açısından Türkiye demokrasisinin iç açıcı bir görünüme sahip olmadığı tahmin edilmektedir. Freedom House endeksine göre hiçbir dönem “özgür/hür/free” sınıfına dahil olamayan Türkiye, 1999-2017 yılları arasında ‘kısmen özgür’ (partly free) olan sicili, bu zaman diliminde yapılan Anayasa değişikliklerinin, siyasi reformların ve

Avrupa Birliği uyum sürecinin etkisi ile iyileşme gösterdiği görülmektedir. Ancak 2017'den itibaren durum değişmiş ve yeni hükümet sistemini uygulamaya koyan 2018 genel seçimleri ve Cumhurbaşkanı seçimlerinden bugüne 'özgür değil' (not free) statüsüne gerilemiştir.³ Raporlar Türkiye'nin bu dönemde "modern otoriterizm"ın örnekleri arasında sayılmıştır. Rapora göre "modern otoriter stratejinin odağında siyasal çoğulculuğu güçlendiren kurum ve kuruluşların hakimiyet altına alınması söz konusudur. Hedef, sadece yürütme ve yasama iradelerine değil, bunlarla beraber medya, yargı organı, sivil toplum, ekonomi ve güvenlik güçleri üzerinde egemenlik kurmaktır. Otoriter liderler seçimleri kendi lehlerine dönüştürmeyi bir zorunluluk olarak görürler. Bu doğrultuda da sivil toplumu, medyayı ve hatta yargıyı zapt etmektedirler". Bu nedenle, mevcut siyasi rejiminde demokrasinin siyasi katılım boyutu yalnızca seçimler yolu ile sağlanmaya çalışılmakta, örgütlenme ve ifade hürriyeti gibi önemli siyasi özgürlükler büyük ölçüde kısıtlanmış durumda olduğu değerlendirilmektedir (Bektaş, 2019).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine demokrasi açısından yöneltilen eleştirilerden birisi de farklı fikirlere ve dini görüşlere saygı duyulmadığı çoğunluğun kendi fikirlerini azınlıklara dayatılmaya çalışıldığı eleştirisidir. Farklı fikir ve dini görüşlere saygı liberal demokrat düşüncüler tarafından benimsenen önemli bir görüştür. Liberal demokratlar, demokrasinin 'çoğunluğun tiranlığına' dönüşmesini engellemek için devletin tüm dini düşüncelere aynı mesafede kalmasını bir zorunluluk olarak görürler (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrasi>). Sevinç (2021) her türlü dini düşünceye eşit uzaklıkta olan bir demokrasinin icat edilemeyeceğini ve eskiden olduğu gibi bu sistemin ilgili uygulamalarında da önemli sorunların var olduğuna işaret etmektedir. Çoğunluğun tiranlığına dönüşmüş yönetimlerde azınlık ve eleştirilere karşı giderek artan oranda sert, hoşgörüsüz ve dışlayıcı bir üslup kullanılmakta ve bazı gruplar

³ Freedom House her senen yayımlanan Dünya Özgürlükler Raporu'nda ülkeleri sivil özgürlüklerin ve politik hakların genişliğine göre derecelendirerek sınıflar. Gerçek bir demokrasi değerlendirme indeksi olmayıp, daha çok seçimsel demokrasilerin tespitine yöneliktir. İndekse göre puanlama şöyledir: free/hür (1-2,5): 60-88 puan; not free/yarı hür (3-5,5): 31-59 puan; hür olmayan (5,5-7): 0-30 puan. Yıllara ait Türkiye'nin demokratik özgürlükler ile ilgili raporlar için bkz. <https://freedomhouse.org/tr/country/turkey/freedom-net/2021>

ötekileştirilebilmektedir. Alanda buna “postmodern otoriterizm” de denilmiştir (Özbudun, 2015:111). Türkiye rejimi için son dönemlerde “yarışmacı otoriterizm” (Levitsky ve Way, 2002: 52) kavramı da belirtilmektedir. Buna göre yarışmacı otoriter rejimler, eşit koşullar bulunmasa da ciddi bir iktidar yarışının yaşandığı, demokratik kurumların hiç değilse şeklen var olduğu ancak fiilen iktidar sahiplerine önemli bir avantaj sağlayacak şekilde işlediği, bu anlamda hem seçimsel demokrasilerden hem kapalı veya tam otoriter rejimlerden farklı olan bir rejim türüdür (Özbudun, 2015:124). İşte bu kavram bu nedenle bu tür rejimleri açıklamak için oldukça işlevseldir. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi tüm boyutlarıyla bu tür bir rejime kapı araladığı düşünülebilir. Bu referanslara göre Macaristan, Venezuela ve Türkiye (Aytaç ve Elçi, 2019:94) bu gruptadır. Böyle rejimlerde anayasacılığın gerektirdiği tüm denge ve denetleme mekanizmaları ayak bağı olarak görülmektedir. Meşruluğun yegane kriterinin seçim sandığında sağlanan üstünlük olması demokrasi açısından sorunlu bir durum olup yarışmacı otoriterizm kavramını ortaya çıkarmaktadır (Özbudun, 2015:45). Çünkü iktidarın tek kişide toplanması ve denge ve denetleme mekanizmalarının zayıflatılması böyle bir tablo sunmaktadır (Kaya, 2021:217).

Genel olarak Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin demokrasi ile uyumunu hem teorik hem de güncel yaşanan olaylar açısından incelendiği bu çalışmada mevcut sistemin liberal demokrasi ilkeleri açısından sorunlarının olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin vaat ettiği/iddia ettiği demokratikleşme düzeyine ulaşamadığı saptanmıştır.

SONUÇ

Bu çalışma, daha önce uygulanan parlamenter rejimin yapısal sorunlarını çözmek ve siyasi istikrarı sağlamak iddiası ile tasarlanmış olan ve 16 Nisan 2017 Anayasa değişikliği referandum oylaması ile yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini; anayasal, kurumsal ve pratik açıdan liberal demokrasi teorisi ekseninde; incelemektedir. Hukuk devletinin; eşitlik, özgürlük, hukukun üstünlüğü gibi prensipleri katılımcı demokrasi anlayışının siyasi katılım ve anayasal sınırlamalar ile ne kadar kurumsallaştırabildiğine bağlıdır. Anayasa değişiklikleri ile esas olarak yürütme gücünün görev ve yetkileri düzenlendiğinden, bu çalışma, yeni hükümet sisteminin getirdiği anayasal ve kurumsal düzenleme ve ilkelerin liberal demokrasi anlayışı ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu incelemiştir.

Demokrasinin oluşmasını ve gelişmesini hedefleyen kurum ve oluşumlar gerçekte pek çok siyasal sistemde bulunmaktadır. Bir ülkede parlamentonun varlığı, siyasi partilerin bulunması, bir anayasanın olması, sivil toplum örgütlerinin çalışması demokrasinin araçlarının etkin olması açısından önemli görülse de her toplumun bir anayasaya sahip olduğu ya da her ülkede siyasi partilerin bulunduğu, ancak buna rağmen yönetim biçimleri olarak adlarının değişebildiği görülmektedir. Aslında önemli olan bu kurumların varlığı değil bu kurum ve araçlar arasındaki ilişkilerdir. Türkiye'nin geçmişten beri demokrasinin temel ilkeleri ve gereksinimleri açısından sorunlarının olduğu ve yapılan çalışmaların Türk demokrasisinin pekişmiş bir demokrasiye dönüştüremediği bilinmektedir. Bu noktada ülkemizde demokrasinin güçlendirilmesi ve istikrarın artırılması argümanları ve iddiaları ile yola çıkılarak atılan adımlardan birisi de hükümet sistemi değişikliğine gidilmesidir. Türkiye'de iktisattan, sosyal hayata, kentleşmeden sağlık ve eğitim mekanizmalarına yönelik gerçekleştirilen pek çok tartışmada; problemlerin kaynağını yalnızca sisteme yükleyen genel bir görüş bulunmaktadır. Aslında ülkelerin kronikleşen problemlerinin çözülmesinde veya mevcut problemlerin daha derin hale gelmesinde, tek başına olmamakla birlikte, hükümet sistemleri ve rejimin dayandığı kurumsal altyapılar oldukça etkilidir. Nitekim Fukuyama (2012: 17), sosyal ve iktisadi anlamda bir çok problemin

kaynağı olarak “zayıf ve başarısız devletleri” göstermiş ve yeni yönetim kurumlarının oluşturulması ve mevcut olanların ise güçlendirilmesinin devlet inşası olduğunu ifade etmiştir.

Demokrasi bağlamında hükümet modellerinin hiçbirisi, yalnızca biçiminden dolayı demokrasiyle özdeş görülemeyeceği gibi, otoriterleşmeye sebep olan tehdit meydana getirecek siyasal tercihler olarak da görülemez. Bu noktada tatmin edici bir demokrasinin, farklı hükümet modelleriyle de başarıyla uygulanması mümkündür. Yani parlamenter, başkanlık ve yarı-başkanlık rejimlerinden her birinin ve ileride gelişebilecek tüm rejimlerin de, demokrasiyle uyumlu şekilde uygulanabilme ihtimali mutlakıtır. Hükümet modellerinin, demokrasinin bulunmasına ve işleyişine uygun ortam oluşturabilmesi kadar, lağvedilmesinde de rol oynayabilmeleri de toplumlara göre değişiklik gösteren bir siyasal gerçektir. Elbette Türkiye için modern demokratik sistem açısından en uygun hükümet modelinin ne olduğu ve başkanlık ve parlamenter rejimlerden hangisinin benimsenmesiyle ülkenin daha demokratik ve istikrarlı bir şekilde yönetileceği konusunda özellikle 20. yüzyılın sonlarından beri artan tartışmalardan bugünkü noktaya ulaşılmış ve hala tartışmalar elzem bir şekilde sürdüğü görülmektedir. Gerçekte sıkıntının tam anlamıyla yönetim sistemi olmadığı, önemli olan sistemin gerektirdiği kısmi rejimlerin ne şekilde kullanıldığı meselesidir. Türkiye’de de 1876 yılından beri tecrübe edilen parlamenter sistem 2007 yılındaki referandum sonucunda yapılan Anayasa değişikliğiyle yarı başkanlık sistemine doğru kısmi bir geçiş yaşamıştır. Başkanlık sistemi bağlamında yapılan tartışmalar ise 1980’lerde başlamış ve özellikle 2014 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra büyük bir siyasi kampanya ile içeriği tam bilinemeyen fiil ve söylemlerle mevcut sistem tanıtılmaya başlanmıştır. Fakat genel olarak sistem tartışmaları, yeni sistemin mevcut ABD başkanlık sisteminin hukuk denetimi ve demokratik ilkelerinden uzak olduğunu düşündürten bir “Türk Tipi Başkanlık Sistemi” olarak ilerlemiştir. Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa değişikliği referandumu ise gerek hükümet sisteminin değişmesi gerek de yasama ile yürütme organları arasındaki yetki paylaşımı açısından Türk anayasa hukuku tarihinin geçirdiği bu serüven içinde mühim bir dönüm noktası haline gelmiştir.

Başkanlık modelini değil mevcut sistemle ilgili tartışmaları temel hatlarıyla iki noktada toplamak mümkündür. Başkanlık modelini savunan görüş, eski sistemin iki başlılığa sebebiyet verdiğini, başkanlık modelinin bu sorunu ekarte ederek daha hızlı karar almaya imkân tanıyacak bir idarî/siyasî örgütlenmeye ortam sunacağını düşünmektedir. Başkanlık modeli karşısında olan görüş ise, bunun bir diktatörlüğe yol açacağı düşüncesindedir. Burada asıl sorulması gereken soru; “başkanlık sistemi daha hızlı karar almaya ve kararları çok daha etkin uygulayabilmeye imkân tanır mı?” Elbette böyle bir imkan vermemektedir. Tipik başkanlık rejimlerinin özü, yasama ve yürütme erklerinin çok net çizgilerle birbirinden ayrışmasına ve yürütme erkinin çok ama çok sıkı bir biçimde yasama erkinin denetimine sokulmasına dayanmaktadır. Demokratik anlayışın en hızlı karar alabilen ve karar alma mekanizmalarını özdeşleştiren bir sistem olduğunun düşünülmesi oldukça hatalıdır. En hızlı karar alan ve bu kararları en etkin biçimde uygulayabilen rejimler demokrasiler değildir; tam tersi faşist rejimlerdir. Zira bu rejimlerde bir kararın alınması için tartışılması (yasama aşaması), uygulanacak karar doğrultusunda idare edenlerin (yürütme) kararı alanlar vasıtasıyla denetiminin yapılması ve bu süre zarfında ortaya çıkan ihtilafların bambaşka bir kurum (yargı) tarafından neticeye bağlanması gibi bir zincire ihtiyaç duyulmaz: Lider karar alır; liderin seçtiği ekip uygular: Faşizm oldukça hızlı karar alabilen ve onu etkin bir biçimde uygulamaya geçirmeye katkı sağlayan bir rejimdir. Halbuki demokrasi bu ifade edilenler açısından oldukça berbat (!) bir rejimdir (Kaynar, 2021). Pek çok devlet rejiminde yalnızca yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında görev dağılımı ile yetinilmez; çoğunda yasama erki (bicameral) ve yürütme erki bile (başbakan/cumhurbaşkanı/kral) ikiye ayrılarak karar alma-uygulama aşaması daha karmaşık bir mekaniğe bağlanır. Yukarıda da temel hatlarıyla belirtilmeye çalışılan gibi, siyasal karar alan güçleri bölmek, demokratik görüşün en bilinen özelliğidir. Bunun anlamak için Montesquieu’nun Kanunların Ruhu eserine bakmak bile yeterli olacaktır. Karar alan kısmi rejimleri bölmek (iki başlılık olarak eleştirilen) demokratik yönetimin ‘kusur’u değil, asıl hedefidir; daha da mühim olanı, başkanlık modeli bu iki başlılığı yok etmek değil, derinleştirmek, kurumsallaştırmak istemektedir (Kaynar, 2021). Başkanlık rejimi, yasama ve yürütme erkinin, parlamenter sisteme göre çok daha fazla ve kurumsal olarak

ayrıştığı bir model olarak belirtilir. 2. Dünya Savaşı öncesinin faşist rejimleri - yaygın olarak- parlamenter modellerle yürütülen ülkelerde ortaya çıkmıştır. İki başlılık demokrasinin kendisidir; demokratik anlayış her açıdan bu süreci bölme, parçalama gayesindedir. Gerek başkanlık olsun gerek parlamenter model olsun demokrasi açısından bu değişmeyecektir. İki model arasındaki temel fark bu bölünmenin nasıl gerçekleştirildiği ile alakalı 'teknik' bir tartışmadır. Demokrasi yalnızca bir usul değildir. Demokrasinin o ülkenin kendi içerisinde (siyaset sosyolojisinde) bir karşılığı bulunmuyorsa, o ülkenin demokrasi kültürü mevcut değilse, parlamenter sistemin de başkanlık sisteminin de bir 'şeflik' sistemi doğuracağı çok açıktır. Bir ülkede pratikte uygulanan sistemin bir tek kişi yönetimine, bir şeflik sistemine yoksa demokratik bir içeriğe mi yol açacağı sadece siyasal 'form' ile değil, sosyolojik 'öz' ile şekillenir. Sistemin belirleyicisi kalıpların kendisi değil, onların nasıl uygulandığını şekillendiren siyasal kültür, toplumsal yapı gibi unsurlardır (Kaynar, 2021).

Demokrasilerde ortaya çıkan farklı bir sorun da çoğunluğun tiranlığı meselesidir. Demokratik modeller tartışılırken ortaya çıkan ve temel olarak kararların çoğunluğa göre alınmasını öngören, buna bağlı olarak azınlık gruplara ve kişilere yönelik baskıyı anlatan bir tür demokratik despotizmdir. Demokratik seçim araçları, belirli bir süre sonra çoğunluğun elinde bir sindirme ve baskı aracına dönüşebilmektedir. Karar alan yetkililerinin devletin bekasını koruma bilincini halkta geliştirme ilkesiyle ortaya koydukları milli iradeye, yani çoğunluğun gücünü seçimlerle alan grup, muhalif gruplarla anlaşma sağlayacak toplumsal tavrı da ekarte etmektedir. Bu doğrultuda milli irade, çoğunluğun muhalif diğer gruplar üzerinde egemenlik kurmak suretiyle karar ve isteklerini baskı ve kimi zaman şiddetle dayatması biçiminde meydana çıkmaktadır. Siyasilerin sürekli kullandıkları milli irade kavramı, çoğunluğu oluşturan halkın da yanılabilmesine bağlı olarak adil olmayan ve antidemokratik kararlar alınmasıyla, çoğunluğun gücünü kısıtlayacak tüm ana etkenleri yok saymaktadır. Halbuki içinde farklı unsurları bulunduran toplumlarda çoğunluğun gücüne dönüşen demokratik yönetimine kendi içinde azınlıkların ve diğer muhalif grupların varoluşlarını tehdit etmesini önleyecek kısıtlamalar getirmek, demokrasinin despotizme dönüşmesini engelleyecektir (Hamilton ve Madison, 1962; Mill, 2017; De Tocqueville, 2020).

Tüm bu argümanlar doğrultusunda hükümet modellerinin demokratik olabilmesi için yalnızca belli bir türün seçilmesinin yeterli olmadığı, kuvvetler ayrılığı ilkesinin en önemli güvence olduğu ortaya koyulmaktadır. Ayrıca halkın vasıtasıyla çoğunluğun oyuyla seçilen iktidarın gücü tek elde toplamaması ve sistemin çoğunluğun tiranlığına evrilmemesi için mutlaka gücün dağıtılması, denge ve fren mekanizmalarının hayata geçirilmesi gerektiği aşıkardır. Bu şartlar ve unsurlar modern demokrasinin gereğidir. Zira liberal siyaset kuramının bir ürünü olan ve anayasa hukukunun destek kolonlarından biri olan güçler ayrılığı ilkesi baskıcı monarşik rejimlerin kullandığı hak ihlallerini saf dışı bırakmak için kişisel özgürlükleri anayasal güvence altına alma gayretlerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sistem yöneticilerinin keyfi uygulamalarının engellenebilmesi için güçler ayrılığı önemli bir faktör olmuştur. Bu hedefin gerçekleşebilmesi için de devletin temel mekanizmaları birbirinden bağımsız bir şekilde denge içerisinde işletilmelidir. Fakat 2017 yılında yapılan referandumla birlikte şekillenmeye başlayan Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin Anayasal denge ve denetleme mekanizmalarını zayıflatarak Türkiye'nin demokratik hukuk devleti adına uzun yıllardır yatırım yaptığı devlet mekanizmasının kurumsal kapasitesini aşındırdığı, kişiselliğe ve keyfiyete maruz bırakılarak otoriterleştiği sıkça ifade edilmekte ve eleştirilmektedir. Bu sorunların çözümü için ülkenin radikal/katılımcı ve liberal demokrasiye geçmesi gerektiği de savunulmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin biçimsel olarak demokratik koşullara sahip olduğu görülmektedir. Sorunları olsa da bir anayasasının olması, serbest seçimler, siyasi partiler, bağımsız olduğu ifade edilen mahkemeler, basın organları, sivil toplum örgütleri, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, kuvvetler ayrılığı, muhalefetin varlığı vb. (Özalp, 2008:156). Ayrıca elde edilen bulgular doğrultusunda mevcut sistemin seçim demokrasinin koşullarını yerine getirdiği de görülmektedir. Fakat liberal demokrasinin temel ilkeleri açısından Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini yakından incelediğinin, hem halkın hem de siyasal aktörlerin temel haklar, özgürlükler, siyasi hakları hususunda pek çok sınırlamaların bulunduğu ve anayasal güvencenin uygulanmadığı, kuvvetler ayrılığı ilkesinin bypass edildiği, temsil, çoğulculuk ve aktif katılım açısından seçim mevzuatlarının sorunlu olduğu, muhalefete hoşgörünün yetersiz olduğu ve

siyasi kutuplaşmanın bulunduğu, şeffaflık, denetlenebilirlik ve hesap verebilirlik ilkeleri açısından problemlerin yaşandığı, yargı erkinin baskı altına alındığı ve bağımsızlığını yitirdiği görülmektedir. Bu sebeple “Türkiye’de kalite ve nitelik açısından sorunlu bir demokrasi bulunmaktadır” denilebilir ve Türk demokrasisi Merkel (2010) ‘in demokrasi modelindeki arızalı demokrasiler kapsamındaki illiberal demokrasi grubunda değerlendirilebilir.

Türkiye uzun yıllardır yaptığı tüm birikimlere ve kazanımlara rağmen tam anlamıyla demokratik bir devlet görünüm şekli elde edememiş, hatta demokratik düzenden her geçen gün daha da uzaklaştığı düşünülmektedir. Zira Freedom House yıllık ölçümleri de bunu kanıtlamaktadır. Türkiye günümüze kadar hiçbir ölçümde “özgür/hür/free” sınıfına dahil olamamış, 2018 yılına kadar “kısmi özgür” olarak değerlendirilirken Cumhurbaşkanı seçimlerinden itibaren yani 2018- 2021 arasındaki tüm ölçüm ve raporlarında özgür olmayan ülkeler sınıfına dahil edilmiştir. Bu nedenle hem raporlarda hem de araştırmacılar tarafında Türkiye’nin içinde bulunduğu dönemde deneyimlediği rejimin katı ve kapalı bir otoriterizm olmadığı bu rejimin “yarışmacı otoriterizm” veya “modern otoriterizm” örnekleri arasında sayılabileceği ifade edilmektedir. Nitekim araştırmanın bulgularında da elde edildiği gibi; Türkiye’de her seçim döneminde önemli bir iktidar yarışı yaşanmakta, demokratik organlar şeklen bulunmakta, denge ve denetleme mekanizmalarının işlevselliğinde sorunlar yaşanmakta, siyasal çoğulculuğu kuvvetlendiren kurumlar kontrol edilmeye çalışılmakta ve hatta yargı, sivil toplum, medya, ekonomi gibi alanlarda egemenlik kurularak özgürlükler sınırlandırılabilir. Maalesef, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin Türk siyasi rejimini demokrasiden uzaklaştırarak otoriterleştireceği riskine dair Venedik ve Avrupa Komisyonu raporlarında da endişelerin dile getirildiği görülmektedir.

Bu çalışmada cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi demokratik açıdan irdelenirken aynı zamanda başkanlık ve parlamenter sistemler karşısındaki durumu ve dolayısıyla farklılıkları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Daha önce ifade edilen başkanlık ve parlamenter sistemin belirleyicileri dikkate alındığında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ne tür bir sistem olduğu yeniden belirtmekte fayda bulunmaktadır. Mevcut sistem başkanlık sisteminden ilham alan ancak yapılan anayasal düzenlemelerle farklı özelliklerin eklendiği veya çıkarıldığı Türk

tipi başkanlık sistemidir. Mevcut sistemde özellikle Cumhurbaşkanının görev, yetki ve sorumluluklarına göz atıldığında klasik başkanlıklardan daha güçlü ve etkin olduğu belirtilebilir. Nitekim başkanın yasama kuvveti tarafından görevden alınabilmesi, başkanın yasama kuvvetini feshedebilmesi, başkanlık seçimleri ile parlamento seçimlerinin aynı tarihte gerçekleşmesi, cumhurbaşkanı yardımcılarının halk vasıtasıyla seçilmemesi, Bakanların göreve gelmesinde meclis onayının olmaması, cumhurbaşkanının üst düzey bürokratların atama yetkisinin meclisin onayına tabi olmaması, cumhurbaşkanının bütçe yetkisi gibi özellikleri dikkate alındığında Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin karakteristik bir başkanlık sisteminin ötesine geçtiğini vurgulamak doğrudur. Bununla beraber yasama ile yürütme erklerinin aynı partiden olduğu bir görüntü kuvvetlerin net bir şekilde birbirlerinden ayrıldığı sert kuvvetler ayrılığının olduğu başkanlık sistemlerine aykırı bir olgudur. Çünkü yasama ve yürütme erklerinin iç içe olduğu ve özdeşleştiği hükümet sistemi sert kuvvetler ayrılığını benimsemiş başkanlık sisteminden ziyade parlamenter sistemi daha çok hatırlatmaktadır. Bunun yanında mevcut sisteminin günümüze kadarki durumuna göz atıldığında, sistemin işlerliğinde Cumhurbaşkanı ile parlamento çoğunluğunun aynı partiden olmasının gerçekleştirilen işlemlerde ve düzenlemelerde akışkanlık ve alışkanlık sağladığı gözlenmektedir. Böylece Cumhurbaşkanlığı makamı, kararnamelerini engellemelere tabi olmadan çıkarabilmekte ve aynı anda yasama organından da istediği kanunların çıkarılmasını sağlayabilmektedir. Keza Cumhurbaşkanı ile parlamento çoğunluğunun farklı partiden olması senaryosu gerçekleştiğinde, yürütme organının hareket alanı azalacağı gibi Yürütme organı her istediği kararnameyi ve kanunu çıkarma konusunda sorunlar yaşayabilecektir. Ayrıca mevcut sistemin parlamenter ve başkanlık sistemine göre tüm artıları ve tüm eksilerinin tam olarak deneyimlenemeyecek kadar geçmişi olmadığı da bir gerçektir. Tüm bu ifade edilenlerden dolayı bu çalışmada elde edilen bulgular ve ifade edilen argümanların hepsi oldukça kısa bir döneme işaret etmektedir. Bu bağlamda şu anki haliyle “mevcut sistemin modern demokrasi modelleri ile uyumluluk gösterebilir mi? sorusu bize; yürütme yetkisini tek başına kullanan cumhurbaşkanı, güç ve etkinliğini direkt olarak demokratik yollarla seçilmekten almakta olup, yasama kadar asli bir kuvvete işaret etmekte ve bu meyanda bir

egemenlik yetkisini kullanabildiğini göstermektedir. Tüm güçlerin yürütmenin etrafında toplanmasıyla da demokratik meşruluk elde eden Cumhurbaşkanı sistemin odak figürü haline gelmekte ve aslında parlamentonun kümülatif yetki ve iradesi pasifleştirilerek demokratik daralmaya bir işaret ortaya çıkmaktadır.

2018'den beri Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin hem teorik açıdan hem de pratiğe yönelik uygulamaları açısından yukarıda demokratik ilkeler açısından tek tek incelediğimiz ve ortaya koyduğumuz argümanlar noktasında uzmanlar arasında da genel bir kanı bulunmaktadır. Bu bağlamda sisteme ve yapılan uygulamalara eleştirel açıdan yaklaşan uzmanların yaklaşımları ve ele aldığı riskler ile bu çalışmada ifade edilen temel argümanlar kısaca şöyle özetlenebilir.

- Cumhurbaşkanlığı sisteminde yürütme etkili bir yasama denetimine tabi değildir.

- Meclis'in bulundurduğu denetim araçları etkisizdir.

- Meclis soruşturmasının işletilebilmesi ve kullanılabilmesi oldukça zordur.

- Seçimleri yenileme yetkisi açısından yasama ve yürütme erkleri eşit değildir.

- Yürütme erkinin asli düzenleme alanları yasama erki aleyhine genişlemiştir.

- Cumhurbaşkanının artan işlevleri ve yetkilerine karşılık TBMM tarafından yeterince denetlenemediği ve yargı tarafından denetimi ise pratikte pek mümkün görülmemektedir.

- Anayasal muhalefet hakkı daralmıştır.

- Cumhurbaşkanı kararnameleri

- Veto yetkisinin zorlaştırıcı unsurları meclisi zayıflatmaktadır.

- Eş zamanlı olarak yapılan seçimler yasama ve yürütme erklerinin aynı partiden çıkmasına neden olmakta ve kuvvetler ayrılığı kuvvetler birliğine dönüşmektedir.

- Cumhurbaşkanı partili olduğu için ve parti başkanlığı görevini sürdürdüğü için yasama ile yürütme arasında ayırım kalkmakta, yasama erkinin denetlenmesi oldukça zor, hatta mümkün olmamaktadır.

- Cumhurbaşkanı yardımcılarının Anayasal konumu demokratik açıdan sorunlu bir alandır.

- Cumhurbaşkanı yardımcılarının vazifeye gelme ve ayrılma teknikleri ile görevlerinin nitelikleri demokratik ilkelerle bağdaşmamaktadır.

- Kabineyi oluşturan bakanların vazifeye geliş ve vazifeden ayrılış yöntemleri demokratik ilkelerle bağdaşmamaktadır.

- Kabinede alınan ve uygulanmaya konulan kararların anayasal ve kanuni altyapısı bulunmamaktadır.

Tez çalışmasında yapılan analizler sonucunda araştırma sorusundan hareketle aşağıdaki bulgular tespit edilmiştir:

- Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin tek başına Türkiye'nin demokratikleşmesini sağlamak için yeterli bir mekanizma olmadığı

- Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yasama ve yürütme erkleri anayasal olarak zayıf bir yasama ve güçlü bir yürütme şeklinde düzenlendiği

- Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi güçler ayrılığı ilkesinin yürütme lehine bozulmasına yol açtığı bulunmuştur.

- Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin çoğunlukçu demokrasi anlayışına evrildiği bulunmuştur.

- Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin liberal demokrasi anlayışının gelişimini olumsuz yönde etkileme potansiyelinin olduğu bulunmuştur.

- Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemin tek kişilik karar alma mekanizması oluşturduğu bulunmuştur.

- Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile seçilmiş cumhurbaşkanı kendisine -tek kişiye- tanınan yetkilerle parlamento gibi temsili demokrasi kurumlarını etkisiz bırakma gücüne sahip olduğu bulunmuştur.

- Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin parlamentoyu, temsili demokrasiyi sağlayan temel işlevinde güç ve yetki kaybına uğrattığı bulunmuştur.

- Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yargı organının bağımsızlığını olumsuz yönde etkileyen yetki ve sorumluluklara sahip olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye’de tesis edilen partili cumhurbaşkanlığı sistemi iki yönden istisnaidir. Birincisi, cumhurbaşkanına yasama ve yargı kuvvetleri aleyhine tanıdığı geniş yetkilerle başkanlık sisteminin genel pratiğinden uzaklaşmaktadır. İkincisi ise, Türkiye’nin parlamenter sistem üzerine temellendirilen ve Kıta Avrupa’sı tarihini anımsatan anayasacılık tarihinden bir sapmadır. Fakat yine daha önce tartışıldığı üzere ülkemizde 1982’den beri uygulanmakta olan parlamenter sistem de cumhurbaşkanına verdiği geniş yetkilerle tipik parlamenter sistemin genel niteliklerinden farklılaşmaktaydı. Gerçekte yeni bir sistem önerisi, Ülkenin hükümet sistemlerinde 1982 Anayasası’ndan bugüne sürmekte olan ayrıksılığı yok edecek hukuki düzenlemeleri içinde barındıran bir sistem önerisi olmalıdır. Türkiye’nin başkanlık sistemi olmayan başkanlık sistemi yerine geçmişin parlamenter sistem olmayan parlamenter sistemi önerisi sağlıklı bir öneri olarak görülmemektedir (Ertan, 2021b). Önerimiz hukuksal alt yapısı sağlam, demokratik değerleri benimsemiş, denge ve denetleme mekanizmaları etkin yeni bir hükümet sistemi önerisidir. Adının ne olduğundan ziyade içeriği, kuramları ve kuralları önemli yeni bir sistem. Ancak yalnızca hukuk kuralları ile oynanarak demokratik soruların çözülmeceği yalnızca bir çemberin etrafında dolaşılacağı da deneyimlerle kanıtlanmıştır. Uzmanlar konunun mevzuatla, Anayasa ile parlamenter veya başkanlık sistemi ile de ilgisinin olmadığını ifade etmektedir. Demokratikleşme isteğinin kanun maddeleri dünyasına gömülmemesi gerektiğini savunan Sevinç’in (2021) de belirttiği gibi “hukuksal/kurumsal değişiklikler bir ülkenin demokrasi sorunsalını yek başına çözememektedir”. Siyaset bilimci Demirkent (2021), Cumhuriyetin değerleri yalnızca eskiye veya hayali bir geleceğe değil şu ana ilişkin olduğunu belirtmekte ve sistem tartışmalarına farklı açıdan yaklaşmaktadır. Muhalefet partilerinin sistem değişikliği önerisinin önemli ama yeterli olmadığını belirtmekte ve sistem eleştirisinin bugünün siyasetine yönelik getirilecek somut politika önerileriyle birlikte irdelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Aksi takdirde hukuki/kurumsal düzenlemelere odaklanan hükümet

sistemi değişikliği tartişmaları, bugünün sıkıntılarının bugün konuşulmasını engelleyen ve bugünün sıkıntılarının çözümlünü sistemin değişeceği, güçlendirilmiş parlamenter sisteme dönüşeceği güne havale eden bir apolitikleşmeye kapı aralayabilir⁴. Anayasada bulunan kanun maddeleri ne kadar iyi yazılmış olursa olsun soyuttur ve onları günlük hayatta ete kemiğe büründürecek olan bugünün siyasetidir (Ertan, 2021b). Demokrasi korunması gereken bir olgudur ve bu göreve sadece partiler ve siyasi aktörler değil tüm insanlar haizdir (Gözler, 2021).

İfade edilen tüm bu sebeplerden ötürü Türkiye'nin gerçekleri ile uyuşmayacak bir hükümet sistemini hayata geçirmektense parlamenter sistemin önceden deneyimlenen sıkıntılarını çözecek değişiklikler yapılması düşünülebilir. Hükümet sistemi değişikliği konusunda; her toplumun tarihi gelişimlerinin, politik yapısının, toplumsal ve sosyal kimliğinin farklı olduğu odağa alınarak, devletlerin mevcut problemlerini giderecek çözümlere başvurulmalıdır. Siyasi düzende her problemin çözümünün de kendi içinde olduğu da dikkate alarak; problemlere harici çözümler aramak yerine, Türkiye'nin kendi dinamiklerinden beslenecek çözümler bulmak gerekmektedir. Bunun için öncelikle seçim barajı daha aşağıya çekilmeli ve partiler siyasi liderlerinin baskısından kurtulabilmelidir. Bununla birlikte sivil toplum örgütleri insanları bilinçlendirmede aktif olarak rol ve sorumluk almalıdır. Özet olarak belirtmek gerekir ki hükümet sistemlerinden birini ısrarla savunmak yerine; kişi hak ve hürriyetlerin güvenceye alınması, demokrasi ve hukukun üstünlüğü yolunda adımlar atılması, rejimler ve özgürlükçü demokratik toplumlar için daha yararlı ve yerinde olacaktır. Ülke olarak çağdaşlaşma, ekonomik istikrarı artırma, adaleti sağlama, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alma adına pekiştirilmiş liberal bir demokrasiye, bunun için de Atatürk'ün mirası olan ilkelerini ve düşüncelerini bir referans ve klavuz kabul etmeye büyük ihtiyacımız bulunmaktadır. Bu bağlamda B. Lewis'in 2010 yılında ifade ettiği ümit dolu sözler önemlidir. Lewis (2010:67); "Bir asırdan fazla bir vakittir çağdaş

⁴ Zira yapılması gereken sistem değişikliğine dair kurumsal tartişmaların, usulsüz ihalelerle alınan kamu mallarının tekrar kamusallaştırılması, Covid-19 pandemisinin tüm çıplaklığıyla faş ettiği güvencesiz çalışma şartlarının sorunsallaştırılması, yükseköğretimde öğrencilerin yurt problemlerinin ortaya koyduğu eğitim hakkı eşişsizliği ve sosyal hakların genişletilmesi, önemli şekilde artan kira fiyatlarının görünür kıldığı barınma hakkı kavramı, çevre hareketleri ve laiklik tartişmalarıyla birlikte siyasileştirilerek ele alınmasıdır.

Türkiye'nin dönüşümünü izlemiş olan birine, bu değişme sürecinin, geciktirilebilir ya da hatta duraksatılabilirse de, artık geri döndürülemeyeceği kesin görünmektedir" değerlendirmesini yapmıştır.

Genel olarak Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin demokrasi ile uyumunun hem teorik hem de güncel yaşanan olaylar açısından incelendiği bu çalışma mevcut sistemin liberal demokrasinin temel ilkeleri ile örtüşmeyen yanlarının çoğunlukta olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumun temel nedenleri arasında demokrasilerin bel kemiği olan kuvvetler ayrılığı ilkesinin "siyasal istikrar" vurgusuyla aşındırılarak yürütmenin diğer kuvvetlerin aleyhine aşırı biçimde güçlenmesinin geldiği ortaya konmuştur. Bu yönüyle dünyada uygulanan ve literatürde yer alan hükümet biçimleri ile uyuşmayan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi liberal demokrasinin temel ilkeleri bağlamında da evrensel düzlemde uzaklaşmaktadır. Demokrasinin özünde gücün tek elde toplanmaması, dengelenmesi ve denetlenmesi ilkeleri yer almaktadır. Türkiye'nin benimsediği başkanlık sisteminden ilham alan mevcut sistemin denge ve denetleme açısından düzeltici ve dönüştürücü dokunuşlara gereksinimi olan sorunlu alanları bulunmaktadır. Tüm bu sorunlu alanlara rağmen Türkiye'nin geçmiş siyasi tecrübelerinden hareketle hukuk devletine ulaşma ve demokratikleşme potansiyeline sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bu çalışmada cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin demokratik açıdan irdelenmesi sonucunda ulaşılan bulgular doğrultusunda tespit edilen bu sorunların çözümüne yönelik öneriler şöyle sıralanabilir;

- Yeni bir sistemle veya mevcut sistemde yapılacak değişikliklerle yasama-yürütme ilişkilerinin anayasal olarak zayıf bir yasama ve güçlü bir yürütme kurgusundan çıkartılıp yeniden düzenlenmesi,
- Parti ve seçim sistemlerinin yeniden düzenlenerek parti liderinin aşırı güçlendirilmesinin önüne geçilmesi,
- Yönetim sisteminin istikrarı, herhangi bir siyasi karmaşaya neden olmaması açısından denge ve denetlemeyi sağlayan anayasal mekanizmaların yeniden kurgulanması,

- Denge ve fren mekanizmalarının sağlıklı ve anayasal olarak doğru bir şekilde düzenlenerek yürütmenin yasama denetimi gibi anayasal sınırlamalardan kaçınılabilmesinin önüne geçilmesi,

- Yargının bağımsız ve tarafsız yapısının korunması için Cumhurbaşkanının Anayasa Mahkemesi ve Hâkim ve Savcılar Kuruluna yaptığı üye atama sayıları düşürülerek yargı üyelerini seçme ve atama yöntemlerinin gözden geçirilmesi,

- Cumhurbaşkanlığı kabinesine yapılan bakan atamalarında meclis onayının getirilmesi,

- Cumhurbaşkanlığı kabine toplantılarında alınan kararların uygulanması noktasında sağlık bir yasal düzenlemenin yapılması,

- Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin anayasal temellerinin hukuk devleti ilkesi çerçevesinde yeniden düzenlenmesi,

- Kişi hak ve hürriyetlerin anayasal güvence altına alınarak basın, fikir ve siyasal özgürlüklerin geliştirilmesi,

- Sivil toplum örgütlenme yapısının daha demokratik hale dönüştürülerek ülkede her bireyin temsil edilebilme ve aktif katılım gücünün geliştirilmesi,

- Azınlıkların ve muhalefet edenlerin iktidar yönetimine aktif katılımları artırılarak çoğunlukçu değil çoğulcu ve katılımcı demokrasinin öne çıkarılması,

- Cumhurbaşkanlığının atama yaptığı üst düzey bürokratlarda sınırlandırmalara gidilerek bürokratların ve kamu memurlarının atanmalarında liyakatin önemsendiği demokratik atama yöntemlerinin benimsenmesi,

Böylece mevcut sistemin demokrasiyle uyumunun geliştirilmesi önerilmektedir.

Bu çalışmada yeni bir sistem önerisinden ziyade getirilen sistemde hayata geçirilmesi gereken düzenlemeler, anayasal temelleri bulunan demokratik uygulamalar ve demokratikleşmesi gereken kurumsal örgütlenme yapısı daha çok önemsenmektedir. Bu nedenle ilk önce liberal demokrasinin temel ilkesi olarak hukuk devleti ilkesinin gerçekleşmesi sağlanmalıdır. Anayasada benimsenen güçler ayrılığı ilkesinin hayata geçirilerek hukuk devleti yapısındaki

aksaklıkların düzeltilmesi ve böylece demokrasideki sorunlu alanların giderilmesi önerilmektedir. Liberal demokrasinin tam anlamıyla benimsendiği ve bu demokrasinin ilkelerinin uygulandığı bir sisteme sahip olmak Türkiye için birincil öneme sahiptir. Sistemin adından ziyade iinin nasıl doldurulduğu ve Türk Anayasasının nasıl uygulandığı önemlidir. Araştırmadan çıkarılan genel öneri, hangi ideolojik perspektiften bakılırsa bakılsın yürütölen tüm tartışmalarda demokrasinin benimsenmesinin temel koşul olduğu konusunda uzlaşılması gerektiğidir. Hem iktidar hem de muhalefetin temel argümanı, hareket noktasını bu gerçeklik oluşturmalıdır.

Bu çalışmada cumhurbaşkanlığı siteminin Anayasanın öngördüğü teorik sistemle birlikte literatürde henüz az incelenmiş olan pratik durum da irdelenmiştir. Ancak her gün yeni bir uygulama ve düzenlemenin hayata geçirildiğı yeni sistemde güncel uygulamaların her birine değinmek ve her birini irdelemek hem zaman hem de çalışmanın diğerk koşulları açısından mümkün değildir. Bu nedenle bu araştırmada incelenen dokümanlar sınırlandırılmış incelenen kararnameler ve düzenlemelerden örnekler seçilerek çalışmada sunulmuştur. Dolayısıyla bu konuyla ilgilenen öğrenci, akademisyen ve uzmanlara bu çalışmada ele alınmayan karar, kararname, uygulama ve düzenlemeler doğrultusunda benzer konuda araştırma yapmaları önerilmektedir.

Son söz olarak; demokrasinin kavramsal ve kuramsal açıklamasının yapılması, hükümet sistemi çeşitlerinin irdelenmesi ve ölkemizde uygulanan mevcut Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin demokrasiyle uyumunu ortaya koymak ve değerlendirmek amacıyla yapılan bu çalışmanın demokrasinin kurumsallaşması, işleyiş ve iyileştirilmesine katkı sağlaması beklenmektedir. Betimsel nitelikteki bu çalışmanın elde ettiğimiz sonuçları, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin ve demokrasiyle ilişkisinin anlaşılması bakımından literatüre katma değerk sağlayacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullayev, N. (2009). Demokrasi ve İstikrar Açısından Parlamenter ve Başkanlık Hükümet Şekli Karşılaştırması. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 41, 251-268.
- Acar, A. (1999). Türkiye'de Temsili Demokrasi-Katılma İlişkisi ve 'Seçmen' birey Profili. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1). 233-246.
- Akartürk, E. A. (2020). 2017 Anayasa Değişikliğinin Parlamentosuzlaştırma Etkisi Üzerine. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 1-25.
- Akçakaya, M. ve Özdemir, A. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Ve Siyasal İstikrar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53(3): 922-944.
- Akgül, M. E. (2010). Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerdeki Anlamı. *Ankara Barosu Dergisi*, 68 (4), [http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/](http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2010-4/2010-4-akgul.pdf) 2010-4/2010-4-akgul. pdf (25.05.2022).
- Akıncı, B. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Olası Demokratik ve Ekonomik Etkileri. *Turkish Studies*, 12 (24): 1-16
- Akman, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Politikası Aktörleri, Paradoks Ekonomi, *Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 1: 35-54.
- Aktan, C. C. (2009). Demokrasi Üzerine Özlü Sözler. www.canaktan.org, 08.03.2009.
- Aktan, C. C. (2016). İdeal Bir Yönetim Arayışı ve Anayasal Demokrasi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 8, (2), 1-20.
- Aktaş, M (2015). Demokrasi kavramına Eleştirel Bir Bakış. *Anemon MŞÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 87-105.
- Alkan, H. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yasama Denetimi. *Yeni Türkiye Dergisi*, (94), 471-476.
- Alkan, H. (2018), Kurumsalcı Yaklaşım Işığında Yeni Siyasetin Analizi: Cumhurbaşkanlığı Sistemi, Libert Yayınları.
- Ardıçoğlu, M. A. (2017). Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 3(2): 19-51.
- Atar, Y. (2021). Türk Anayasa Hukuku, Geliştirilmiş 14. Baskı, Konya: Seçkin Kitabevi.

- Ateş, T. (1976). *Demokrasi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Atılğan, G. ve Aytekin, A. (2012). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Yordam Kitap,.
- Avaner, T. ve Çelik, M. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin İki Yılı: Karşılaştırmalı Analiz. *ASBİDER*, 8 (23): 242-259.
- Aydoğdu, Y. (2019), Yeni Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı İşlemleri. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 85-92.
- Aytaç, S. Erdem ve Elçi, E. (2019). Popülizm in Turkey. *Popülizm Around the World*, D. Stockemer (Ed.).
- Bayhan, V. (2002). Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, No: 1, 1-13.
- BBC NEWS Türkçe, (2017). Mühürsüz oy tartışmalarının hukuki boyutu ne? Özge Özdemir 17 Nisan 2017 Haberi. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39613985> (13.08.2022).
- Bekcan, U. (2005). Demokrasi Kuramları Açısından Türk Demokrasisine İlişkin Bir İnceleme, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Denizli.
- Bektaş, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama-Yürütme İlişkisi Ve Bu Sistemin Türkiye Demokrasisine Etkileri. *Yasama Dergisi*.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2015). Sosyal bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. H. Aydın (Çev. Edt). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Bilir, F. (2001). Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi, Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- Bişkin, H. (2021). Güvenlik soruşturmasına yeni kılıf: Mülakat sistemi. *Gazete Duvar* 17 Kasım 2021 Haberi. Erişim Adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/guvenlik-sorusturmasına-yeni-kilif-mulakat-sistemi-haber-1542097> (13.08.2022).
- Bozkır, Ö. (2018). Çevreci Anlayışın Siyasallaşması: Yeşil Siyaset ve Türkiye. *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), 56-69.
- Can, O. (2020). Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi Anayasa Mahkemesi Yaklaşımı . *Anayasa Yargısı* , 37 (1) , 133-192 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/anayasayargisi/issue/57698/821808>

- Caner, Z. (2013). Parlamenter Sistem ile Başkanlık Sisteminin Analizi ve Başkanlık Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(1/ 30. YIL ARMAĞANI), 183-206.
- Clark, D.T. & Wittrock N.J. (2005). Presidentialism and the Effect of Electoral Law in Post-Communist Systems. Comparative Political Studies, 38, 171–188
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. Thousand Oaks: Sage.
- Coşkun, V. (2017). 16 Nisan 2017 tarihinde kabul edilen anayasa değişikliklerinin değerlendirilmesi. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22(36), 3-30.
- Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 10/07/2018 tarihli, 30474 sayılı Resmi Gazete, Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf> (29.06.2022).
- Çağlar, N. (2017). Avantaj ve Dezavantajlarıyla Parlamenter Hükümet Sistemi. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19 (4), <http://dergipark.gov.tr/download/articlefile/389013> (03.06.2022)
- Çaha, Ö. (2014). Siyaset Bilimi (içinde) (Ed. Halis Çetin). Ankara: Orion Kitabevi.
- Çam, E. (1999). Siyaset Bilimine Giriş. İstanbul: Der Yayınları.
- Çavdar, T. (1996). Türkiye’nin demokrasi tarihi. Cilt II, Ankara: İmge Yayınları.
- Çetin, H. (2001). Liberalizmin temel ilkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 219-237.
- Çiçek, Erol, (2012) İnsan Hakkı Olarak Çevre ve Çevre Hukukuna Hakim Olan Bazı İlkeler, TBB Dergisi, Vol:103, s. 352.
- Çitçi, O. (1996). Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 5 (6), 5-14.
- Çitçi, O. (1989). Yerel Yönetimlerde Temsil- Belediye Örneği. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Dahl, R. A. (1982) Dilemmas of Pluralist Democracy, New Haven: Yale U.Press.
- Dahl, R. A. (2001), Demokrasi Üzerine, Çev. Betül Kadioğlu, Ankara: Yetkin Yayınları.
- De Tocqueville, A. (2020). *Çoğunluğun Zorbalığı*. Çev. İnci Malak Uysal, İstanbul: Can Yayınları.

- Demir, F. (1998). Demokrasilerde Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Hükümet Rejimi. EĞİAD (Ege Genç İşadamları Derneği), Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir.
- Demir, F. (1999). Cumhuriyet Dönemi Türk Anayasaları ve Hükümet Sistemleri. Erişim Adresi: <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/Fevzi-Demir3.pdf>, Erişim Tarihi: 05.06.2022, s.59-78.
- Demir, N. (2010). Demokrasinin Temel İlkeleri Ve Modern Demokrasi Kuramları. *Ege Academic Review*, 10(2), 597-611.
- Demirhan, K. (2014). Yönetimin Sınırlandırılması Ve Siyasal Temsil İlkelerinin Tarihsel Ve Düşünsel Temelleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (42), 111-120.
- Demirhan B.Ç. (2018). Denge ve Denetlemeye Dayalı Bir Düzende Yasama Organı İçin Ölçütler. Denge ve Denetleme Ağı, Ekim.
- Demirkent, D. (2021). Cumhuriyet'in 98. yılı | Siyaset Bilimci Demirkent: En temel problem eşitlik. Evrensel, 29 Ekim 2021 Haberi. Gazeteci. Erdi Tütmez. İstanbul. Erişim Adresi: <https://www.evrensel.net/haber/446368/cumhuriyetin-98-yili-siyaset-bilimci-demirkent-en-temel-problem-esitlik> (20.06.2022).
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (1998). The lanscape of qualitative research: Theories and issues. Thousand Oaks: Sage.
- Derdiman, R.C. (2006). Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa 2006, s.91.
- Doğan, B. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İle Cumhurbaşkanlığı Kararlarının Yargısal Denetimi. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(2), 273-298.
- Doğan, C. (2020). Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Parlamento Seçimlerine İlişkin Sistem Önerisi. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Doğan, B. ve Geyik, A.F. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı İlkesi. *SDÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 19-45).
- Doğan, B., & Doğan, İ. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(2), 468-483.

- Doğan, B., & Erdoğan, D. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları İle Bakanların Sorumlulukları Meselesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(1), 163-191.
- Doğanay, Ü. (2002). Modern Demokrasilerde Siyasal Konuşma Üzerine Bir Eleştiri: Türkiye’de siyasal konuşma biçimleri ve demokratik süreçler. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dönmez, Ö. (2015). "Hükümet Sistemleri ve Hükümet Sistemlerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi". http://web.e-baro.web.tr/uploads/45/Etkinlikler/2015/1_Omer_Donmez.pdf. (20.06.2022).
- Dursun, D. (2008). Siyaset Bilimi. İstanbul: Beta Yayınları.
- Duverger, M. (1962). Partiler ve Siyasal Rejimler. (Çev. Ergun Özbudun), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 19(1), s. 96.
- Ejder, Y. (1996). Hukuk Sözlüğü. Genişletilmiş 5. Baskı,. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Erdem, K. (2017). Yarı-Başkanlık Sistemi: Teori, Pratik ve Tartışmalar", Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı-Başkanlık Sistemi: Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri. Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 2. Baskı, Ankara, ss. 1-6, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1243>(08.05.2022)
- Erdoğan, M. (2003). Anayasal Demokrasi. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2011). Anayasa Hukuku, Ankara: Siyasal Kitabevi, 6.Baskı.
- Ergin, S. (2022). Ankara’dan Avrupa Konseyi’ne ‘AİHM Kararlarını Uyguluyoruz’ Mesajı. Hürriyet Gazetesi 06 Nisan 2022 Yazısı. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/ankaradan-avrupa-konseyine-aihm-kararlarini-uyguluyoruz-mesajlari-42037441> (04.08.2022).
- Ersöz, O. (2015). Hükümet Sistemlerinin Genel Teorisi ve Türkiye Analizi. Erişim Adresi: http://web.e-baro.web.tr/uploads/45/Etkinlikler/2015/2_Oguz_Ersoz.pdf (22.06.2022).
- Ertan, M. (2021). Türkiye’de Muhalefetin Sağının Gözünden Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem (I). Birikim Dergisi, Online Yayın. Erişim adresi: <https://birikimdergisi.com/guncel/10774/turkiyede-muhalefetin-saginin-gozunden-guclendirilmis-parlamenter-sistem-i> (17.07.2022).

- Ertan, M. (2021b). Türkiye’de Muhalefetin Sağının Gözünden Güçlendirilmiş Parlementer Sistem (II). Birikim Dergisi, Online Yayın. Erişim adresi: <https://birikimdergisi.com/guncel/10775/turkiyede-muhalefetin-saginin-gozunden-guclendirilmis-parlamenter-sistem-2> (17.07.2022).
- Esen, E. ve Kalağan, G. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde Merkezi İdarenin Dönüşümü. SDÜ Vizyoner Dergisi, 11 (Ek), 260-277.
- Esen, E. ve Kalağan, G. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde Merkezi İdarenin Dönüşümü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: Ek, 260-277.
- Esen, S. (2016). 2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi. Ankara Barosu Dergisi, (4), 45-73.
- Euronews, (2021). Freedom House raporu: Türkiye, 195 ülkenin bulunduğu özgürlük sıralamasında 146. Sırada. 04/03/2021 tarihli haber, Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2021/03/04/freedom-house-raporu-turkiye-195-ulkenin-bulundugu-ozgurluk-s-ralamas-nda-146-s-rada> (19.07.2022).
- Evcimen, G. (1992). Başkanlık Hükümeti Sistemi; Ratio Politikası ve Türkiye, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 47 (1), 317-334.
- Fatali, A. (2020). Sosyal medya ve Demokrasi: Türkiye-ABD Karşılaştırması. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fendoğlu, H. T. (2012). Başkanlık Sistemi. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2 (2), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/208407> (05.05.2022)
- Fırat, A. (2018). Yurt Dışı Oylarının Seçim Sonuçlarına Etkisi. BİA Haber Merkezi, İstanbul, 05.06.2018
- Fukuyama, F. (2012). The Future of History Can Liberal Democracy Survive the Decline of the Middle Class? Foreign Affairs, (2012, January / February). 91 (1). 53-61.
- Gash, S. (1999). Effective Literature Searching for Research (2nd edn). Aldershot: Gower Publishing Ltd.
- Genç, K. (2019). Erdogan’s Way. Foreign Affairs, September/October.
- Gezici, H. S. (2018). Türkiye’de Hükümet Sistemi Arayışları ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Yönelik Bir Analiz, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya.

- Giritli, İ. ve Sarmaşık, J., (2001). Anayasa Hukuku, Geniştirilmiş ve Gözden Geçirilmiş Yeni Bası, 2. Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Gönenç, L. (2018). Uygulamada Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Ankara: TEPAV.
- Göymen, K. (1999). Türk Yerel Yönetiminde Katılımcılığın Evrimi: Merkeziyetçi Bir Devlette Yönetişim Dinamikleri. *Amme İdaresi Dergisi*, 32 (4), 67-83.
- Gözler, K. (2007). *Devletin Genel Teorisi*, Cilt I, 1. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2007, s. 4.
- Gözler, K. (2011a). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Cilt I, 1.Baskı, Bursa.
- Gözler, K. (2011b). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 12. Basım, Bursa.
- Gözler, K. (2012a). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gözler, K. (2012b). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gözler, K. (2017a). Elveda anayasa: 16 Nisan 2017’de oylayacağımız anayasa değişikliği hakkında eleştiriler. Bursa: Ekin Yayın.
- Gözler, K. (2017b). Cumhurbaşkanlığı Sistemi mi, Başkanlık Sistemi mi, Yoksa Neverland Sistemi mi? 16 Nisan’da Neyi Oylayacağız? Erişim Adresi: <http://www.anayasa.gen.tr/neverland.htm> (16.07.2022).
- Gözler, K. (2019a). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gözler, K. (2019b). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Uygulamadaki Değeri: Bir Buçuk Yıllık Bir Bilanço. 27 Aralık Tarihli Makale. Erişim Adresi: www.anayasa.gen.tr/cbhs-bilanco.htm, (30.07.2022).
- Gözler, K. (2021). ‘Cumhurbaşkanlığı Kabinesi’ Var mı Böyle Bir Şey? Türk Anayasa Hukuk Sitesi, Erişim Adresi: <https://anayasa.gen.tr/cb-kabinesi.htm> (29.06.2022).
- Göztepe, E. (2009). Yurttaşlığın Kamusal ve Ulusüstü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve Göçmen Forumu Örnekleri. s.236-238, <http://dergiler.ankara.edu.tr>, 10.03.2009.
- Göztepe, E. (2010). Çoğunlukçu demokrasi anlayışına karşı çoğulcu demokrasi modelleri. Editör: Ece Göztepe, Çoğulcu Demokrasi–Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları içinde. Ankara: TBB Yayını, 130-173.
- Gözübüyük, Ş. (2008). *Anayasa Hukuku*, 16. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2008, s.69

- Gözübüyük, Ş. (2010). Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları. Ankara: Turhan Yayınevi.
- Gül, H., Kamalak, İ. Ve Gül, S.S. (2017). Amerikan Başkanlık ve Fransız Yarı-Başkanlık Sistemleri Işığında Türkiye'nin Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi. *Strategic Public Management Journal*, 3, 101-120.
- Gül, C., (2019). Demokrasi Teorisi Açısından Başkanlık/Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Demokratiklik Değeri, (1.Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.
- Gülener, S. Ve Miş, N. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sistemi. *SETA Analiz* (190), 1-25.
- Güler, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Kamu Yönetimine Etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(39): 299-322.
- Güngör, S. (2018). Feminist Sanat ve Demokrasi. *International Journal of Art.Culture& Communication*. 1 (1), 105-116.
- Hale, E.H., McFaul, M. & Colton, T.J. (2004). Putin and the 'Delegative Democracy' Trap: Evidence From Russia's 2003-2004 Elections. *Post-Soviet Affairs*, 20 (4), 285-319.
- Hamilton-Madison-Jay (1962). *Anayasa Üzerine Düşünceler*, çev.Mümtaz Soysal, İstanbul: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Heywood, A. (1992), *Political Ideologies: An Introduction*. New York: St. Martin's Press.
- Heywood, A. (2019). *Siyaset*. İstanbul: Felix Kitap.
- Holden, B. (2007). *Liberal Demokrasiyi Anlamak*. Ankara: Liberte Yayınları.
- <http://www.secimsonucu.com> (Erişim Tarihi:11.08.2022)
- <https://cdn.devapartisi.org/429/GuclendirilmisParlamenterSistem.pdf> (Erişim Tarihi:21.05.2022)
- <https://freedomhouse.org/tr/country/turkey/freedom-net/2021> (Erişim Tarihi:11.06.2022)
- <https://gelecekkpartisi.org.tr/uploads/dosyalar/tam-demokrasi-icin-guclendirilmis-parlamenter-sistem-1608312835-tr.pdf> (Erişim Tarihi:21.07.2022)
- <https://iyiparti.org.tr/storage/img/doc/iyi-parti-iyilestirilmis-ve-guclendirilmis-parlamenter-sistem.pdf> (Erişim Tarihi:21.07.2022)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrasi> (Erişim Tarihi:21.07.2022)

<https://www.haberler.com/kavuncu-dan-havaalani-ve-hizli-tren-aciklamasi-12687064-haberi/> (Erişim Tarihi: 28.06.2022)

<http://www.ysk.gov.tr/tr/24-haziran-2018-secimleri/77536>, (Erişim Tarihi:21.05.2022).

Ishiyama, T.J. & Velten, M. (1998). Presidential Power and Democratic Development in Post-Communist Politics. *Communist and PostCommunist Studies*, 31 (3), 217–233.

İba, Ş. (2008). *Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar, Gözden Geçirilmiş Güncelleştirilmiş 2. Bası*, Ankara 2008, s.81.

İba, Ş. ve Söyler, Y. (2019). Yeni Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamsei ile Cumhurbaşkanı Kararının Nitelik Farkı ve Hukuki Sonuçları. *Anayasa Yargısı*, 36 (1), 195–223.

İçişleri Bakanlığının 2 Mart 2021 Tarihli Genelgesi. Erişim Adresi: www.icisleri.gov.tr/...-sureci (25.06.2022).

İçişleri Bakanlığının 26 Nisan 2021 Tarihli Genelgesi. Erişim Adresi: www.icisleri.gov.tr/...-gonderildi (25.06.2022).

İzci, F. ve Sarıtürk, M. (2017). ‘Yeni Anayasa Değişikliği ile Getirilen Cumhurbaşkanlığı Sisteminin İdari Yapı ve İşleyişe Etkisi. *Proceedings Book of 2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences*, 15 Haziran.

Kaboğlu, İ. Ö. (2011). *Anayasa Hukuku Dersleri*, 7. Baskı, İstanbul, s.107.

Kahraman, M. (2012). Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık Ya da Yarı-Başkanlık Sistemlerinin Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (18), <http://sbed.mku.edu.tr/article/view/1038000284>(05.04.2022)

Kalaycıoğlu, E. (2005). Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehdidiyle Sınavı. *Türkiye Barolar Birliği Yayınları*, 77, 13-29.

Kalfa, C. ve Ataay, F. (2015). Rousseau ve Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı. *Alternatif Politika*, 7 (3).

Kanadoğlu, K. (2018). Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2 (91), 637-651.

- Kanlıgöz, C. (1996). Katılımcı Demokrasi ya da “İdari Usul Kanunu” Hazırlığı Uluslararası Üzerine. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 45 (1-4), 167-185.
- Kantar, G. (2020). Demokrasi ve Türk Demokratikleşmesi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), 6 (1), 123-135. DOI: 10.31592/aeusbed.664875
- Kapani, M. (2015). Politika Bilimine Giriş. 39. Baskı, BB101 Yayınevi, İstanbul.
- Kara, T. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: “Siyasal Ve Bürokratik Dönüşüm.” *USOBED (Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi)*. 3(2): 218-234
- Karahanoğulları, O. (2004). Kamu Hizmeti, 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Karatepe, Ş. (2013). Hükümet Sistemleri ve Türkiye. Yeni Türkiye, 51, 223-235.
- Kaya, S.B. (2021). Hükümet Sistemi Sınıflandırılmasında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Analizi. Doktora Tezi. Trabzon Üniversitesi Lisans Eğitim Enstitüsü, Trabzon.
- Kaynar, M.K. (2021). AKP Sonrasını Düşünmek-IV. “Kabine”den “Kabîle”ye “Başbakanlık”tan “Başkan”lığa. 18.07.2021 tarihli yazı. Erişim Adresi: <https://www.mukavemet.org/akp-sonrasini-dusunmek-vi> (15.07.2022).
- Keser, H. (2011). Türkiye ve Başkanlık Sistemi. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2 (1).
- Keskinsoy, Ö. ve Kaya, S. B., (2018). Türkiye'nin Hükümet Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme. TBB Dergisi.
- Keskinsoy, Ö., Kaya, S. B. ve Meri, T. (2020). Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 75(4): 1383- 1416.
- Koç, A. (2021). Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmaları ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Avrasya Dosyası Dergisi, 12 (2), 190-244.
- Kotan, M. L. (2013). Türkiye’de Sistem Tartışmaları Çerçevesinde Siyasal Sistemlerin Analizi ve Başkanlık Türkiye’de Uygulanabilirliği. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Köktaş, Ö. F. (2020). Kuvvetler Ayrılığı Bağlamında Anayasalarda Yürütmenin Düzenlenmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Journal of Political Administrative and Local Studies , 3(1), 60-82.

- Köroğlu, S. A. (2015). Literatür Taraması Üzerine Notlar ve Bir Tarama Tekniği. *GİDB Dergi*, 1, 61-69.
- Kurban, S. (2014). Başkanlık Sisteminden Beklentiler ve Türkiye. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Kurt Topuz, S. (2016). Hükümet Sistemleri ve Devlet Şekillerinin Ülkelerin Demokrasi Seviyeleri Üzerinde Yarattığı Farklılığın Tespiti Üzerine Bir Çalışma. *Ege Akademik Bakış*, 16 (3): 461-476.
- Kuzu, B. (1992). Demokrasi - Resmi İdeoloji - Sivil Toplum. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 47, (1-2), 335-369.
- Kuzu, B. (2012). Her Yönüyle Başkanlık Sistemi. 2.Baskı, İstanbul, s.90.
- Küçük, A. (2003). İfade Hürriyetinin Unsurları, Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları.
- Küçük, A. (2020). *Türkiye’de Başkanlık Sistemi*. 1. Baskı. Ankara: Liberte Yayın Grubu.
- Laclau, E. ve Mouffe, C. (2010). Hegemonya ve Sosyalist Strateji, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lauth, H. J. (2004). Demokratie und Demokratiemessung. Eine konzeptionelle Grundlegung für den interkulturellen Vergleich. Wiesbaden: VS Verlag.
- Levitsky S. ve Way, L. A. (2002). The Rise of Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 13(2), 52-65.
- Lewis, B. (2010). Demokrasinin Türkiye Serüveni. İstanbul: KYK Yayınları.
- Lijphart, Arend, (1986). Çağdaş Demokrasiler, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasal İlimler Derneği Ortak Yayını, (Çev. Prof.Dr.Ergun Özbudun, Doç.Dr.Ersin Onuldan).
- Lijphart, Arend. “Presidentialism and Majoritarian Democracy: The Theoretical Observations”, *The Failure of Presidential Democracy Comparative Perspective*, C. 1, Juan J. Linz ve Arturo Valenzuela (Ed.), London: The Johns Hopkins University Press, 1994.
- Linz, J. (1993). Başkanlık Sistemi veya Parlamenter Sistem Arasındaki Tercihin Siyasal ve Sosyal Sonuçları. BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı, Çev. Ergun Özbudun ve Levent Köker, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, s.117–134.

- Linz, J. (1995). Başkanlık Rejiminin Tehlikeleri. Demokrasinin Küresel Yükselişi, Ed. by. Larry Diamond ve Marc F. Platter, Yetkin Yayınları.
- Locke, J. (2002). Sivil Toplumda Devlet - Uygar Yönetim Üzerine İki İnceleme, Çev., Serdar Taşçı ve Hale Akman, İstanbul: Metropol Yayınları.
- Mainwaring, S. (1993). Presidentialism, Multipartism, and Democracy: The Difficult Combination. Comparative Political Studies, 26 (2), 198–228.
- McClelland, J. S. (2005). A History Of Western Political Thought, Taylor & Francis e-Library.
- Mecliste.org, (2022). TBMM 27. Dönem 5. Yasama Yılı Performans Değerlendirme Raporu. Denge ve Denetleme Ağı. S.1-24. Erişim Adresi: https://www.mecliste.org/dosyalar/file/27_donem5_yasamay%C4%B1%C4%B1performansraporu.pdf (24.08.2022).
- Merkel, W. & Croissant, A. (2000). Formale und informale Institutionen in defekten Demokratien, in: Politische Vierteljahresschrift (41)1: 3-30.
- Merkel, W. et.al. (2003). Defekte Demokratie. Band 1 Theorie. Opladen: Leske+Budrich.
- Merkel, W. (2010a). Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung. Wiesbaden: VS Verlag.
- Mill, J. S. (2004). Temsili Hükümet Üzerine Düşünceler. Çev., Sina Akşin, Mete Tunçay (Derl.). Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi – Seçilmiş Yazılar, İçinde, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mill, J. S. (2017). Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler, çev. Özgüç Orhan, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Mişçi, Sema, (2006). "Yeni Medya Kullanımının Organizasyon Yapısı Üzerindeki Etkileri", Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı Bildiri Kitapçığı, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Montesquieu (2017) Yasaların Ruhu Üzerine. (Çev. Günen, Berna), 2. Bası, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Montesquieu, (2017), Kanunların Ruhu Üzerine, Çeviren: Berna Günen, (Birinci Baskı), Ankara:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mouffe, C. (2002). Demokratik Paradoks A. C. Aşkın (Çev). Ankara: Epos Yayınları.

- Nacak, O. (2014). Temsili Demokrasinin Sorun Alanları Ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model: Katılımcı Demokrasi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (32), 194-214.
- Nacak, O. (2021). Cumhurbaşkanlığı Ofislerinin Yapısına İlişkin Değerlendirme. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23 (3), 1023-1041.
- Nebi Miş, "AK Partinin Önerisinde Siyasal Sistem Tasarımı", Kriter, S. 8, Aralık 2016.
- Ökmen, M. (2005). Küresel Sistem, Demokratikleşme-Yerelleşme Dinamikleri ve Yerel Demokrasi. K. Görmez (Ed.). Küreselleşme ve Yerelleşme (s. 21-66). Ankara: Odak Yayınları
- Örs, B. (2006). Siyasal Temsil. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 35, 1- 22.
- Özalp, O.N. (2008). Türkiye Demokrasilerin Neresinde? Demokrasi Tiplerleri Işığında Türkiye Örneğine Yeni Bir Bakış Denemesi. İÜHFİM. LXVI (2), 129-162.
- Özbudun, E. (2015). Anayasalcılık ve Demokrasi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özbudun, E. (2017). Türk Anayasa Hukuku, Ankara: Yetkin Yayınları 17. Baskı.
- Özdemir, E. (2018). Liberal Demokrasi Eleştirileri ve Radikal Demokrasi Teorisi, Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science, Yıl: 5, Sayı: 30, Kasım 2018, s. 125-138.
- Özer, İ. (1996). Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler. Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14 (1), 71-98.
- Özgür, H. (2003). Yeni Kamu Yönetimi Hareketi. M. Acar ve H. Özgür (Ed.). Çağdaş Kamu Yönetimi (183-226). Ankara: Nobel Yayınları.
- Özsoy, Ş. (2009). Başkanlı parlamenter sistem cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği parlamenter hükümet modeli ve Türkiye için tavsiye edilebilirliği. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.
- Öztekin, A. (2018). Siyaset Bilimine Giriş. Güncelleştirilmiş ve yenilenmiş 11. Baskı. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Öztürk, N.K. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Temel Dinamikleri. ASSAM uluslararası hakemli dergi, 6(15), 69-87.

- Öztürk, N. K. ve Tozak, E. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Konumu Ve Kamu Politika Yapım Sürecine Etkisi. *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 52-77.
- Parry, G. and Moyser G. (1994). *Defining and Measuring Democracy*. D. Beetham içinde *More Participation, More Democracy?*. London: Sage Publications.
- Philips, A. (1995). *Demokrasinin Cinsiyeti*. (çev. Alev Türker). İstanbul: Metis Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2004). *Toplum Sözleşmesi ya da Siyasi Hukuk İlkeleri*, Çev. M. Tahsin Yalın, İstanbul: Devrin Yayınları.
- Sabancılar Eren, S. (2019). Demokrasinin İki Farklı Yorumu: Liberal ve Sosyal Demokrasinin Kuramsal Temelleri. *ASEAD*, 6(1), 396-406.
- Sağır, Ö. M. (2004). Demos'un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden Küresel Doğrudan Demokrasiye. *Amme İdaresi Dergisi*, 7 (3), 1-15.
- Sağır, Ö. M. ve Karkın, N. (2005). Demokrasinin Güncel Sorunları ve Demokratik Paradokslar. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 5 (10), 1-25.
- Sarıbay, Y. A. (1994). *Siyasal Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev. Tuncer Karamustafaoglu, Mehmet Turhan, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Sayarı, S. ve Dikici Bilgin, H. (Der.) (2013). *Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sevinç, M. (2021). Bu kiri pası temizleyecek bir hükümet biçimi icat edilmedi henüz. *Diken*, 06.11.2021 tarihli Yazı, Erişim Adresi: <https://www.diken.com.tr/bu-kiri-pasi-temizleyecek-bir-hukumet-bicimi-icat-edilmedi-henuz/> (12.07.2022).
- Shugart, S.M. & Garey, M.J. (1995). *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Simons, Penelope ve Collins, Lynda, (2010) *Participatory Rights in the Ontario Mining Sector: An International Human Rights Perspective*, McGill International Journal of Sustainable Development Law and Policy, V:6, s.186.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2005). Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (10), 139- 162.

- Sobacı, Miş, N. & Köseoğlu, Ö. (2018), Perspektif: Türkiye'nin Yeni Yönetim Modeli ve Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı, Seta Yayınları.
- Sönmez, D.K. (2022). Hükümet Sistemlerinin Analizi: Yeni Bir Başkanlık Modeli Olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bilecik.
- Sur, Süleyman Gürdal; "Türkiye'de Parlamenter Sistem Uygulaması", (Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, 2013), s.4.
- Şimşek, O. (2019). Avrupa Siyasal Partilerinin Hukuki Temelleri. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, 21(Özel Sayı), 1547-1576.
- Tan, M.A. (2021). Kuvvetler Ayrılığı Teorisi kapsamında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Taş, G. (2006). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. Akademik Hassasiyetler Dergisi. 165.
- Taşdöğen, S. (2019). Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(Özel Sayı), 1293-1324.
- TDK. (2021). *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 20.08.2021).
- Teziç, E. (2012). Anayasa Hukuku, 14.Baskı, İstanbul, s.417.
- The Economist. (2016). Türkiye'nin anayasa revizyonu. The Economist 14.12.2016 tarihli haberi. Erişim Tarihi: 11.08.2022, Erişim Adresi: <http://www.economist.com/blogs/economistexplains/2016/12/economist-explains-16>.
- Thompson, D. (2006). Siyasi Düşünce Tarihi, İstanbul: Metropol Yayınları.
- Touraine, A. (1992), Modernliğin Eleştirisi, Çev. H.Tufan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, A. (2004), Demokrasi Nedir? (Çev. Olcay Kunal), YKY Yayınları, İstanbul.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi XII (1-2), 1113-1132.
- Tunç, H. (2019). Türk Anayasa Hukuku. 2. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.

- Tunç, H. ve Yavuz, B. (2009). Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başbakanlık Sistemi.TBB Dergisi, (81), 1-39.
- Tunç, H., Bilir, F. ve Yavuz, B. (2011). Türk Anayasa Hukuku, 3.Baskı, Ankara.
- Turan, M. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Social Sciences Research Journal, 7(3), 42-91.
- Turan, M. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Social Sciences Research Journal, 7(3), 42-91.
- Turgut, N. (1997). Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Katılımın Rolü, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi C: 52, S: 1, s. 709.
- Türk Dil Kurumu [TDK], (2022). Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/> (29.06.2022).
- Ulusoy, A. (2017). Aralık 2016 Anayasa Teklifi Neler Getiriyor, Neler Götürüyor?, <http://www.anayasa.gen.tr/ulusoy-anayasa-degisikligi.pdf>
- Uluşahin, N. (1999). Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi, Ankara.
- Üskül, Z. (1993). Yeni Bir Demokrasi Arayışı: Yerel Demokrasi. Anayasa Yargısı Dergisi, 10, 333-344.
- Üstüner, F. (2007). Radikal Demokrasi: 'Liberalizm mi? Demokrasi mi? Evet, Lütfen. ODTÜ Geliştirme Dergisi, S. 34, Ankara, 2007
- Yaman, A. ve Ünal, H. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yürütme Erki Bağlamında Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (2): 225-246.
- Yavaşgel, E. (2014). Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum, 2. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara.
- Yazıcı, S. (2011). Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme, 2.baskı, İstanbul, 2011,s.50.
- Yeşilorman, M. (1997). *Demokratik Kültürün Edinilmesinde Şehirlileşmenin Rolü: Elazığ Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, Y. (2016). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Hürriyetinin Sınırlandırılması. TAAD, 7 (28), 447-470.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.

- Yıldırım, U. T. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Eleştirileri: Türkiye'de Muhalefet Partileri Üzerinden Bir İnceleme. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, 13 (79), Spring, 509-524.
- Yıldız, S. Ö. (2017). *Demokratik Polislik: Teori ve Uygulamaları*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- 29976 Sayılı Resmi Gazete. 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti anayasasında değişiklik yapılmasına dair kanun. Tarih: 11.02.2017.
- 30402 Sayılı Resmi Gazete. 7140 sayılı Seçimlerin temel hükümleri ve seçmen kütükleri hakkında kanun ile bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanun. Tarih: 25.04.2018.
- 31801 sayılı Resmi Gazete. 7393 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. Tarih: 6 Nisan 2022.